

दृष्ट-गोष्ठी

देवगोष्ठी सौत्रम्

लेखकः —

— श्री पण्डितो रामनाथः

वेदालङ्कारः

सुबद्धिममुद्रकृतिभिरिच्छतं हरति ममेयं पत्रिका।

अत्र मञ्जुलाः कला लसन्ति

सरसाः कविता नवाः स्फुरन्ति

बूनमुद्रा नया भवति

हरति च सख्यनचित्तं सुन्दरसूक्तिसरोजः पत्रिका ॥

❀ ❀ ❀

सज्जनचित्तं हरति सुलेखैः

काव्यालापै मधुरकथाभिः

नव्यचिरंतनभव्यविचारैः—

जगति सौंदर्यं तनुते सत्साहित्यकलापं पत्रिका ॥

❀ ❀ ❀

एषा सुन्दरभावविकासं

कोव्यालोचन-हास्य-विलासम् ।

शूतन शुभविज्ञानवितानं
कृत्वा विद्वन्मानसभवने जयति सौदेयं पत्रिका ॥

❀ ❀ ❀

अत्र सुसम्बिकानां त्रै प्रीतिः

पत्रे पत्रे चित्रा सीतिः

सत्साहित्यविक्रमो नीति

शूतनरसपरिवाहविशोद्रे हरति मनो त्रे पत्रिका ॥

❀ ❀ ❀

मनसि सुसुचिरमानन्दविलासं

सुरभाषासुत्कारविकासम् ।

कारं कारमिथं जयतादिह

शिवशङ्करनिःसीमकृपातः 'कुले' सौदेयं पत्रिका ॥

❀ ❀ ❀

हरिता भरिता पल्लवितेयं

सह कुसुमिता सु. युतेयम् ।

रसलौल्यकवितृषिकरी आद्

गुरुकुलकीर्तिपताका रम्या 'शोधी' पत्रिका ॥

"श्री पं रामनाथजी वेदालङ्कार"

अ० अनन्त कविः

अद्य अहं संस्कृतं सा
 हिम्य भाषागारे सुमहिदुह्यं रस-
 सिद्धान्तकरे कीर्तिप्रताकायमातस्य
 नम्रभारतायमकाव्यस्य निप्रम्वनुशी
 षण परिमघस्या कर्तुमुघटं ।

गद्यकाव्यानीय नम्रकाव्यान्मपि
 गीतगोविदि अनुव्यगगगनीमान्मेम
 इति न सन्तोम निमय शेषुवीनुवात् ।
 तनाऽपि न काऽपि नम्र उमप्र-
 कोटिककाव्येषु स्थापताः इति तास्ति ।
 अस्य कारणमेक इदमपि सभति
 यत् बाळीकिव्यासकावियाद्युपश्रुतिभि
 कवि श्रुतिनै पद्यकाव्यानि गद्यकाव्येव
 वा स्त उदिभापुकरवण गदिमातप्रारोय

ताति । सरस्वतीगुण क्षेत्रल प्रागमानि-
 लैत्र न संस्कृत गद्यकवित्ता अद्य समु-
 ष्ठसितीव । श्लेमा समकृष्टान्न काकि
 दमि कवि तऽलनकार मुभारती नम्र
 मय्या स्तनमा । उभो मध्यमश्रेणी परि-
 गगतीमे भेजिराज निविडम वेरूट
 अन्वत् उश्रुतिभि रेव कविभि सभाविता
 नम्रपदुति । पर द्वितीय कारण मेमैव
 न पदुष्ट कविभिन्नम्रपरिचामी तानी
 दृष्ट - इदमस्ति यत् नम्रमय्य रचनामा
 अन्तरात्पु गद्य पद्य परिवर्तने निव
 धोरसधाराप्राट उवातिनु न शक्येति
 पुगश्च सर्वाणि श्व समुत्तामप्राना-
 नि नम्रक कानि प मस्तथा श्लेम -

समासादि समासादितानि प्रथा उसाद
गुणस्य तत्र सर्वथा शशानिष्ठाणाप्रसात
तेन भवति । अथ कृत्रितान्त्रेण जगति
व्यक्तिनामै कृत्रिजने स्मभूमप्ररत्ना
या स्त्रशाकिव्यय कृदपि तद्गाम् ।
इय रत्ना नस्तु पाण्डित्यस्यपदम्
उत्ताशतामैव साधीप्रसीति प्रदीप
प्रति । अस्तु ।

पत्र समैरेन सस्वृतक
त्रिभि स्त्र परित्रम घटनेकदुमुच्छिता
स्वीदतेति दौर्भाग्यमेव तावदत्ताकम् ।
अथ उस्तुतो ऽतन्त्र कृत्रिशपि लेखेनान्य
रम् । अनेन हि साध्यादिनूत गम्याते
पुशास्तिप्रणयत एनगेता ऽपि ताप्रमर्ज
स्वसर्वा ऽपि परिक्रम कृत्राने क्रिप्रति
विमृशम त्रिगुहित । अनन्तारम्भा अने
ऽपि केनन कनम नूमते तं सद्यस्य
संकात्स्य पाषाकिय विममे क्रिप्रमि निर्गते

प्रसन्नार्थे शब्द ऽत्र जन । त तावदेत
स्त्र निर्मितस्य वस्त्रन्तरस्य कृत्रि
शुक्ला दत्ता त वा ये कम्पुभायत
स्त्रदुहितेन स्वीदत्स । श्व मत्रे
तद्विन्न श्व कृत्रिन्त्य कृत्रि स्त्रा
त । अस्त्य मद्येपाधिधरलेन
नालगत्य तु निवित्रिदमेन ।

सम्पुति उरतो ऽत्र

द्वितीयं सगुदेति यदसौ कृत्रि कृरा
कुत्र न कृत्रेति । अस्त्य उरतस्य
क्रिप्रिदमुत्तर दातुगद्यावधि मद्ये
नाऽऽगुत्तरे तत्राप्याशासे मन्दीघ
मेन कृत्रिन्त्यसतोभजनको त्रिगमिो म
त्रा कर्तुं पारयिष्यते । म्देता ऽपि
कृत्रिण साक्षिणी ऽस्त्रिण विममे त
क्रिप्रमि उकाश्रयते । अन्तरा साक्षि
विममे तु उस्तुतो ऽय उकम् -

(१) तृतीय स्तनकस्य अतु

एतेन शासते मदनचक्रने काले
 कादोऽयं दक्षिणात्ये उन्नतितः
 आसीत् । एवं च नमःभारतस्य
 निम्नोऽयं कालः दक्षिणप्रदेशान्तरेण
 कश्चित् अस्ति ।

(३) विराट् काले कुरुक्षेत्राः
 ऽऽ कुरुक्षेत्रे कृतम् । तस्मिन् काले
 कश्चित् —

भीमसेनमिथ्याश्रितौ चो दक्षिणे-
 भट्टिणि मत्स्य पुरस्य ।

उत्तरे ऽप्युद्भवत्सु पार्श्वे पश्चात्-
 इव कौरव आद्यः ॥ १७५ ॥

मद्यमि भीमसेनस्य सेनात्वं, तदु-
 त् च द्विनिधयेन ताम्र वसिष्ठम् ।

अयमेव कश्चित्काले विद्यते -
 अत्यन्तबाल्यां दसुतामितामिरन्त्याम् -

सधोक्तिमिरां दसुत्सु ।
 समीपसेनो ऽ जति पाण्डु पुत्रेण धीर-
 ताया ऽपि च पूजिता ॥ १७६ ॥

तथापि अस्मिन् काले भीम
 वेंचलमारोपयत् कश्चित्काले सेनात्वं
 करोति । एतच्च ताऽऽ कश्चित्काले निरि-
 मितम् ना किन्तु अन्तिमेतेन च देवीम्
 सेनात्वं वेंचलं प्रोक्तं सुपरिचितः पत्नीम्
 ते । अस्मिन् काले च दक्षिणप्रदेशे
 अन्तर्काले काले निम्नो ऽपि कश्चित्
 ज्ञातु शक्यते । सैन्यस्य दक्षिण-
 दक्षिणप्रदेशेषु शतकेषु चो आसीदिति ।

(३) अत्यन्त उन्नत काले
 ऽपि कश्चित्काले कश्चित्काले
 यन्मणि सेवयते स्म । परमं तन्मणिं
 उन्नतिये कश्चित्काले सप्तमे जने विद्यते
 स्म । साधारणजनतायाः पत्र चोमर्षी
 सः कः ऽपि साधारणतासीत् । एतत्
 कालेषु अस्य व्यापकः पुनश्चो जातः
 तदा च साधारणा - अपि जना यन्म-
 णि सेवयति स्म । नमः भारते ऽपि
 यन्म चोमर्षस्य तन्मिं ज्ञायते -

.....

Handwritten marginal notes on the left side of the page.

मुद्रिभिरेण राजसूत्रमत्र पार
 न्य । तत्र देवानुद्दिश्य उत्तरं द्य
 इत्यत्र त्वधिकं प्राक्या उक्तौ आ
 तम् । अतिश्च देवाता इत । स
 न्न शक्यी एव तद इव स्वर्ग
 नेतु अक्षर्य सत्र पत्र द्वारा स्वर्ग
 न देवात् सूत्रयति तत्र सर्व स्वय
 नेतागत्य स्वका गृह्णान्तीति प्रमा-
 तत्र पत्रमर्ज जनिद दिविधुप्र म्द
 मत्तद्व्यतेस्म विनुधात गति पावकेत ।
 अताक दुष्टे वनिडनिगेन वेगा
 दाखान पत्र बलय किञ्च तीप्रमातम् ।
 किन्न ममादि अचले अति
 ष्ट सूत्रक अतिपातिक त्र पत्र कोण
 कर्तयेव निरुत्तरं 'तथैव तद् पत्र
 कोण कृष्णप्रस्ता रज्यतेस्म अति वा
 स्वतेस्म द्वातेस्म । —

प्राधी लिहा निरुत्तने प्रादिती कृताग
 कदात सीमित न वेतक नई रेखा ।
 दग्धाऽनले स्वप्रभिया दमितांजनेन
 सचेमिता पत्रिक भट्टेषु पत्रिकेन ॥
 • (५) कस्तुत सुरक्षिती
 कर्णाप्र राजशासनाता प्रागणिक-
 लाय न मुद्रामात्रनद्वार सुरायापि
 सीध । एतन्न कोटिल्याधिशालेण
 मुद्राराक्षसेन अन्वैश्च नुम्ने पुलीम
 ते । पर तु सामुडा अगुलीयेन
 प्रश्नादिता न दीयते स्म । प्रध्य-
 काले अनाश्रीन काले न जतु मुद्र-
 या सुत्रये जातो मया ऽ चशतो
 निलोक्यते । नम्भारतेऽपि मुदेम
 दृश्यते —
 कुरुकेटिबनेषु प्रविष्णानुसुप्रेषु -
 मुद्रारावदिवीता ।
 अतुता मधुप्रव्यगुहमे जतुताऽप्ये
 निदितेव मुद्रिका ॥ ३। २॥

Handwritten marginal notes on the right side of the page.

तस्य महाशिक्षिते अन्वयस्य पताये
 स्थिते न सूरिय आकशमन्त्रैव ना
 स्ति। त्रिभिर्लौ भेदे। सन् त्रिभिर्लौ भ
 स्वयं न निवृत्तानीया - निवृत्तौऽपि
 सवर्धं स्वयं हेतुमहापत्रम्। इत्यु
 त्सायुक्तायम्। अत एवोरुक्ता सिद्धी
 करणाय निवृत्ता सप्तमे २ परिवेश
 व्यजेत कुण्डलमति। पुरा सदृन्नि
 शितमहापत्रम् (न क्षर इति कुत्पला
 गुणस्वयं सप्तमत्) अशुद्धमपि सत्
 न द्विघटे स्य तस्याऽनावशमन्त्रैव
 तनाय वलप्रति कुण्डला विप्रते स्य।
 इमा पया आश्रित्य उमेका-रुहोम
 कृतिना श्रीशुश कौशलगुणीहितम्।
 कालत्रिगत्रि निषये स्वयं युधि
 स्वशिष्टा।

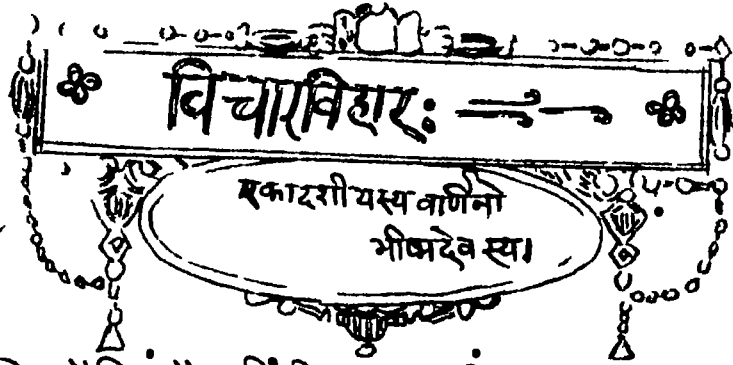
अस्मि टीकाकारो रामचन्द्राय
 कश्चित्। अत्र न रामचन्द्र रामा
 मगन्तु टीकाकारत् रामचन्द्रत् लि
 ११ ११ ११ ११ ११ ११ ११

इत्यवधेयम्। अत्रैव टीकाकारेण
 स्वकृत टीकाया अवकाशणा
 लक्षणाति काव्यपुकाशात् साहि
 व्यदर्पणाद्गुणोद्गताति। स्तेन
 ज्ञानार्थे मदस्य टीकाकारस्य
 सप्तमेऽपि काव्यपुकाशास्य पुनर
 पुनारी नासीत् दपणस्य तु सता
 यि बासीत्। दपणकालस्तु
 यीस्तस्य नवदशशतक त्रिभित्त-
 नास्ते। स्य नाम कनि
 नवदशशतकत्पन्नीन द्वादशशत
 कार्वाणीनस्त्वास्ति।

अस्म न गुन्ने
 सर्वत्रैव अक्षरञ्जस्म पाधाय
 नरीनति।

श्लेष उग्रमुदीन्नेषु उतीन्नेष्व-
 मानकम्।

उल्लेख दक्षिणप्रान्तेषु गौडेष्वन्यत्र - वैश्ववशा परिक्रमेत्, प्रविशति कश्चि
उच्चर ॥ इति काठ कथनानु कलावादेनापि पक्षीऽ यमेव
सां कवेरस्यः निवासी गौड दक्षिणप्रान्तेषु भवति ।
देशे प्रतीयते ।

हो । वैचित्र्यं वै भुवि विलत
वेविद्यते । एष योद्वा निर्भी
क कथ्यते । यो यशोनाश
भयेन रणद्वय एव करालनालनाश
खिलो विपक्षपौत्रैः धातिलो धरणी-
तलमालिलिङ्ग । एष च भीरुपदभाक् ।
यो युद्धमपि पलायित करबालापि
कठोरतराणां कठोर हृदयैरविरतं क्षिप्य-
मानानामपि कीर्तिकारकाणां क्लृप्तवाक्य-
शरणं भियमपहय जगति विचरति ।
प्रथमो यशोनाशकैरु रपि भीरु न
कथ्यते । द्विती यो यशोनाशभीतिं

परित्यज्यापवादभयमपि जानुशोचति
तथापि कथं भीरुपदभाक् ।

गुरुकुलात्पुत्रावृत्त निज
बालकमवलोक्य दधित दधिता माता
कथयन्ति- 'अम्हास्ति चतुर्देश-
वर्षाणि समवप्य मे बाल ।
नन्वभिवर्धित शरीरेण सुकु-
मारोऽसीव ज्ञानि बाल्ये । अपुना
वृद्धं हि गात्रं दृश्यते । विद्यालयं
प्रविष्ट आसौदृष्टमनुभवन्नर्षम् ।
अथ खलु सफलतां लेभे मे

लोचन युगलं कालावलोकनेन ।

एतर्हि जहास निर्दयमदृष्टस्य
करालं काल । 'विचचारु-व स-अति-
तरमन्तिकमागच्छसि भो । काल ।
मदग्रासतामाप्नोतुम् ।

नैतद्धास्यमाकर्णि वृद्ध-
कण्ठि नैतदबोधि बालदुष्टिना ।
परं, नात्र संशीति निर्दयेन काले-
बेहिते ।

❁ ❁ ❁

मान्तिदेविभिः । नमस्तुभ्यम् ।
प्राक्षेपि त्वया भुवि भ्रमजालम् ।
मोहयसि महात्मनामपि जनांसि ।
भ्रमयसि भुवनत्रितयम् । -काल-
यसि -नराचरनिचयम् ।

एष भुवा तैलमन्त्रेण-व्रतवृ-

कच काकपक्षधरः श्वन्मयीकृत-
वक्ष स्थले दृश्याविभिवितरदना-
वलिं स्वकीयं लावण्यं दक्षीयि-
तुक्ताम कोटुष्विधं वेष्टेत् । आत्मानं
'सुन्दरं दर्शनीयञ्च मन्यमानो
गवभुं द्रष्टति । विधृतं रवत्वेन
स्वशरीरस्य प्रतिकात्मकत्वम् ।

पुतिदिवसमत्रसानमासा-
दयतां पुरुषाणां सदस्युं पश्यन्नपि
धिक् । अधिकाधिकं जीवनाय
नरे दिग्भते प्राथ्यते च ।

नो जानीते प्रभुप्राप्ति
सम्भवा न वा । 'सम्भवा भवेच्छेत्
तदा परमात्मेनो माहात्म्यं स्वल्प-
मेव । अगच्छत् त्वं हि तस्य
सर्वतो महदुवैशिष्ट्यम् । एवं

द्व-गारुडी

सर्वपि महात्मापदवाच्यैस्तत्कृते
यत्पते ।

परमात्मना प्रदत्तकुट्टि-
रपि पुरुष ईश्वरं विद्याय ऐश्वर्यं
प्रति साध्यं विद्यायं साधनं प्रति
धावति । तस्य महता महोद्यतणे
रणीयानात्ता स्थूल साधने त्वेव
सुखमनुभवति ।

शान्तिदेवि । नमस्तुभ्यं सर्वत्र
विस्तृतासि ।

शास्त्राण्यनुशासति भया
तपति सूर्य । भया द्रवति वायु ।
भया त्सर्वं प्रतिष्ठितम् ।

भयैर्नैव प्राणिनां प्राण-
त्राण । जीवन ह्यनभीतिरेव
लक्ष्यं तान्यालयति । विगतभी

दु साह सं कुर्वणो ब्रह्ममकरोति ।

परस्परं भयाभावे

सति ब्रह्मो दशां सज्जायते । इच्छन्
सम्प्राप्तिमालमेव मानवो मानवं,
समाजं समाजं देशो देशमाकुमेत ।
एवं च सर्वनाशसमुत्पत्ति ।

इशभयोदेव विश्वकरीवति ।
दु खभयाद् धियते धर्म, क्रियते
धर्म, शिक्षयते शिक्षा अपकीर्ति
भयाद् समुद्राधारे दृश्यते, परस्परं
पिथं सम्पाद्यते, सर्वे सह स्नेहेन
सम्मिल्यते ।

स्वनाशमिया-परेषां नाश

सृज्यते, परेषां इव्यमपद्रियतोसर्वत्र
भयादेव शुभाशुभं वीर्ति ।

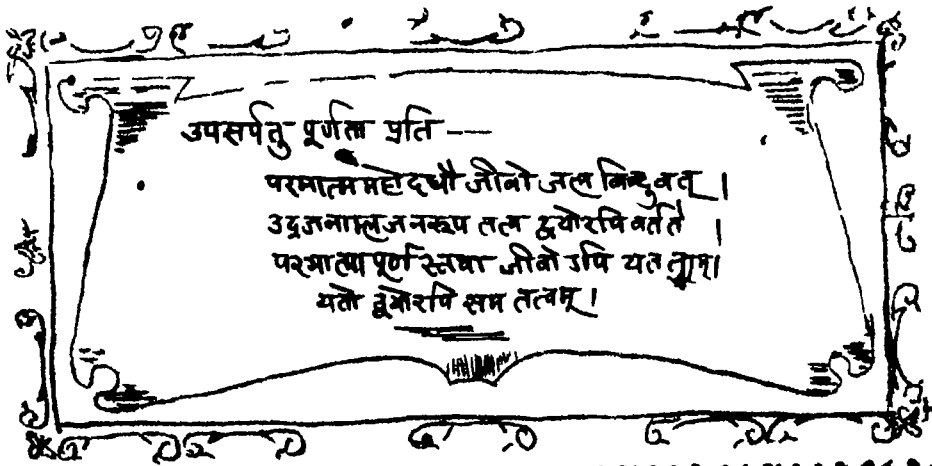
भीति-च पुन मानसिका

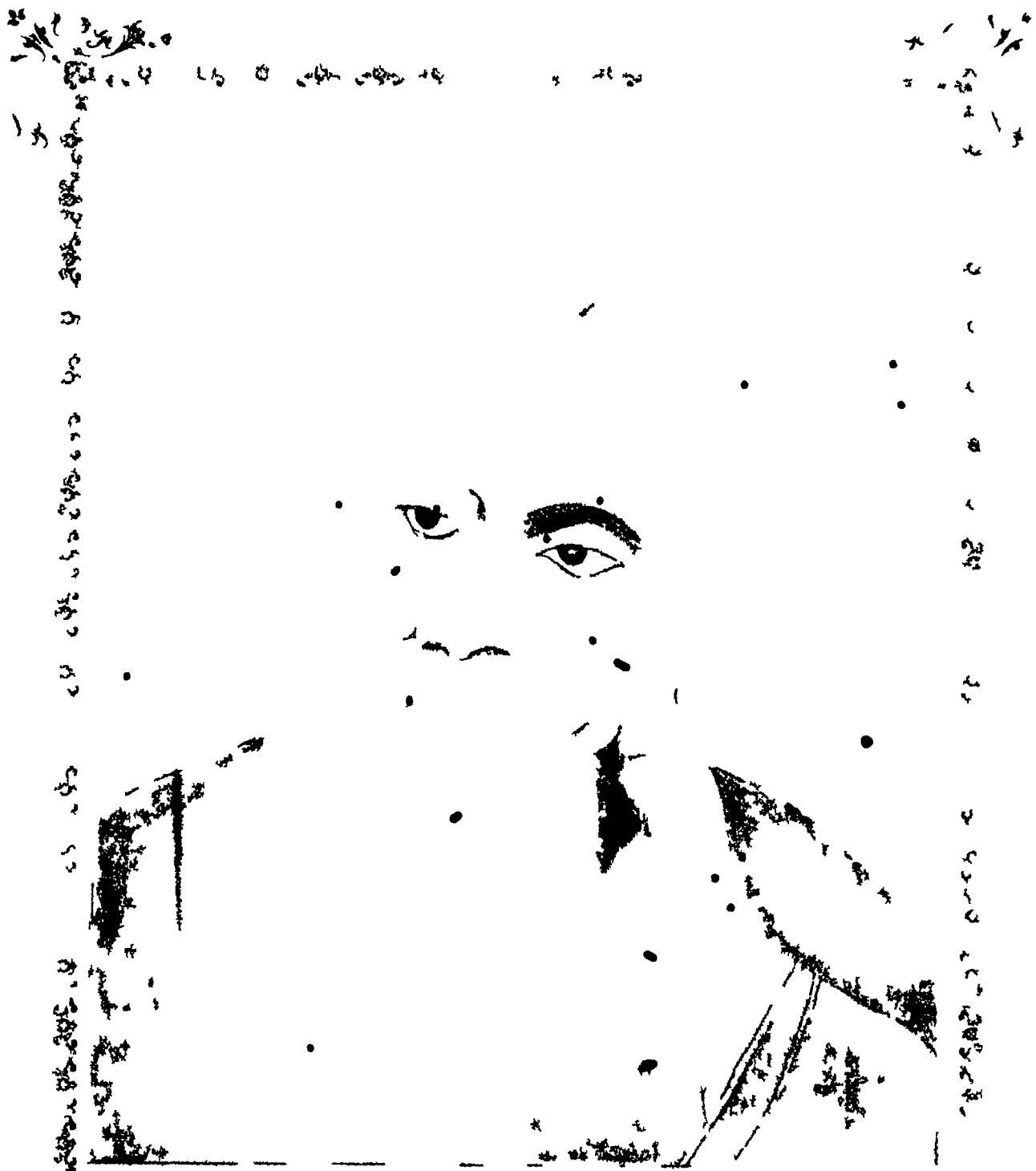
भ्रान्ति । कल्पनालो क मधिक्साङ्गि-
रस्माप्तिरनागत विपदागत विपदैवाव-
धात्कलिकायीय नं सन्नह्यते । प्रत्यक्ष-
तथा भयं नानुभूयते ।

भ्रान्ति देवि । नमस्तुभ्यं
श्रामयसि भुवनत्रितमम् । चालयसि
चराचर निचमम् ।

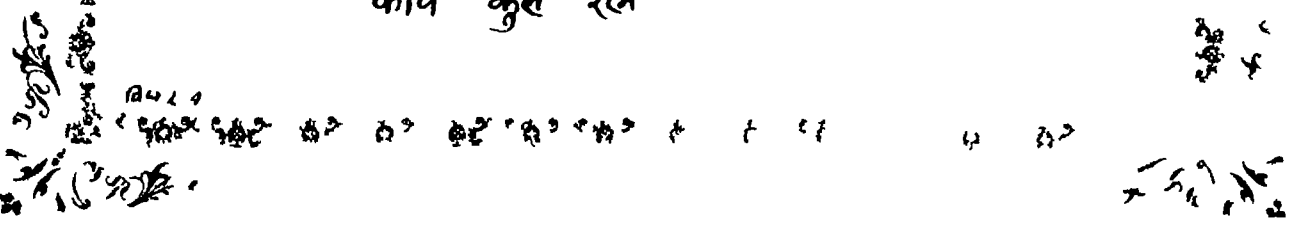

तनोतु शुभसम्पत्तं पुनतु दुष्टभावनां
करोतु सिद्धकामनां क्षिणोतु शत्रुधारणम् ।
शृणोतु पापकारणां सुनोतु वाक्यशोभनां
उसिद्ध्यतु खहारणा शुभा सदा विचारणा ॥

काव कुरु रत्न

मद् शरणमत्रके एव कश्चिदहम्
 सम्राट्प्रमानीक । पदस्त्र एव
 भाव्य * त्रदन्तेन मन्तेन लोक-
 मन्तेन भारतजननी ललाटत्रलके-
 न कालाङ्गात्प्रतिलकेन भद्रदा-
 काराया काराया मुक्तिन्ना '७३-
 कर्मकोलेन सम्राट्प्रमानीकप्रका-
 शन्नानुशीलेने स्वजीवनस्य सर्व-
 शकलमो भागा व्यतिगमिती ।
 स्वनामृ पन्धरस्य मद्यमनो गंधि
 मद्येदपरस्य जीवनापि सार्धमि-
 दुर्मया गीतेव वृणथा लक्ष्म-
 ते । एडमड रार्केण्ट (Edman
 Carpenter) मद्येदपरस्य जीवनं
 कापि हृदेवोक्तयनापि मुखिता क-
 र्णेने मदा साधं विधिन्मता तेन
 गीतकामाष्टनमदिगतम् ।

प्रजापतेया गीता सु-
 दृढो रक्तिगडकृदाकां कारागर-

निपातित्वा मन्दीनामकमात्र -
 मवलम्बन वरीकन्ति । प्रजापते-
 येव गीता जितशकलेन्द्रिकणं
 वीतरागाणां योगिनां सत्यस-
 सर्वकर्मणां दण्डनकाशित्वा स-
 न्दमशितं 'विरत शकल वाहृदापि
 धृतीनः पुण्यमनां मद्येदपर-
 मप्रमपूनात् उन्नतकल्परत्
 भूधरकन्दरात् वा, धृतपदी-
 रकात् लघु कुटारकात् वा, वि-
 लक्षण वसुधा खण्डात् सप्त-
 पद पण्डात् वा नितरा मता-
 रत् सशोभयति । तथा च-

सर्वोपनिषदो गत्वे
 योग्या गो कालमन्दता
 काथोवित्त सुधीमोक्ता
 दुग्धं गीतामतां मद्येद॥

नत्सर्वोपनिषासारभूताजमस्यां
 स्वयं क्षीकृष्णमुखानिस्सृतायां

देव-गोष्ठी

श्रीमद्भागवतगीतायां ग १४
 प्रथमे मन्वादि स्व २ प्रेज
 मत आश्रित्य ।

ज्ञानयोग

शङ्कराचार्य उन्मेष
 मन्वादि १११२ युवाश्च १११३
 १११४ प्रजापति, १११५ मे-
 • सौम्य १११६ ॥
 शतमान्तरि पथ
 शांतिप्रदो ॥
 १११७ ॥
 १११८ ॥
 यत्कर्मसंशय १११९ -
 मन्वादि ११२० ॥
 शोभाय ११२१ ॥
 मन्वादि ११२२ ॥
 तस्मात्शान्त ११२३ ॥
 हृदये शोभाय ११२४ ॥

द्वितीया ११२५ ॥
 भाग्ययोगे ११२६ ॥
 मन्वादि ११२७ ॥
 ११२८ ॥
 ११२९ ॥
 ११३० ॥
 ११३१ ॥
 ११३२ ॥
 ११३३ ॥
 ११३४ ॥
 ११३५ ॥
 ११३६ ॥
 ११३७ ॥
 ११३८ ॥
 ११३९ ॥
 ११४० ॥
 ११४१ ॥
 ११४२ ॥
 ११४३ ॥
 ११४४ ॥
 ११४५ ॥
 ११४६ ॥
 ११४७ ॥
 ११४८ ॥
 ११४९ ॥
 ११५० ॥

देव-गोष्ठी

मन्त्राजी मा नमस्कृतम् ।
 मन्त्रवेद्यासि सत्त्व ते
 प्रतिज्ञाने प्रियः सः मे ॥

सर्वधर्मेषु परित्यज्य
 मन्त्रं शरणं कुरु ।
 अहं वा सर्वविद्येभ्यो
 मन्त्रादिभ्योऽपि माशुभम् ॥

• मन्त्रार्थकृत्स्नपत्रो
 मन्त्रान् सगवयंते ।
 तैर्देवैः सर्वशुभेषु
 मन्त्रं स मायात्वं परित्यज्य ॥
 मन्त्रादेश्च मनो मे मा
 नि मद्यु न उपसता ।
 मन्त्रेषु परित्यज्य -
 सो मे मन्त्रात्स मन्त्रा
 प । पुत्र्य क ० गेय
 मन्त्रं मन्त्रं प्रथमम्
 तद्वत् मन्त्रुपदेन
 मन्त्रादि उपतान्तम् ॥

कोत्तेय प्रतिजानीह
 न मे मन्त्रं प्रथमम् ॥
 यो मन्त्रं तं यं मन्त्रं ॥

इत्येव नमस्करात्स्वर्गा विविधा
 नमस्करात्स्वर्गे च प्रतीति मन्त्रं गी-
 तानि मन्त्रात् उपसत्तानाम् शब्देव
 उपतान्तम् ॥

राजयोग

ज्ञानं मन्त्रोपासनात्मकस्य
 मन्त्रचित्तस्य मध्येऽस्मात्परि-
 युता यावत् पूर्वपक्षरूपेण गीता-
 यं ज्ञानबोधसंज्ञा वा उपतान्तेन
 प्रतिपाद्यते इति विशदीकृत्या प्र-
 साङ्गसंज्ञा तेषामिदं केचन-
 न्मित्तं मन्त्रं नमस्कृत्यैव
 गीतायाम् परतन्त्रात्मिका विश्व-
 काकमेव मन्त्रते । तेऽपि स्ना-
 पित्तमन्त्रोपासनात् सन्निवृत्तौ-
 कार्त्तं दर्शयति । यथा—

योगी मुक्तो सत्त्व-
 • मात्मान् रक्षति स्थित ।
 संकायी मतच्छिन्नात्मा
 निराशी रक्षयते ॥
 शुद्धो देशो जलवाप्य
 स्थिमासनमात्मन ।
 नात्पुच्छन्ति तावतीनिच
 चैलाका कुशोत्तरम् ॥
 तत्रैवाग्र मतं ह्यन
 मतच्छिन्नेन्द्रियकुम्भ ।
 उपायं रक्षयते मुञ्चते-
 योग्यात्सर्वं शुद्धये ॥
 सप्त साधुशिरोशीव
 • आरपतन्त्रल स्थित ।
 मतं सधम्य मन्दिने
 उपायं ज्ञप्सीत पादा ॥
 यथा दीपो त्रिबाहुरस्यो
 नैतत् सत्पक्व स्तूना
 योगालो मतच्छिन्नात्मा

मुक्तो योग्यात्मन ॥
 यतो यतो निश्चरति
 म । २ च जलमास्थयत् ।
 तत्स्थलो जलधरेण-
 • दां मन्त्रेण त्रिकेशधरेण ॥
 प्रशान्तमनस ह्येव
 योग्याय मुक्तमात्मन ।
 उपायं शान्त रजस
 ब्रह्मभूतमकलमकर ॥
 सद्गुण सत्त्व योगी
 यथा सा रक्षतिश्चय ।
 मत्प्रमितिमतो मुमुक्षु-
 • यो मद्मन स मं प्रिय ॥
 मर्यातादुजने लाभा
 लाभालोडि रत्न म्प ॥
 दृष्टमि कर्ममोदुर्गे
 मुक्तो य स य मं प्रिय ॥
 मुक्ताश्च विद्यारस्य
 मुक्तं धेयस्य मर्त्यु ।

देव-गोरठी

युक्तस्य ज्ञानबोधपरम

योगो भवत्युत्तरा ॥

उत्तरा ॥

X X X

उत्तरा प्रथमः २ ॥ १ ॥

स्वस्वमन्त्रप्रवृत्तयः कात्तिकप्रम
 श्लोकान् श्लोकसंज्ञान् वा सा
 शब्दं तानिव ग्रन्थस्यभूतान्
 अन्वयेनैव सद्यः काले इति कथं
 मयः स्वस्वमन्त्रप्रवृत्तयः कात्तिकप्रम
 मयः स्वस्वमन्त्रप्रवृत्तयः कात्तिकप्रम
 मयः स्वस्वमन्त्रप्रवृत्तयः कात्तिकप्रम

परमं कश्चिद्विदुः

ग्रन्थस्य कृत्स्नान्वयोऽतीत्य-
 ते तद्विदुः कालप्रतिभवे इत्य-
 भावश्चक्रे -

उत्तराप्रथमः

ग्रन्थस्यऽपूर्विकाकलम् ।

धर्मबोधपरमम् ॥

लिङ्गं तदधर्मविग्रहम् ॥

निकमेऽस्मिन्मन्त्रेऽपि

मन्त्रा वन विषयस्य परमं लोचनम्
 कुर्मश्चिदा सुस्वप्नं प्रतीकं मद्
 गीतार्थं प्रवृत्तयः कात्तिकप्रम
 कर्मभागश्च ॥ नेत्रिदुःखस्य
 भाषा-नेत्रिदुःखस्य
 मद् गीतं वा सर्वेषां सम्बन्धो
 विग्रहः । परमं कश्चिद्विदुः
 विद्यावस्तुस्यैव अन्वयं न जान-
 यन्ते । तदेव कश्चिद्विदुः
 मयः स्वस्वमन्त्रप्रवृत्तयः कात्तिकप्रम
 मयः स्वस्वमन्त्रप्रवृत्तयः कात्तिकप्रम
 मयः स्वस्वमन्त्रप्रवृत्तयः कात्तिकप्रम
 मयः स्वस्वमन्त्रप्रवृत्तयः कात्तिकप्रम

॥ १ ॥

स्म तस्म वामात् गतिं धार
प्रते पश्चात्पश्चात्पश्चात् ७
काईपते - .

दृष्टेन स्मरत दृष्टा मुमुक्षु समुपस्थितः
धीरन्ति ममगात्राणि मुखेन पदमुपस्थिता
बन्धुश्च शरीरे मं रोमदक्षिण जापते ॥

कथं प्रीतिगट सात्त्विकोपन्यमपुष्टयता
उपुभि उति योत्साभि प्रजाविदि सुदय

गुरुतद्वत्त दि महामुभावात्
धर्मो भोक्तु भेदममयी लोको
दत्तार्थनिराकारु गुरुनिदेव
मुजीप भोगात् कथिरप्रद्वेषात् ॥

भगवत् श्रीकृष्णोऽस्मिन्मुप
दिशति मुद्रापन्नि मनादपति ।
त र्मिगो महत्प्रममगमपुति दोन
कुन्धेन च कथपति -

'तस्मात्पुदुस्व भात ।'

'तस्मात्पुदुस्व भोतेव

मुद्राप कृत्तिस्वयम् ।

'मोगस्व मुद्रा कर्माणि ।'

मोग कर्त्तु कोशलम् ।'

इत्येव सर्वस्वामि गीताया

सर्वत्र स्वविध स्वोपदेश स
मुपलभ्यते माप सातेऽश एव
स्व धरजुनी मुद्रा सनदो भवतः ।

ज्ञानयोग दधानभाग २ प्रभाग
भाक्तिसाधनाया सर्वथा योग्या

मुपदेश एतदर्थमेव यथाार्थ
स्वसाधनार्थ कालप्रदु । न नन्वत
कथं तन्नि ब्रह्मदवाध्याय
कृष्णमुद्राऽऽत्तिले आराति-

नयो मोह स्मृतिर्ब्रह्मा

त्कप्रसाधनमपान्द्रुत ।

दिशतेऽस्मि गतस्यदेव

करिष्ये वचन त्व ॥

सत्यं त्विदं मत 'प्रविधि-

लीडुत स्व कान्तमर्दे कितवस्व

देव-गोष्ठी

गम्भीरान्तरं इत्यनुसावस्य गी
 तकारावारस्मापि गम्भीरा ल
 श्व जालन्ति जना निष्पक्ष-
 समालोचका यैरस्य गम्भीरस्य
 शीलान् व्यधापि ।

तत्त्वस्तु गीतप्रतिपा
 दितो यो हि धर्मो नतो स फ
 लत्यागपूर्वकं कर्मयोगं श्व ।

तथा च -

कर्मठपर्यायान्तरस्ये

प्रकल्पेषु कथञ्चन

प्रकल्पितेषु कर्मिणः -

र्म तं सन्तुः स्वकर्मणि

सर्वकर्मफलत्याग

तत्तु कुरु मनात्मवशा

काम्यान्तं सर्वान् त्यक्त

सन्नासं स्वप्नो विदुः ।

सर्वकर्मफलत्याग

शत्रुस्त्यागं विवक्षन्तः ।

तथा च वेदेऽपि -

'कुर्वन्नेवेदं कर्मणि

जीतिविधेः च तत्तु ।

श्व त्वदि तन्मर्थेनाऽपि

न कर्म लिप्यत नरे ॥'

त्रिविधं किल कर्म भवति -

I कर्म II विकर्म III प्रकर्म

च । कर्मिणो पूर्वमीकसाधु कर्म

नानि श्रेष्ठमायत्नं प्रवर्तमानं

यत्तन्मकुर्वन्नाद कर्म ।

नरेऽपि कर्मणि

जातु सिद्धं प्रकर्मिणः ।

इति कर्मं श्रेष्ठं सर्वैः करणीयं

भवति त्वथा च ह्येनं कर्मणि

तस्य फलमपि प्रावश्यं च प्रवृत्तं

कर्मण्य जगदिदं तु लग्नमिति

साध्यमि भवितव्यं । तदापि तु ह्येनं

द्वारापदं ह्येनं च प्रवृत्तं च

निष्कामं कर्म कुर्वन्ति, कर्म कुर्वन्ति

कलं नमि कानुमे । प्रसन्नवाति
 पुण्यं नुपुण्यं कं नतसर्वं उमवे
 सनललोकलालनप्रमदं नकण
 नकणलकाप जस द मं पल्लाल-
 ने समर्पिते ।

प्रसन्नं च नमप्रोग प्रतिपाद
 कारं सतपपमलो कानुमे
 वप तमापुम —

पुनःप्रित कर्मफल

कार्यं कर्म करोति प ।

स सन्प्राप्ती च योगी च

न निरतिनर्न न्यापुम ॥

कार्यमित्यं च पत्कर्म •

• निपत कुपतेऽनुनि ।

सग तपसका फल मेष

स पग सात्कमो मता ।

योगरथं कुल कर्मणि

सग पयलो धतजप ।

सिद्धपसिद्धो सको भूवा

समन्नं योग उच्यते ॥

निपत कुल कर्म च

कर्मजगपो सुकर्मण ।

शरीरपात्राणि च ते

न प्रसिद्धमदकर्मणि ॥

यदाथात्कर्मणिऽत्तत्र

ल साऽऽ कर्मवपत ।

तदर्थं कर्म भोताप

मुक्तसग सगन्ना ॥

एव ताका दत कर्म

पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

कुल कर्मैव तस्मात्तत्र

पूर्वैः पूर्वतर दतश् ॥

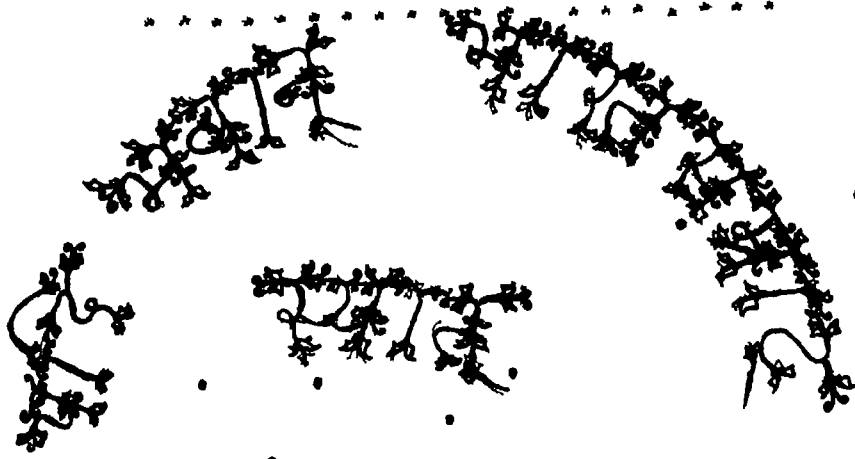
जन्म कर्म च संदिर्न-

मं च भो वीक्षि लभत ।

सदशं चैवते साहसा

प्रदं ज्ञानवागपि ॥

द्वन्द्व-गोष्ठी

अहो ! किमान् मधुर एव शब्द ।

मदिरा मनु कियानस्य वाक्यसंदर्भस्य ।

अहो सौवर्णस्य सूत्रस्य ! कियदभाव-

मङ्गीलमस्य । को नु मनु वाचमिमा

मभ्रुतपूरामिनुवदति पुन पुन । यदुदी-

चि शशिमुधाशिवाट्टहाससिनहिम

गिरिमुकुटप्रणिमण्डितमालं मध्ये

बहुलहिनदुष्प्रीखण्डंवनशोभिविन्ध्य

विभ्रुतनम्रदामैखलकं कलकलनितक

ममलमधुशीतखलितसम्पन्नसुर

स्फरित्पूलेष्विन्नं धमिल्लसंदानि

तनुत्पुनदामं सरस्वतीकलितदत

नयास्तथापवारकं मृहीतवासजने

चित्तवृत्तिकन्याकुमारिकं सललदाकि

मपरावारपदरजःपुक्षालकं नियम-

शालविनासिजननन्दनवनकप्रति

गौरवापहसितसुरलोकं सुरासुर

मकुजजनवन्यं भारतं तस्य यदि

भवान् सम्राट् स्यात् । अलमलम

तिवाक्यप्रपञ्चेन निशम्येव पुन

किततनुः पारयामि नं मत्तुमेता

वदात्मनि । न पुनर्जने स्यात् मा द

शा चेत् स्याम् भारतसम्राडिति ।

को नाम धन्यो मदन्वो अभिष्यति ।

आरुपां पारां वा रुदपरां विविशं सारं महिम्नं
 यत्नाद्दगक्षिणोदधि मर्षां शासित-
 रि मयि सति शासति महीं मय-
 मीसांशन वृत्तिं भापन्नानां प्रव्यहम-
 ने उ मूका विद्यागधेनु वधि कानामनि-
 शमीशरचना कालामार्थलेनानां रण-
 नालसा विकृतमानसां बुद्धिनाम-
 नाचारस्यदानां कदचित्कुसुत्यक-
 दिमायवित्तं कासारणां सदाचार-
 विमुखां लघुन कुक्कुटाडपल-
 लाभमेद्योत्कृष्टाहारवेदिनां प्रति-
 पलमनिमित्तमितरं अधुजनाहन्तु-
 मुचलानां अल्लाहुं अकबरैति भा-
 धिगां जगति निखिल दुर्गवहावृ-
 जनां निजैतरमतानुयायिनः तुच्छ-
 तृणायान्मच्छतां सातिहीनविद्या-
 विद्वेषिगां मयावनयवनानां मर्षरा-
 गामरमान् सिक्तानिस्ततस्त्य-
 नरासुरशाखिविगलित प्राप पराग

धूलिभिरिव सिक्तानान् प्रविरल-
 तनुतुङ्ग खजूरिमात्रवृक्षान् कुरं कुरं
 दुर्लभपठसंकरकुटुतिवत्त मयायभार-
 जलान्, चतुस्थूणाव लम्ब मञ्जैरिव
 कठकुम्भकुम्भेलेनैः व्यापृतान् नस्-
 कानि न दुःखशतसंकुलान् प्रतिपे-
 गं कर्म प्रथममितौ यदि न म-
 ले मातरमिव भारं स्वकीयां न
 मुञ्चन्ति निखिल दुष्टकर्मजातं न
 त्यजन्ति नेत् कालदुराग्रहसहितं
 नेरीकुर्वते नेत् ससदाचारमस्थिति
 यदि न सेवन्ते साधुजनानुसृतसर-
 गीं न परिगच्छन्ति पाननश्चेत्यथा-
 नं नाहीकुर्वन्ति निजजनमिव नेदि-
 तराहान्तराहान्तरागिगं यदि न
 विस्मरन्ति दीनसहायपशुहननं न
 विवधाति नेदन्मानलाजनेषु भगि-
 निर्देमितिमिति । एष एवाध्वान् नानाम्
 न मोहमति यदि भारतीव्यवस्थिति
 यत्सत्यं तेषामपि निवसितं भवसा-

११
 ११

११
 ११

देव-गोष्ठी

भारतीयमतिप्रिव मतिमात्मनश्चैन्न ष
 विषादयन्ति । किं बहुना एषैव सरणि.
 निःशेषार्थवर्तवस्तव्यानां यदि न
 ते भङ्गा शातिपङ्क्तिवन्धं स्नेहसद्-
 भावसहृदयत्वमुदभावयन्ति । इतरथा
 नेह तेषामवस्थाने संशीतिरिति । न
 चिच्छेष्टते चैतस्तान् निर्वासयितुम् ।
 ससुखमास्थताम् । निःशङ्कं ममशा
 सनशय्यामधिशय्य नर्वसहस्रं स्वा
 पसुखमुपेयसुः । उदुष्यतां शास्त्रमि
 दमायन्ति - एष खलु न पिशाचा
 वर्त इति समाज्ञापयति सचाह । र
 त्तेव ममसि समाधाय मन्त्रिणां
 विदधातास्त्रिणकार्यकलापम् । न क्व
 चिदुानि रिति ।

इत्यञ्जोष्णितसर्वदुर्बलवृत्तिवृष्टी
 त शुद्धसंकल्पशास्त्रमानसिषु साधुजन
 मार्गानुगमनविस्तृत विषयगर्भेषु
 त्यक्तमिच्छावादवराकृत्वञ्जनवर्गिकसा-
 धुवृत्तिषु - विगललास्कर्यनिरतशुभ

कर्मपाटञ्चरेषु, व्यपगतमात्सर्वेभ्योऽपि
 दहनेषु, शमितकोपातलाचिषु, निमृत्त-
 वैररक्षिषु, सकलसत्कर्मसायहृद्गृहग-
 यदिलेषु सत्सु मानेषु मम शब्दे दु-
 व्यविस्थितिनिर्मितनगरागामपरमिदं कि-
 द्दंशंनं विचोयम् ।

सत्सु भूमिसात्पत्तनेषु, नगरनि
 मणिनिष्ठातेशिलिभिः प्रत्यग्रपट्टि-
 पुरः सैरमनवलोकितपूर्वमतिक्रितजन-
 रचनमञ्जितितस्वप्नसंसारं नयन
 पथगमनमात्रबिलोभनीयं निजानुपम
 वित्रिजाच्छदरापहासिततात्कर्मभि
 लषितसततवीसवासमप्रान्द्रितमि
 जनामार्द्रितोपलसन्तर्कभित्तुवेरं
 प्रभिरत्सदनं पवनप्रवेशं भ्रम्यभनं
 नगरं निर्मास्यते । न तन्कोशमधिकं
 भविष्यति । तस्योपान्ते च निपुगतैरम-
 तिमङ्गिमीलाकवेरनेकजातीयविटप
 विटपितं विविधनुसुमदुसुमितभनेकरा
 फलफलितं मूजकोकिलरसानुतं

शुभचन्द्ररीकविकचक्रौकनदनीलो
 तलपुण्डरीकस्त्रादुरगितसनिन्नजना
 शर्मं बहू ऋतुरञ्जितमनूननदनवनं
 नृत्यन्मयूरं रमणीयमुपानभेकं वि
 रच्यते। स्वैरं स्वैरं फलं यस्यावा-
 धते नगरनिवासिभिरक्षतविधिना
 तदनन्तरं गच्छतिमितामोचरभूमि
 र्भस्यां पीनोद्यः गावश्चरुिष्य-
 ण्ति कामधेनुतुल्या अपवारितं
 जनाः यैशं पथः पीत्वा पीनर-
 तननः सप्रत्यप्तौ ।

ततश्चात्पुनस्तनेकानोकहं
 विविचानिविडततीसन्नदृशारि-
 संकुलं बहुनृशंसश्वापदपदं गर्ज-
 च्चरदुगजघटाकुलितं नीरन्धतरु-
 तातिदुर्दिनं निविडमेकं माननं
 भविष्यति। तस्मिंश्च - तपोवनमे-
 क्मननुभूतपूर्वमतिशयभूतं यज्ञ-
 धूमधूमिलगगनं ऋतुगन्धधूरित
 ककुभ-यक्रौकनं - पदमवाप्स्यति।

यद्वल्लोकनेनैव पुलकिततनो नदि-
 ष्यन्ति जनाः अहो। महात्म्यं तपो-
 नवस्य, शौन्दर्यं गुणकुलस्य। प्रभावः
 खलु तपोधमानाम्। धर्मो ननु धर्म-
 क्षतिनाम्। कथामेव पावनता तपो
 नवस्य। सर्वत्र रमणीयत्वम्। अहो।
 शाश्वितां मुनीनामिवातिथ्यम्। कथ-
 मिव राजन्ने रोमन्धचरा अभित-
 श्चत्नरभूमिं मृगाः। शोभतं खलु
 प्रसृतसारमृगन्मर्षं बहि गृहम्। आ-
 तपाय बहिः प्रसारितनिवारकग-
 मजिरेतत्। अहो। क्रियन्सुरम्य
 एव मार्गः। उभयतः पुष्यपुञ्जेषु चट-
 काः चहचहायन्ते। अहो। कर्करोति-
 सवन्तिभरि एष क्रियात्मनोमः। द-
 शनीयं खलु दृश्यमत्रत्यम्। इयं
 रम्यता वनावलीनाम्। यत्सर्वं कृ-
 पकृतेर्गृहमिवैदम्। अहो। चातुर्थं
 विधातुः। अरे। कनकनानिनादिना
 स्तरिन्यास्तट एव रम्यः। इमानि

दृढ-गोरठी

सुन्दरशक्ति उपलक्ष्यलानि, मध्ये २
 न मर्मशीपलाः। प्राप्ते न यत्र तत्र
 निरुसन्तः सुमनसः। तिसु न मधुवृत्ति
 लतिः। अनुलनीयाशोभा। उतस्ततो
 धावन्तो हरिणाः। कर्मनीयनेत्राश्च
 परिष्णावाः मृगशावाः। कश्चिच्च मयं
 मयं चरन्तो जशहरिणाः। केकां मुञ्च
 न्तो मधुराः। नृत्यन्तः कल्पानि। के
 दूभवं रवन्तः। कोऽपि। तेषां च र
 त्तजोऽयः। नीलिमागभित्तधवलगा
 राणि न तेषाम्। अहा। विरुचपुञ्ज
 पूरितपद्मान्तरः। तस्मिंश्च क्विन्नेतु
 कं संकल्पं ललनानां लपनमिन्न के
 कनर। मरुतमृदुदूर्वा प्रवालविष्ट
 रम्। सर्वं स्वत्नेतत् तपोवनस्य शोभां
 द्विगुणं करोति। अहो शोपदा अपि
 अत्र गाम इव प्रभावात् मुनीनाम्।
 वृशसशत्ररा अपि साधुत्वमिन्न-से
 वन्ते उहागत्य। अत्र तु करानोऽपि क
 गौरव कूरत्वं विस्तृत्य स्वशिमुमिन्न

मृगं पश्यति।

अहो। महात्म्यं महात्मनाम्। यद
 दुष्करं पौरजनानां तत तपोवनेन
 सिद्धमत्र। मूर्तिमदिव असखनार
 भेततपोवनम्। सत्यं यदाऽऽश्म
 स्वैतादृशः कथं न तर्हि वदुर्वेगि
 रत्वं भवेत्। यत्र चेतना अपि शि
 शान्त इव शालीनतां भजते। कि
 मुत त् संचेतनानाम्। यस्य तिर्य
 ञ्चोऽपि सीमाः का तत्र कथा
 मानवानाम्। अपर स्वर्ग इव स्थि
 तमेतत्तपोवनम्। अहो। स्वयं सद्वा
 डां च अहं शङ्के पदमावधानं गुरु
 कुले किञ्चित्तेषाम्। सफलो जमा
 य मनोरथः।

"सर्वमेव जगते तत्तुम्हम्"

— वेद. —

क्रियाविधि -

मानवेदके मातृगण

मानवेदके मातृगण

(क्रियाविधि का विवरण)

॥ वायुपित्तकफाहारा वायुस्यैपजलानि च ॥

श्रीगुरुः श्रीगुरुः श्रीगुरुः

मानवेदके रसस्य वैशेष्यकारणं पदा-
 धैर्यवित्तं, अशक्तो तदभयिस्तस्य पदा-
 धरि हृतथा विभक्त रसस्यस्येदस्य
 मन्त्रमुद्रानामधेना समुदास्य इति अथि
 दधति। इति हृत्पित्तानुनि सत गण
 वायुताम सुदरा विचिंत्य स्मृतो मानवेद
 विद्यमानि, मधादि न्यस्य जातो
 जस्यमुत्तमो हृदिपीठ्या, हृदिष्वा-
 श्वाभन्ताः कालवायुताम हृदिपुष्पा
 विना हृदिपुष्पा मधा वाधिसि कृत्वा
 व्याघ्राः हृदिपुष्पा, वेदाभन्ताः
 जलवायुताम तथैव न्यस्य जातो
 जस्यमुत्तमो हृदिपुष्पा विनापुष्पा

तस्य इत्यस्यैव गणस्यैव स्मृतिः
 वायुपित्तकफाहारा विद्यमानि। विद्यमानि
 च रसाभ्यामुत्तमस्यैव हृदिपुष्पा
 सत सको उत्तम स्येवा समुद्रा हृदिपुष्पा
 साधयति। तस्यैव मधाकारं तस्यैव
 अदिनिस्तस्यैव वेद विद्यमानस्य मुनिनि,
 एतेदेव शैविका ह्याह्यैरेण।

वेदिकाया अगतिरुक्तस्य मन्त्र-
 गित्तोपना सुकामि सुकामे कर्म
 स्वप्नस्य लोक जन्मि गदितस्ये
 अस्मादेव वाधिस्यैव न्यस्यो वेदस्यैव
 स्मृतस्य सत इति, अथे विद्यमानि
 वाक्ये वापुदिति ताकमि विद्यमानि

इव-गोष्ठी

प्रकारे वाय्वग्निमन्त्रेण इषित्री निष्क्रिया
भवति, वाय्वग्निमन्त्रेण वायुमिन्द्र
मन्त्रेण देवेऽपि निष्क्रिय एव भवति । अ-
एव देवस्य मन्त्रेण नयम एव विचरिष्यत
निक्षेपे शरीरिण-पारमन्ति । तेषु पुनर्-

मुपपल्लवत् रोषभानुसन्ताना परि-
लिखे निष्क्रिय वाय्वग्निमन्त्रेण
भवतीति शास्त्रविदा सर्वेणाज्ञेया
सामस सुतम् ।

गानवेदेत्यो पांडनीयुतः

(वायुतेजो जलपदा धः)

परिहरमन्त्रात् खलिते जीवा उक्षिप्त
इमं सप्त नैकाभिनिमित्तेन वाय्वग्निमन्त्रेण
त्यक्त देवस्योक्तानीयुत एवाद्यमानस्य पुष्टि
हासिन्वत्पान- जीवतीति वाय्वस्य प्रमथी-
करणावसरे एवमन्त्राभिनिमित्तम् मन्त्रेण देव
सम्पत्तोपयोगिषु उपकारेषु मन्त्रेणोत्पत्ति
न वम स्तथा मन्त्रेणोत्पत्त्यापुनःपुनः इवमन्त्रेण
सम्पत्तोपयोगिषु उपकारेषु मन्त्रेणोत्पत्ति

जीवानां जीवन्ति मन्त्रेण । अथानि
फलपूजनीनि, जीव शरीरस्य मन्त्रेण
कुलेन विवर्तिते । अथानि मन्त्रेण
राधनात्मक मन्त्रेण वात्से भक्तारि-
शाल्यलगुणम् पुनर्विचरिष्यत तदेव
शरीर-भु-शाल्यलगुणम् पञ्चशत
फलगुणम् वा भवति । अथानि जीव-
देवे सप्तमन्त्रेण देवस्योत्पत्ति
अथानि मन्त्रेण मन्त्रेणोत्पत्तेन भास्व ।
ते हि मन्त्रेण मन्त्रेण वाय्वग्निमन्त्रेण
मन्त्रेणोत्पत्ति । वाय्वग्निमन्त्रेण वाय्वग्निमन्त्रेण
मन्त्रेणोत्पत्ति ते मन्त्रेणोत्पत्ति ।
अथानि मन्त्रेण मन्त्रेणोत्पत्ति एवम-

परे मन्त्रे हि उक्षिप्त अथानि मन्त्रेण
मन्त्रेणोत्पत्ति मन्त्रेणोत्पत्ति उपादानमन्त्रेण
मन्त्रेणोत्पत्ति देव मन्त्रेणोत्पत्ति । इत्यु-
उक्षिप्त मन्त्रेणोत्पत्ति मन्त्रेणोत्पत्ति मन्त्रेणोत्पत्ति
मन्त्रेणोत्पत्ति मन्त्रेणोत्पत्ति मन्त्रेणोत्पत्ति

मानवदेहस्योपकरणम्

स्नाति स्त्रीवस्त्रम् बद्ध तर्षं दि देरो-
 पादात्तं तृणिकात्रिगुणितमेव । तदुपादा-
 त्तं वाष्पगतितोत्रं प्राग्देव तृणिकालोद्धक-
 म्नादित तद्व देहस्य शयनार्णवमिति ता-
 धनोभोगि भवतीति, पुष्पवत्सारी-वादि
 जीवजन्तुषामि इह तृणिकात्त उभिरानु,
 ततश्च जीवदेहे ह्यान्तरी-रन्नि । तदुपा-
 दात्तं तर्षं एतनु जीवोपित्तरतम स्तुम-
 रेहा एव ।

अथ एव अदभेगति लभित मात्
 तर्षिण वाष्पगतितोत्रा एव इति
 तर्षं दिउपादात्तं त्रिभयतिउत्तरेण
 तदुपादात्तकं पार्थिवं तर्षं वाष्पं
 ह्यन्तरीरन्नि, मानवदेह ।

वापुष्मिन्म तजीववदार्थं निजिनि
 नि मापुत्तार्थं जनानि गृह्णन्ति, भक्तो-
 स्तितानु वापुष्मिन्मत्तान्तरसोत्रेण मानव-
 शरीरे उदृति विदृतिज्य जिजातुर्तर्षं

पुत्र्यं कोऽपि ज्ञाय ।

अनुकेहोलतिविधातम मे किल मरान् प्रसक्तो ते एतनुपका । नमस्ते
 तर्षिणोभोगि भारते वृषे, बाधिमन्तसना तनाधित सुशास्त्रिणोभोगि अनुकेहोल
 प्रशान्ता विभेत्त पद्यमि मदा - नं उदीभते वैष्णवा नृत्त एवार्थचन्द्रोऽपि ।
 त्रिभुक् एतनु मरदि नम दय लोचाम्? स्वगदरत्यात् वैष्णव नमोऽपि इत्यति
 भक्तोभय पादन्म निरिकापिभवेत्तद्वात् नु मानवनि शक्तिरभ्यु तान्!

तर्षेदेव अत्रिरे कालकृताद्दनुर्वि नि उत्तानोप्रीर्षितादिभ्यु त्र
 त्वस्य मानवितर्वरुक्तोत्र उदरार्थिभाष्यनिधा तर्षिणे उच्यते - नु इत्यभ्यु
 त्वस्यभ्यु कर्त्तु इति हि ई विन्दु यतोदि विहाय ननुमक्ति वगति ।

लेखाजो बनी
 गुणुमविन विद्यालय
 30/4/11/32

श्री कर्मा
 मन्मथोपरी

द्व-गोष्ठी

श्लोकाः

श्री पञ्चानन्दो व्याकरणाचार्यः
११

रजत कजक चरणी च लंघा,
मरणान्तर स्वतु या-नि सह ।
मुहूर्त हि तव क्रियता मुजुजां,
नहि नश्यति यत् कदाचिदपि ॥

स्थिता मस्य गर्भे पुत्राय । तमस्ता,
स्थिता मस्तथाय पतिः सर्वं सह ।
धृता सौम्यी मते च स्वप्रभावात्,
तमानन्द स्याद्विद्वेन मजाम ॥

प्रभात भातु प्रथम विमोषितं,
करोरुहं न-ध्यमे रसित कऽगुल ।
अतन्त विज्ञान रवि उजुसर्मा,
नस्यत्सु मा स्तं हृदयमुजोपितम् ॥

ध्रुवतैव निलोम कारणम्,
ध्रुव! यत्नाभतिभक्षिया इमे ।
विम नृभय स्पृषसत' सदा,
मियता सप्त सप्तृष्ट मन्त्रम् ॥

दोषेषु नाचयन्ते वितन्वते,
विशारदा सप्रुष्य वगने' सदा ।
विष्णुणि-चौरुष्याय सक्षिपन्ति,
परस्य न स्वस्य सदाशया जना ॥

पिपुता देव! नमोऽस्तु मुहुर्मुहुः,
सुषुप्तं परिवद कलासु तं ।
तत्र महा मरिचा नदि गौचर्यं,
जागति कस्य परस्पर भ्रंशं ॥

कामासितौ नाचलता साचलं,
प्रभान भातौ कुसुमं न कौमुदी ।
एष प्रशान्तवनि एव ताप्यसौ,
मिराजते वा हृदयं यमिताम् ॥

द्वय-गोष्ठी

ददात्यात्म शक्तिं बलवत्तु देवा,
लभन्ते न परं स्तुते रक्ष्य विज्ञा ।
यस्यैकं भ्रूयन्तेऽमृतं लभन्ते,
तमानन्दरस्यादि देव गजाय ॥

अद्भुतमिदं स्फुरत्पद्मकोशं,
यथाविश गुञ्जति चञ्चरीक ।
तथा प्रोत्सृज्य ह्यो मनात्रं,
यस्यै तद्व गौरव जाय सफलम् ॥

तनाति शिविलमसल्लसिते उदरे,
चिन्ताममरुह दशोषजगदुदरयम् ।
माया मये जगदिदं निरस्त प्रपञ्चं,
शीले हिमावलि शिखरं हस्तनिवभात् ॥

ब्रह्मयमिनं चिकीर्षन्ति सर्वलोकस्य ध्वजं,
क्षयमिदं जगदृक्षाचो भयम् अप्याचं ।
दशशतं करिणोपि अस्मिन्मये सगेन,
अद्वयं नमि कारुणं चावली निमग्नौ च ॥

कच सज्जुनि नन्दो ह्य,
बनकमनित्रिचु गारिचर्णा ।
मधुरमतामिरुत प्रवृत्तं ,
राफतममि प्रतिमाविभाति ॥

ठडित्पल कारिरल कृताता ,
हुदीण जभीरमहारना गाम् ।
विभाति रूपाणि वशाहकमम् ,
रमोत्सुकामिब नवरगाम् ॥

मणिकुण शैव ननुसारी ,
शप्रथिना श्रमणनिराम्य ।
पुच्यमिकाग्र प्रतिनादशर्षी ,
भलो गजेन्दुः प्रतिभक्तिहृत् ॥

~~कच सज्जुनि नन्दो ह्य~~

~~बनकमनित्रिचु गारिचर्णा~~

अथैत पद्मासु सगतकथु ,
उरुन लोयासु स जेकुलासु ।
सकारसायननि तारिणसु ,
नदीसु ह्यमिभक्ति गेष्ट ॥

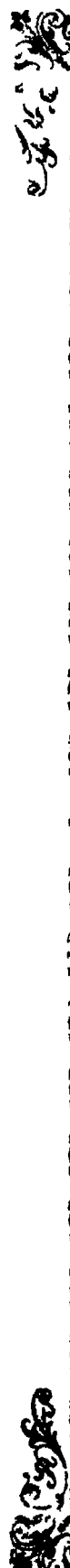
भारत - की - याण

द्व-गोठी

महात्मा गान्धि महोदयस्य
सस्सङ्ग

स्वेषु स्वकीयगत इति नाम्ना उल्लिख्यते । नानाऽप्याश्रमनास्ति-
 दीप्यन्विकाराशोऽप्यत्र निरुद्धाऽश्रमगान्धिपतिः
 भिन्नाः वदन्ति मया मन्वीयं प्रमया यन्त्रे ईश्वरमिमांशमभिधानं तन्मया
 त्मना नानाश्रममुत्सव्यं नीकान्-नयन्निव्ययं तन्मया जीवन् प्रकाशयन् न
 तन्मया जीवन् शिष्यं विभवेति । स्वस्त्यं प्रसन्नं जीवन्मति नानाश्रमं किन्तु तन्मया
 सत्यधर्मं कैश्चित्पुत्रैः सद्यःप्यामिति सद्भिर्निर्वाह्यमिमांशं स्विनयं विन्युत्सव्यमे
 साऽर्चयन्तमुद्दिश्य एव प्रातिष्ठां युक्तमिदं ॥ श्रमं न्यवाप्ति तन्मया दित्तवर्धनं च-
 २ द्वितीयं दिना एवास्माभिः न्यवाप्तिमासादि । तन्मया न्यवाप्तिं नानाश्रमं नानादिभिः प्र-
 तनाऽस्माकमाश्रमिनास्य पुनन्त्यस्यु इत्यनन्तं नानाश्रमिणा एवात्र सा न्यवाप्यम " प्रसन्नं
 एवाप्तिविति नाना न्यवाप्यम " इत्येव यत्सु, स्व मुक्ताः विव्यन् ।

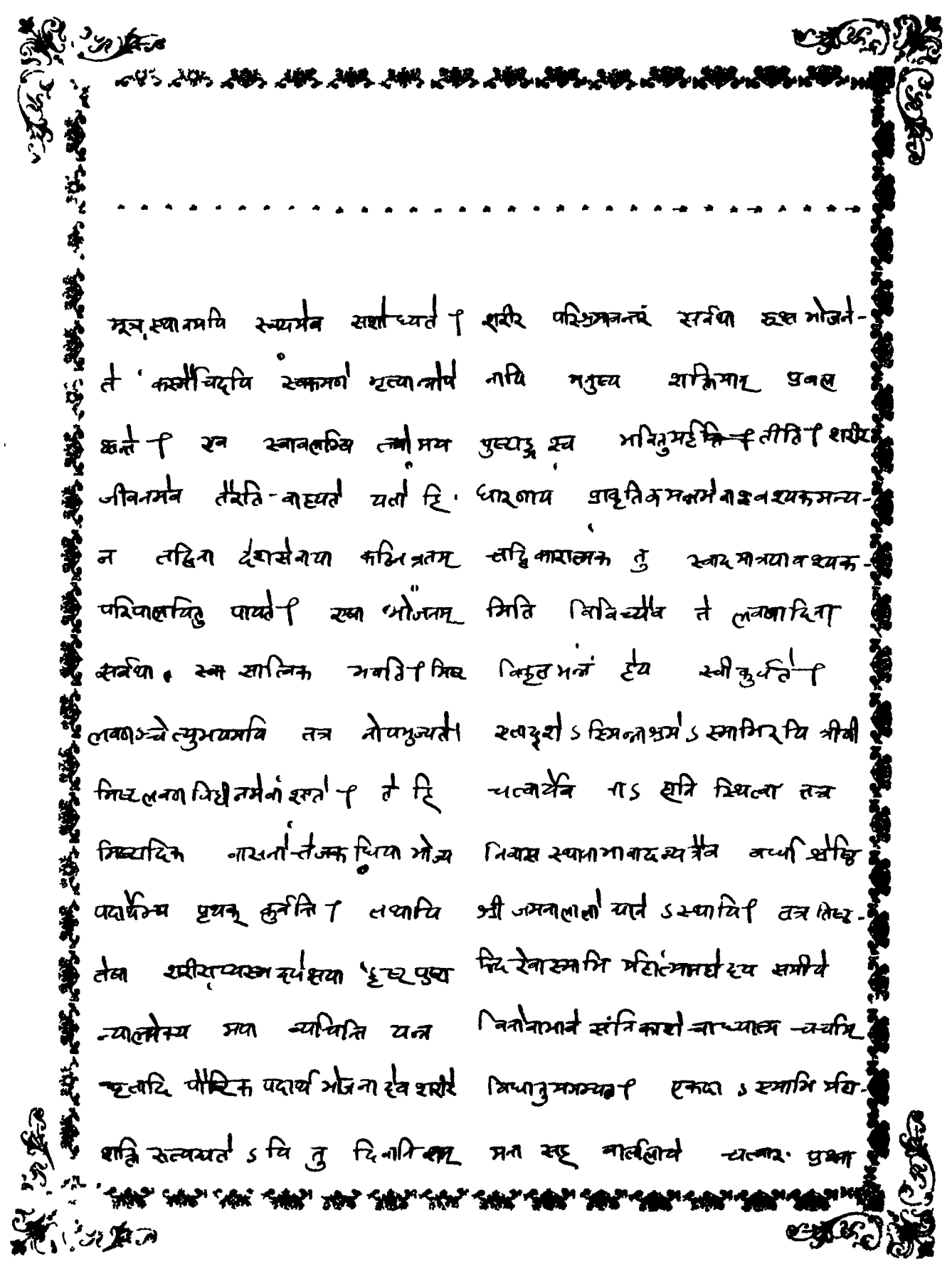

आत्मशुभं देहात्मनोस्त्वापि विवर्धयित्वा शान्तेः जायते मृत्युत्पराय नमसि पुनर
 एष भक्तान्नोत्पादयितुं संस्थापितः श्रीमान् तु न विदधाति । सतस्यैतत्कारणम्
 मधुरम्प्रेक्ष्यते विनोदनात्मकं महाशक्तिं यत् पुनर जायते स्मृतपुत्रयाम्
 आध्यात्म विवर्धयित्वा महात्म सदा कश्चि न मन्वेत् । तत्र तत्र तत्रत्यागप्रय विवर्ध
 महात्मनेऽ नन्यपुत्रयाम् । महात्म स्थापित यद् व्याख्यातदित शान्तेः जायते
 सदात्मनी नामवा शुभं भद्रं एवाय शुभं लीला सुखासुखप्रतिनी । शान्तेः च नाना
 अयमशुभं कर्त्तव्यं जन्मद वरिजितलवडी" अनिश्चिन्त्यकारः प्रकृता यत् कश्चि
 शान्ते विवर्धय स्व कर्त्तव्यं न तु कश्चि- एन सुखमनुभवति, न कश्च
 दिनं नगरे । भारतीय ग्राम जन्त जायते तत्र कश्चिदेव दिवस पुरयादि तस्मि
 सत्यामेव देशोच्छयो देशस्वरज्यलभ जनेन स्वैस्वदधाति न च नद्यपि विश्व-
 श्व सदात्मनीतीति विचार्यन्ते ग्रामेऽ सितुमुमुक्षुः कति यस्य मन्त्रा यदयमच्छक
 यमशुभ संस्थापिते न तु नगरे हिमं कामम् । एव विवर्ध व्यतिरिक्त
 इति मया तत्रच यदिति सदात्मना- अयमिति सर्व शान्तेः विचार्य स्व
 ऽ ज्ञानि । एवमुक्त्वा अप्यशुभान्त्वं जन्मिय , न ते किञ्चिच्छल्यायद्य-
 जन्म शान्तेः सति । अ आशुभ विदुः कर्त्तुं प्रार्थनीया न न ऽ न्यस्ते

द्व-गोष्ठी

कर्मनिष्कर्षेण प्रेक्षणीया । अत्र आद्ये अस्याः प्रथमस्य जोषनमिदानीं युक्तवन्तः ।
 कामिनिश्च क्वचित् तैः सार्धं सर्वेषु स्यात् दैनिककार्येण सुखतनत्रयम् ।
 दृष्टिद्वयं तादृशीनि वा न्युक्त्याः असेन चर्मकर्म च वर्तते । चित्तस्य प्रायः
 न जीवन्त यपनीयम्, यथास्तम्भम् । सर्वेऽपि एष्येण सुखेन याच्यते ।
 तथा वास्तव्यप्रतीति संघर्षम् । अत्र सायं स्नानेन तत्रैव धर्मशा-
 स्त्रिण्यं तद्व्याप्य च तद्यु । अत्रैव तत्रैव अन्त्येयशाय्यायि निश्चितं वर्तते ।
 दृष्टिनिष्ठाऽस्मादृशा एव सर्वे वर्तते । यत्र तदध्ययनं रक्षेधाभावात् शक्यते ।
 विश्वासमुत्पद्यते तं स स्मामि सवीर्यं तदानीं यथासमं तत्रैव तत्रादिकार्य-
 देशस्य दयनीयदणं वाप्येरेच्छन् । निष्वातु पर्यते । नस्तु तस्तु तत्रादि-
 शानु कूलं च यद्येचित् कार्यं कर्तुम् न प्रसारेण तदि तत्रं किमपि कुर्यात् ।
 सन्तर्कस्य तं तदानीं तं स स्माननु श्वदूरोत्पद्यते तत्रैव पुण्यां कर्म-
 सरिद्यन्ति, अनुसन्तश्चास्मिन्निदिष्टे तत्रैव जीवन् सर्वेषां स्वानलम्बि ।
 मार्गं सर्वस्वमपहरं ऽपि नापदास्यन्ति । मोजनं पाकादि कर्तते स्नानमेव वि-
 त्तवर्तिनः सन्तपि चरन्ते दृष्टव्य- यत । गाक्ष्मं पक्वमपि स्वयम् ।
 प्रथमस्य साफल्यमेव च्यतीति । पक्वणीषु पर्यन्ते कुर्यात् । स्वमल-

मूलस्थानमपि स्वयमेव सहाय्यते । शरीर परिश्रमन्तं सर्वथा हस्तमोजन-
 तं 'कसौचिदपि' स्वकर्मणो मृत्यानापि नापि मनुष्य शक्तिमात्रेण प्रबल
 कर्तुं न शक्यं स्वानलक्षितं तन्मात्रेण पुष्ट्याश्च भवितुमर्हति । शरीर
 जीवनमेव तैरिति वाच्यते यत् हि धारणाय प्राकृतिकमनसो वाच्यकमन्य-
 न तद्विना दशसेनया कश्चित्तम सद्बिकारात्मकं तु स्वयमेव वाच्यक-
 परिपालयितुं पायते । एषा भोजनमिति विविच्यैव ते लवणादिना
 सर्वथा । स्व सात्विकं मन्त्रिणमिष क्लृप्तमनं ह्ये श्रीकृष्णोऽपि
 लवणञ्चेत्युभयमपि तत्र नोपयुज्यते । स्वयं शरीरं हि स्वयमेव चिन्तयितुं शक्यं ।
 मिषलवणमिषमनं शतं । तं हि चत्वार्येव नः शरीरे स्थित्वा तत्र
 मिषादिना नाशनात्तज्जुषियामेव निवासस्थाभावात्तस्यैव कर्ण्यं शक्ति
 पदार्थमपि प्रयत्नं कुर्वन्ति । तथापि श्रीजन्मलालो यत्तं स्यादपि । तत्र तेषु
 तेषु शरीरप्यस्त्ररूपक्षया 'दृष्टपुष्ट' दिरेनास्मानि प्रदोत्साम्ये ह्य समीपे
 न्याल्लेस्य मया न्यायित्ति यत्र विनाशोऽनं संनिकारो नाप्यात्त चचरि
 चत्वादि पौरिक पदार्थमोजनं ह्ये शरीरे त्रिधातुमन्वयते । एकदा स्यामि प्रय-
 शक्ति सत्ययते । यि तु दिनानि शतं मया सद् नाल्लोच्यं चत्वारः प्रय-

द्वन्द्व-गोष्ठी

अष्टादशतम । तऽन सतिस्वर सातल मोक्षाऽनापु शक्यते । किन्तु भवत्वा
 लिख्यन्ते । वदन्ते जना महात्मागच्छी तु नादि करवन् धर्मगुरु प्रतिपन्न
 सिद्ध्यन्त शिष्ये सदिद्यन्ति । यथा तेषा आत्मनेवाऽऽत्मानमुक्तोयैषान्तावस्था
 स्वदूर सिद्ध्यन्त विषये जनतामर्तकंश ऽऽत्मनं सतपदि किं तर्हि भवता
 सन्देहा नहन्ति । कौविदर्श शास्त्र इत्येव मत यत्पुत्रयो ऽऽतृ गुरुपरि
 द्रुया स्वदूर दूषयन्ति । चंदपरं तन्न गद 'आत्मनेवा ऽऽत्मानमुक्तोयैषान्तावस्था
 विमिति नस्मै सद् तुलनाया 'मरुत्सो दिशि ।

दोषाना दृशयन्ति । अस्मिन् प्रश्नेन उत्तरम् - यन्मया न कश्चिदपि धर्म
 र रूप वासिलिय महात्मान सर्व संपार गुरु स्वयं कश्चि तस्य नैषाऽभिप्रायः
 ग शङ्का त्रिशकुन्ती स्प्यन्नु लसर्चितो यद्द गुरुपरिग्रहमती श्यकमनुविते ना
 स्व सिद्ध्यन्ता । मन्य इति । स्व स्वाद्वैर्यानु कुल्लुगुरुस्तु

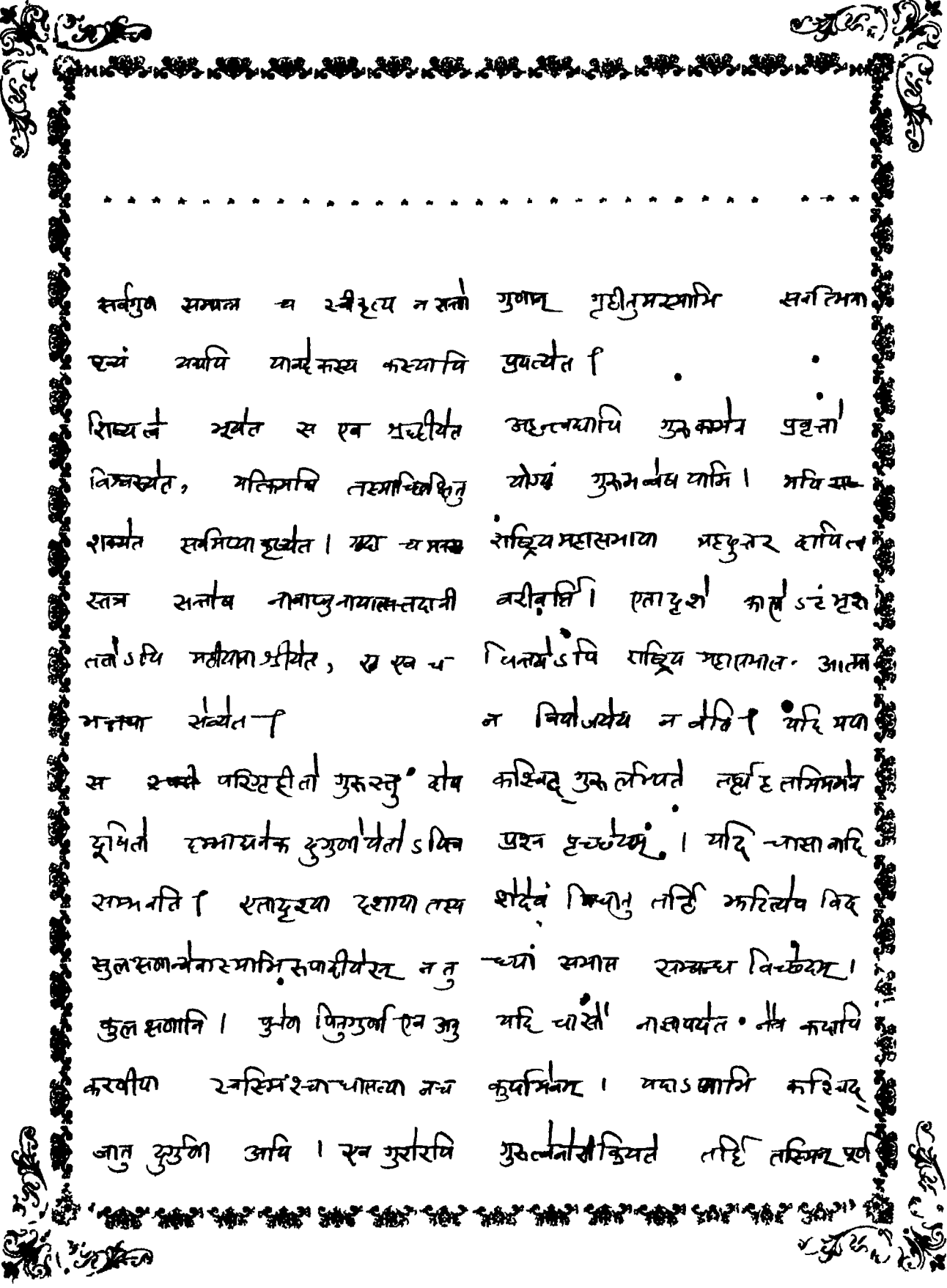
प्रश्न - अस्मिन् धर्मशास्त्रा गितु सदा अस्मिन् अन्वेषणीय एव । यदा
 स्तु प्रहिष्य गुरुपरिग्रह प्रति तस्य ताश्चिदप्यु च्छाणात् केचन केचन
 पादयन्ति । अन्तर्गत धर्मिक विधा तदाऽऽत्मानमप्यभिप्रायः यत् गुण
 दि सुखञ्च न ज्ञान नाऽपि न अस्मात्स्वकारो न्युरा स्तदा गुरुल श्रयैका

गुरुत्वीय सैवानेष्टाऽस्मानि लब्धव्य वा सम्पद्यते इति । अत्रेऽस्मानि
 इति । यत् ~~अस्मानि~~ यत् ~~अस्मानि~~ स्तत् तु सदा धर्मा विधाय यत्
 लब्धे यादृशाऽपि पुरुषोऽस्मानि धर्मा परमपुरुषोऽत्र स्त य धर्मा विधाय
 न विधायी कृत स्तादृशाऽस्मानि रयि साम्प्रतमयमेत पश्य उपातच्छते यत्
 मविधायते इति । यथा भक्षणस्यापि गुरु कोऽंश फलानां मविधायते
 मेवाशयो यद्यत् तथा वेद्विद्वयागृह इति ३ । गुरुत्वं यत् यत्
 यथा पुत्रादिवो विद्वत्तन्त्र भा इत्य गोरु पाते ता तस्थितपत्र लक्षण सम्पन्न
 गृह इव यत्ऽस्मानि केवता दर्श स्यात् । यस्मिन्तपि तापि चूर्णेकानि
 गुणा अनाप्यव्यास्तथ, ताद्गुणीषीष्टा लक्षणानि साकल्येन न भवेयु सन
 गुरोऽग्विषण रनाभार्थिकमेव । यत् गुरु पदभाण भवितुमर्ह । कश्चि
 प्यनुभवाच्चय जिहृक्षाम स्तादृशानुभव किमर्थेन पशेद्य कश्चित्पुरुषत्वेना
 शालिनाऽनुभवित्वा तां कुर्यात् परिग्रह जी कार्य । पर्याप्तदृश गुणा सायापि
 कतेष्व एव । परमेतत् नदिकेन न केनचित् सत्तुष्टेन विद्यतव्यमपितु
 पि मिश्रमर्त्तव्य यत् यत्पुष्पेण स्वहृद्यमधिगतुं यत् तत्तऽपु चस्य
 सम्पादित नर्भ न सम्पद्य रगति न्यकथय उच्यते । तमेव अर्त्तुष्टं

१
 २
 ३
 ४
 ५
 ६
 ७
 ८
 ९
 १०
 ११
 १२
 १३
 १४
 १५
 १६
 १७
 १८
 १९
 २०
 २१
 २२
 २३
 २४
 २५
 २६
 २७
 २८
 २९
 ३०
 ३१
 ३२
 ३३
 ३४
 ३५
 ३६
 ३७
 ३८
 ३९
 ४०
 ४१
 ४२
 ४३
 ४४
 ४५
 ४६
 ४७
 ४८
 ४९
 ५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

१
 २
 ३
 ४
 ५
 ६
 ७
 ८
 ९
 १०
 ११
 १२
 १३
 १४
 १५
 १६
 १७
 १८
 १९
 २०
 २१
 २२
 २३
 २४
 २५
 २६
 २७
 २८
 २९
 ३०
 ३१
 ३२
 ३३
 ३४
 ३५
 ३६
 ३७
 ३८
 ३९
 ४०
 ४१
 ४२
 ४३
 ४४
 ४५
 ४६
 ४७
 ४८
 ४९
 ५०
 ५१
 ५२
 ५३
 ५४
 ५५
 ५६
 ५७
 ५८
 ५९
 ६०
 ६१
 ६२
 ६३
 ६४
 ६५
 ६६
 ६७
 ६८
 ६९
 ७०
 ७१
 ७२
 ७३
 ७४
 ७५
 ७६
 ७७
 ७८
 ७९
 ८०
 ८१
 ८२
 ८३
 ८४
 ८५
 ८६
 ८७
 ८८
 ८९
 ९०
 ९१
 ९२
 ९३
 ९४
 ९५
 ९६
 ९७
 ९८
 ९९
 १००

सर्वगुण सम्पन्न च श्रेष्ठ्य न सतो गुणान् गृहीतुमस्याभि सगतिमका
 एवमं यद्यपि यान्द्रक्तस्य कस्यापि प्रयत्येत ।
 शिष्यत्वं भूयत स एव प्रचीर्यत अध्वन्यापि उरुक्मेव प्रवृत्ता
 विप्रस्यत, यत्किमपि तस्माच्छिक्षितु योग्यं गुरुमन्वेष यामि । भविष्य
 शक्यत सर्वमप्या भूयत । यदा च प्रकृत शैश्वर्यमहासभाया प्रदुत्तर दापित
 स्तत्र सत्ताव नानापुनायात्सतदानी वरीवर्ति । एतादृशं काहं ऽरं भूरा
 ततोऽपि महीयता भूयत, स एव च विन्मऽपि राष्ट्रिय महात्मात् आत्म
 भक्त्या शब्धेत । न नियोजयेय न वरि । यदि मया
 स शक्ये परिहृती गुरुस्तु' शेष कश्चिद् गुरु लभिते तर्हि तस्मिन्मये
 दूषिते ह्यभायनेक दुगुणायेतोऽपि पश्येन हृच्छंयम् । यदि चासा नदि
 सम्प्रनति । एतादृश्या दशाया तस्य शदेवं विन्तु तर्हि करित्वेप विद
 सुलक्षणान्वेनास्माभिरुपायीयस्त न तु च्यां सभात् सम्बन्ध विच्छेद ।
 कुल क्षणानि । पुनः पितृगुण एव अनु यदि चास्त' नास्त्ययत । नैव कयापि
 करवीया र्नस्मिंश्चा चास्त्या नच कुर्यात् । यदाऽस्माभि करिद्
 जातु दुगुणा आयि । सव गुरोरपि गुरुत्वनाश कियत तर्हि तस्मिन् प्रण

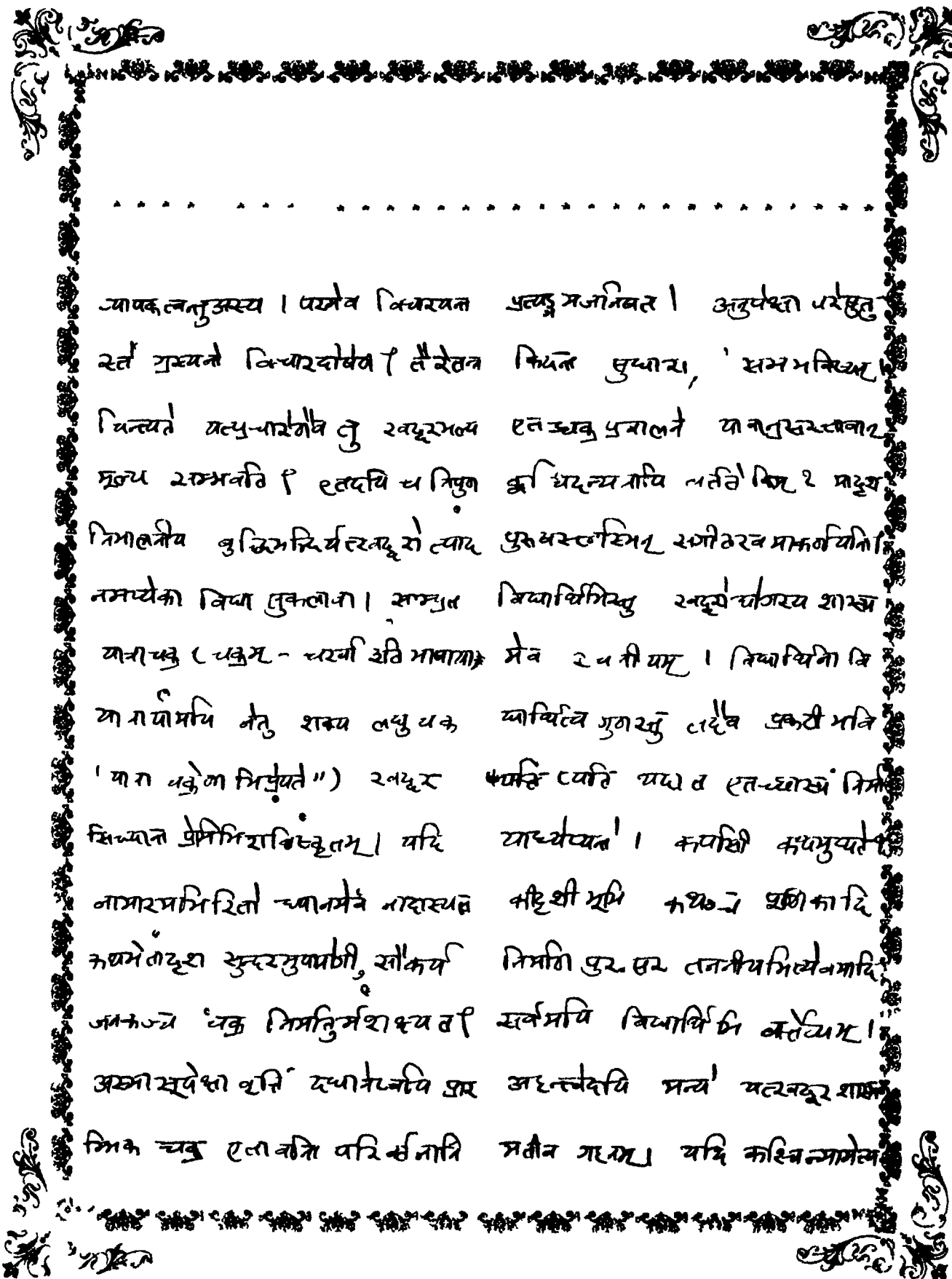
द्व-गोष्ठी

श्रुत्या शश्व विभास कर्त्तव्य (ना नवा कश प्रकाश) । पश्यस्माभि रयं
 तु कश्चापि लभो न सम्भवति भवतिरद्भुत रपव नाववाधि
 यदि वय ज्योतिर्विद्योप्रधिजिगसापट उख्य का नाम विशव लाभ
 तर्हि तस्या अध्ययनस्यैक सुखसाध कुतश्चैतदेव यन्न निर्मितव्याप
 न ज्योतिर्विद्या पुस्तकादि ज्ञानि । तेषु क्षयापद्येय तप्ये २
 पुस्तकेषु यस्यापि महती ज्योतिर्विद्या उच्यते - अह इरिदु नायकोत्र
 विद्या विद्या तस्मिन् पूर्ण पुस्तकसु सदैमी गनितुमिच्छामि । सर्वैरपीय
 विद्येय एव । प्रमुपस्थिताया च कस्या मेव कार्यम् । दृष्टिस्तान्माजपित्वा
 मयि तद्विष्णु सप्तस्य तस्य पुस्तक ऽज्याभि भोक्तव्यं, कस्यादिगिराख्या
 मेवा श्रुयितव्य एतदेव न्यञ्च । स्वत् यच्च स्व शरीरव्यगणयानरणीयानि
 यदि केनाऽपि शीणिता स्वधिकित्तस्यै एतदेव कारण यत्रया स्वदूरऽच
 कश्चन वैध एतियन्न रत्तर्हि तेन तत् तत्र विभासः प्रकटी कृत ।
 विकित्सा कुर्वता षाणा अयि त्यक्तव्य एतदपि सुहसं धित शीथप्रयि
 पुत्र - भवता स्वदूर (वकीयो कश्चिदन्य र्दृष्ट न्यवसावा मियत
 वलीकान् इदीयाश्च विभासाऽने य स्वदूर अन्वायाप्येयका ऽप्यन्य

दृग्-गो-ठी

मूल्य स्वस्य न कारिणा जग कर्तु इव भद्रमया क्तुमेवह गच्छि यत्स
 क्षम्येत् ? नास्त्येव । अतः शब्दो नै विधिते नो धारिभिनो नूनम्
 त्यतिरेव दरिद्रनाशयोगेन स्यै सी भाव लनीयम् । यथा ते कुर्यात्स्य
 स्यैकं भुज्यते । एवमेव वि वरिच्यन्त्य वयस्यि तुभ्याम् इति । यथा त
 एतदुक्त उक्तगाऽस्ति ययुष्यन्त फलमु लवणे प्रात्रेण शुक्रकामेन पुञ्जते
 त्यादक एवोपभुञ्जीत २ नैव । अतः सौदिका तथा तु न सर्वेऽपि नय
 ऽ हंमिभमेवैकमुपाय मन्ये तेन दरिद्रु क्तुमीशमे । यतो हि न वयमेता
 नारायणसादृश्य शक्यते क्तुमे । स्यि न्युनतो यत्सर्वथा त इव जीवनामि
 नारायण सादृश्य हि शब्द ५-करीदृश्या भाषयितु काम्येमेह । किन्वेता
 रतस्य नन किञ्चिद्व्यत् साधमयलाय ननु कर्तव्यमेव यदेका होरा
 ते । फलप्रय पुश्न एव वर्तसि जा होराचरमेव नो उत्पद्ये नूनं तामिवा
 गतिं यस्मि व्याख्यायन्तु विधिते ए तै सदैवा भवेत् । पुंसां
 क्रिद्युः २ । धारितो नाम किमिति प्रागेण्यं पुनरिति पत्न्यादी उवाच
 कुर्यु १ । एव नवनऽत्माकमेका स्यु न समवति । प्रहायगृहि
 प्रहायका वीजम् । सच मिलनानाम् शक्तु शब्दम् । युक्तर देया

व्यापकत्वानुस्य । परमेव विवरयत पत्यु मजानिभर । अनुपेक्षा परेष्टु
 र्तं गृह्यते विचारदोषव । तैरेतन्न किंचित् सुध्यात्, 'समभविष्य
 चिन्त्यते' अत्यु-चारैर्गैव तु स्वदूरमव्य एतच्छब्दप्रचालने यानुस्यस्त्वान्
 मृत्यु सम्भवति । एतदपि च त्रिपुण क्विधन्यत्रापि वर्तते' अत्र २ प्रकृत्य
 त्रिभालनेव बुद्धिमद्विर्यत्स्वदूरोत्याह पुरुषस्त्वस्मिन् स्त्रीठरव प्रामग्योति
 नमप्येका विद्या लुकलोका । सम्पुत विद्याविशिष्टसु स्वदूरो-चोणय शास्त्र
 यत्राच्यु (चक्र-चर्या अति भाषाया) प्रैव स्वसीयम् । विद्याविना वि
 यागार्थप्रपि नेतु शक्य लघुयक व्यापित्व गुणसु एदेव प्रकृती भवि
 'याग वकुण निपुणते') स्वदूर स्वर्ति एवति यद्य एत-ध्यास्यं प्रिमे
 सिध्यात् प्रेमिशिशिचिचुतम् । यदि व्याचर्यन्त । कपिषी कथमुप्यते
 नाप्रमप्रभिरिता च्यानमेव नादास्यते नदृशी मृषि कथञ्च प्रणि कादि
 कथमेतदृश सुदूरमुपपत्ती, सौकर्य निमिती पुर सर तननीयमिष्येवमादि
 जमकञ्च 'चक्र निमनिर्मशाक्ष्यता' सर्वप्रपि विद्याविधि वर्तव्याम् ।
 अस्मात्सुपेक्षा वृत्ति दध्यात्रेणपि एव अहन्त्तदपि प्रत्य' यत्स्वदूर शास्त्र
 मिक चक्र एतावन्ते परिर्भनानि प्रतीन गद्यम् । यदि कश्चिन्नामेव

दृढ-गोष्ठी

कथयन्त्य तु प्राशनैकेन स्वस्व पादया नीति विगमनिष्ठीयसो राज
 विषय स्वस्वमि अत्राप्यगामीति नीतिक दृष्टेश्चायमाशका यन्मन
 तर्धद मस्य यदसौ गविति इति। स्वन्वत् कर्मणि चान्मदन भवति इति
 एतच्चास्य ज्ञानतु जीवनमयैस्ततः। हरिजना कीदृशोऽपि स्युस्तेऽगमि
 पश्च - गुरुकुलऽधीयमाना क्वच सम्प्रेरणीया। तेषु यैऽत्या गस
 कि सर्वोत्तम देशसेवाकार्यं कर्तुं क्षमः अस्मागिष्य वरिष्ठ तेषां प्रायश्चित्तम्
 उत्तर - अद्यत्वे पत्येक भारीतयस्य जगद्विषय। गरिते कुर्या क्वचि
 वृत्ते निनिष्ठ कार्येषु परमावश्यकानि सन्ति तेषांऽपि नाऽस्मागिरपि तै
 नरीति - तत्रयथा (1) स्वयंसेवक सद् दृष्टवन्तव न्यत्रहणीषु। पिता
 निस्तत्रचारश्च (2) विन्दुमुपलभ्यते पुनश्च प्रातः पश्चात्वास्त्य यदि स्त्री
 क्वच (3) हरिजनाप्यार। एतन्मन्त्र अपि अत्रयु नर्दिने न तै सद्
 त्रिषु कर्मषु सन्मिषि एतन्निशाति। च्युर्तवद् तन्निशाते। अस्मान्
 परन्निमन्त्रयपि काकीति राजनी सद् व्यरहारस्त एतन्निशातियत्य
 तिक दृष्ट्या न कार्याणि। अद्यत्वे धनिते। प्रया सत्यादिंसका पुन
 आनि कायग्यपि राजनीतिक धिये राय प्रायत्वा पर मनुष्या न त

जानते धरितुम् । अतो मया तु अर एव सर्वत्रिये चंद्र कार
 लयर्थे २३ जीवन्मयि सम्यगीयम् । यति तर्हि तु कर्मफल सिद्धान्त
 नाद्यप्रस्थितयो सफलशिक्षक स स्य किं अरूपमवतिष्ठत इति
 वृत्तं । अहं स्वप्नमेव प्रणदिष्टकं नास्मान्नि रत्न वाच्यु पायते । एत
 जोता । इस्मीत्यदि न वक्तुं क्षमोपदि धनी परश्व निर्यन्त्रे कतामर्त
 पुत्रका एते नाकानुमीशास्तर्हि नात्र पश्येत्पर एत यदि कर्म कारयति
 ते लोचिनाम् । तै प्रयतित व्यभव कुर्वन्त फलमस्मान्नि सफलमर्थे ।
 श्यञ्च ते मोक्षयन्त इत्यो मर्मिनि उत्तर - अहं वेदान्त सिद्धान्तमर्थे
 एतद्यह न चिन्तये यत् जानतोपी न कीते कथयितु नो तस्मै अहम्
 मे उच्येक्षता ।

प्रश्न - अयि नाम भक्त गीता स्कीयानर्थ विशेषान् गृहणात्रि,
 शास्त्रे प्रति पादित वेदान्त सिद्धान्त स्वव्याख्यायुक्ताञ्च गीता ग्रन्थे गीता
 मेन पुष्पांति ? यदि नाम अहं कश्चिच्छास्त्रम् । मया गीता स्वयमेवा
 अर्थवत्तानि यन्मारुढि ठानि प्रायकं च्यगायि । गीताय अयि कानि युक्त
 इत्यादि गीता वचनापु सार परमं कश्चिद् भाष्य वा इ पाठीत्यत्रि नरु

दृ.गोष्ठी

नाद्यामि गदितुम् । जीलाकुसारमट
मेतत्स्वी कुर्वे यथादि कश्चित्कर्म
फलमीश्वराय समर्प्य कर्म कुर्वीत
तच्छि तत्कर्म परमेश्वरेण सुज्यते ।
इति न तदात्री मनुष्येण तत्फल
मात्तव्य भवति न किन्तु कर्मफल
काप्रता स्वर्ष्या परित्यज्य कर्म
करण एवैवं जायते ।

इति समाप्तम्

दृढ-गोष्ठी

— - महाराणाप्रतापसिंह

रत्नप्रसूरिभ्यः भारतभूः पुराणद्वि
वीररत्नानि समुत्पादितवती । तेषु
वीरप्रवरो महाराणा प्रतापसिंहो
पि लोकविश्रुतो वर्तते । चतुःशत-
वर्षपूर्वं भारतदेशे प्रवर्तमाने
कच्छत्रमधिपत्यमासीत् । दुराशो
ऽकच्छत्र तत्र निष्कण्ठकं समराज्ज् ।
असौ मित्रशास्राज्यं सुदृढमूलं विभाष
निश्वलानधीश्वरान् स्वनशंभान्का
षीत् । ते मूढलोभाभिभूता सन्तो नि
जकन्यका अपि तस्मै प्रवर्तनराक्षा
प्रायच्छन् । परमस्माकचरितनामको
कथापुरुषः प्रतापसिंहस्तस्याधीन
ता कुम्भीपाकज्जालावलीमिव म-
न्प्रमानस्तान्नाङ्गीनकारः तथाचेत्वं
प्रतिजज्ञे यदहं स्वजनन्याः पक्त्रि-
तमं पयः न्द्रयमपि कलङ्गि

ष्णामीति । शाकादहं कञ्जालम्
श्रमो शत्रुं प्ररणं वाऽपि वरं मत्वा
विषपानेन निराजमानो पाकरसा
स्नादेन दिव्याम्बरधारणप्राये श्ववृत्ति
तुल्ये पारतन्त्रपाशेन पतिष्णामि ।
परं, धूर्तधौरेयो प्रवर्तमाननिपस्तु
शत्रिन्दिवं तस्य प्रतिज्ञामसत्त्वापयितुं
प्रायतत । वरान्कोऽसौ शूरशेखरं
तिग्मशरं प्रतापसिंहं स्मरशवर्तिजं
कर्तुं ज्ञानिधोपादानवललम्बे । बहुधा
च निजसैनिकान् मेवारनिजप्राप्तं प्रादि
णोत् किन्तु न करापि सफलतां लेभे ।
अप्यशत्रिंशु दुत्तरैकोनविंशतिशततमे
वैक्रमद्वेऽकम्बरस्सश्राउम्बेश्वरपतिं मत्वा
हं सैनापत्ये निपुज्य वृषुतरां किन्तरुफ
धरां नानामुपसुसज्जिताश्चैकान्तुररि-
णीं मेनारं विजेतुं प्रस्थापयामस्य ।

इतोऽस्माकं स्वल्पसाधनोऽपि प्रक-
 नाधनो महाराणाप्रतापसिंघे तस्मिन्
 साम्प्रुख्याम दृढपरिक्करः सन् तत्प्रतीक्षा-
 चक्रे । तदित्यमतितरप्रथिते हस्तीपाद
 संश्लेषे पार्वतीप्रदेशे सुतुमुलं पुद्गु-
 भूत् । सैनिकानां सिंहजारैः समग्र-
 भूधरा वेपमाना इव प्रत्यैपन्ताय
 न पामरा. प्रतिदिदिनामस्यप्रहारैः
 क्लेशमापन्नास्तदत्रिपुरमनस्थानुं
 न प्रसे हिरे । द्विषन्तपो प्रतापोऽपि
 तुर्दुर्दु शत्रूणांमन्त. प्रविशम संस्था-
 तीतान् रिशुन् हत्वा तत्काचमेव
 निजशूरसैनिकैरात्मबलमानीयतेस्य
 यवनसेनापतेरसंख्यवीराणां सत्यपि
 शराभोचिते संहारे तस्य सैन्यंक्रिं
 न प्रपौ । परं मेघारभूपतेः प्रतापिनः
 प्रतापसिंहस्य प्रसर्षिमिस्त्रागिता
 ते परिगिता नीरा प्रायशः समाधिं
 प्रपु ॥ एतदालोच्य शूरशिरोमणिः
 प्रतापो रणोत्सर्गमेव नीतिसंगतं

मत्वा समरात्पलागाञ्चक्रे । तदेवं
 खलूदपपुरस्य पवित्रतगा शूभिः
 शत्रूणां हस्तगतोऽभूत् । असौ का
 दूनं कन्दरात. क दराञ्चन धानमनो
 निजप्राणान् ररथ । मतो हि केत्त
 मसानेन पर्यशिष्यत - अतः स्व
 वृश्रमिं पराधीनतापाशान्मोत्रक्रि
 तस्य जीवनं तद्विजस्समयेऽदेयम
 सीत् । स्वमसौ स्वामिगानी प्रतापि
 ललामभूतः प्रतापसिंघे नूननिभ
 शान्यसदत । कदानितु केवलंजलमे
 पीत्वा निर्वाहमकरोत् कदानिच
 भुञ्जानोऽपि शत्रुसेनासु धानमनां
 इष्टा भोजनं तथावत्परित्मन्
 अतिनापीञ्जीमनरक्षाञ्चक्रे । एक
 स्वशिशून् बुभुक्षमा मरणोन्मुख
 नलोन्मास्य इदिरशुकलुषाऽभूत्-
 हृदयपरिमापिनी चास्मरुजाऽऽ-
 निरासीत् । सम्यत्यसौ स्वप्रति
 यादनुं निरगैषीत् । किन्तु
 महाराज. पृथ्वी

द्व-गोष्ठी

स्पदं समाचारमेनं सुत्ना तत्कालेन
 ते पुनः प्रोत्साहयितुं पत्रमेकं प्रेषिष-
 त्। तस्य पत्रेण लब्धप्रोत्साहन
 प्रतापसिंहस्त दुर्निश्चयं तत्पान्ना
 असौ सम्पक्तपैतञ्जातनान् पत्र
 लोके प्रतिज्ञापालन हि महत्परश्व
 निमित्ते गिरप्रो पुगान्तपुननापात्ते
 काम निचलन्तु किन्तु मम निश्चित
 मनो न कदापि नलिष्यति। अपुनै
 न मे धैर्यस्य परीक्षणस्य सम्प्राप्त
 प्रतो हि प्रेषां चेतान्ति विकारहेतौ सति
 न विक्रियन्ते त एव धीरपदवाच्या न
 त्वन्प्रे। इति।

सत्त्वतामीश्वर एव साहाय्यं भक्त
 तीत्युत्तमनुसारं तस्मिन्नापत्समयेऽपि
 प्रतिज्ञापालनमापृते सति प्रतापसिंहे
 केनाप्यस्य पुरातन सचिवेन तस्मै
 तावदुनं दत्तं यावता खलु द्वादशवर्ष
 पर्जन्यं निर्वाहः समपत्स्यत। एता
 नदधिकं धनमुत्तम्य तस्योत्साहेन
 दुतरं प्रवृद्धः शीघ्रमेव नक्ष पुद्गल
 संपत्स्ये। शनकैः शनकैः शत्रुवशांगतानि

स्मयदुर्गाण्यसौ पुनरात्मसाच्चम
 र। परञ्चितौरदुर्गन्तु शत्रुभिः
 क्लान्तवकदुमासीत्। तेनावृष्टिरस
 मुकरा नासीत्। यस्मिन् समये
 नीराग्रणी प्रतापसिंह सिंहदुर्गस्य
 नूतनमाहूय नगरसौभाग्यप्रपश्य
 तदा शत्रुभिराक्रान्तं नितौरदुर्गं
 दृष्ट्वा तस्य हृदय शोकशत्रुना परि
 विध्यत। एवं च तस्मिन् विजितानल
 द्यपेनाकन्तुदेन वीरवरोऽसौ शीघ्रमे
 व क्षीणतरोऽभूत्। सप्तमेव तुत्तर
 पञ्चदशशततमे रत्नीधीमादे मरणात्
 प्रतापसिंहो नैयविद्या परिभानिना
 महता रोगेण, समाक्रान्तः। आत्मानो
 मरणात्स नमवगम्य स निजमन्त्रि
 स्न सुतममरसिंहञ्चाहूय प्रेषान-
 " अग्नि वीरा। भूमे जानीय धनमया
 खलनाक्षीनिनं च पावन्मातृश्रे-
 स्वातन्त्र्यरक्षापैषानच्छक्यं समुपेयो
 विहितः। न्यायकारिण परमेष्वाह
 च कृपया प्राप्रशः सनीष्येव
 शत्रुगृहीतानि दुर्गाणि प्रति-
 पन्नानि किन्तु मम चेतसि सा-

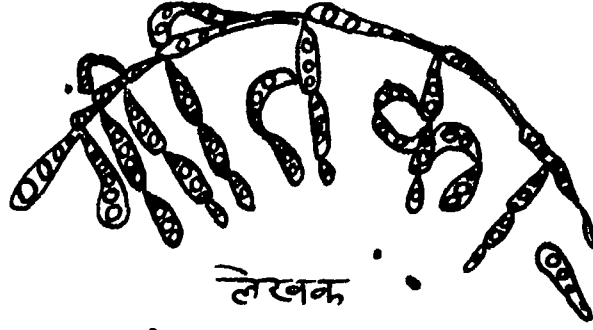
मृतमपि महद्दुःखं जायते। अतोऽहं
 पुष्पान् कुलतिलान् च नीमि मधुष्ण-
 मिस्तम्भ दुर्गस्य पुनर्ग्रहणात् प्रस-
 न् पत्नोऽनुहातव्यः। इयं रत्नगर्भा
 भारतभूमिश्च न कदापि शत्रूणां
 गलितहस्ते दातव्या। इति

एतदुक्त्वा भारतमास्म रोऽसौ
 दर्शनोत्सुकैरमरैः समाहूत इध
 सुभ्रूषितं सुरलोकं सम्प्राप्तवन्

— इति — — ओम्पद्मशाश्वततन्त्री

किन्तु निजैरसंरम्भस्य दुर्गेरपाच्यमो-
 तिनेन निगलेन प्रश कायेन जीव-
 न्नासौ शूरशेरमरोऽद्याप्य लङ्करोक्ति-
 पवित्रतमामिमां भारतभुवन्गत्स्य
 सदस्त्रांशुसप्रभस्य दीप्तजीवनेन
 सुखेच्छुभिरस्मामिरिदं शिक्षणी-
 यद्वपमात्कीवनं प्रावत्कथानि सम्-
 नुभवन्तोऽपि पराधीनताज्जोरोकरी-
 ष्यामो- निजप्रियतमां भारतभुवन्-
 दुष्कामनां पारतन्त्र्यपाशान्मोचयिष्यामः

द्वन्द्व-गोष्ठी

लेखक

त्र देवराजरत्रयोदशीय

विनीयता भारतभारतीयिम् ,
गिरा सुराना सतलार्कनीयताम् ।
सुरोमितां दिव्यविचारराशिभि ,
सुगुम्दितां सुक्तिभिरद्य गीयताम् ॥
यमाशशंसु पुराणस्मृतय ;
पर सृष्टे सुवृत्तिजालै ।

+ + +

सहस्रं वेदविज्ञानैर्गमाणिता,
नोऽपि नयेद्भि रूढ्यताम् ॥
कवीन्दुकाव्येषु सल्लसन्ती,
खीन्दुसौन्दर्यं संस्फुरन्ती ।
मुनीन्दुमौनेषु आजयन्ती,
तयेन्नो न खलु माननीयताम् ॥

+ + +

पुन पुन स्मारयतीव गौरवम् ,
तथा स्वकीर्तिं स्फुराशिनशिनीम् ।
समर्पयन्तीमिव नव्यजोतनम् ।
स्वभाती ध्रुवपुटे हि वीयताम् ॥

+ + +

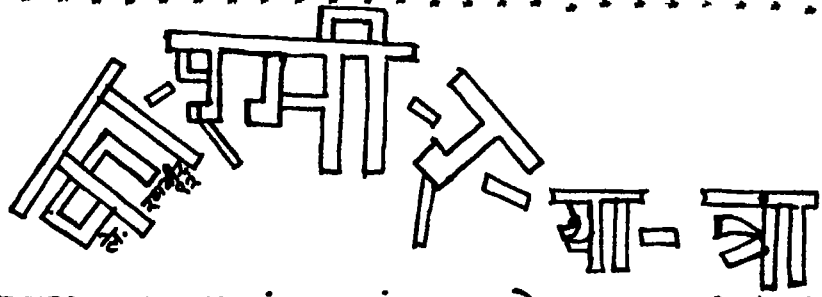

दूध-गोष्ठी

दृष-गोष्ठी

आषाढमासस्य दशम्यां तिथौ रामण्टलीको ९६ गीष्णोवकाशस्य मासमेकप्रतिवाहयितुं काश्मीरं प्रति प्रतस्थे । कांगड़ीगुरुकुलन्तु अस्मिन्-तौ, स्वव्याधिप्रधानकले प्रसिद्ध-मेवान्यच्च मासद्वयप्रतिवाहयितुं ना-सीन्ममेच्छा गृहस्पति गन्तुमस्माद्धेतो मया चिन्तितं यत् काङ्गड़ीगुरुकुले गृहे च निवासापेक्षया यात्रार्थं गमनं सुष्ठु वर्तते । अतो मया स्वयात्राव्य-गार्थं पत्रं लिखितम् । किन्तु मम यात्रागमनप्रसन्नता दृष्ट्वे परिगताऽ-भूत् । यतो हि मम पितु सकाशात् पत्रमागतम् । तस्मिन्नेवं लिखितमासीत्-

"अस्मिन् गीष्णोवकाशे स्वगृहस्पत्येवा-गन्तव्यं त्वया। परन्तु ममेच्छा नासीत्

गृहं गन्तुमतो मया अन्यदेकं पत्रं स्तवितुं सकाशे लिखितम् । —

"अस्मिन् गीष्णोवकाशे स्व-स्वास्थ्यलाभाय काश्मीरं गन्तुमामो-ऽस्मि, अन्यच्च आचार्यदेवशर्म-महोदयो ऽद्यसो नो दलस्युः।" एतं पत्रं लिखित्वा मम पिता यात्रार्थं गन्तुमारिदेशं परन्तु यात्रा-व्ययार्थं दिक्षिदपि न प्रेषितमतो मया गृहे गत्वा ऽऽ नीतं यात्रा-वाचम् ।

प्रथमतस्तान्द्वयं हरद्वार-स्थेशने द्यूमगामे आरुह्य तत्रपुरे, शकलपिण्डीनगरे विश्रामन्त पेशान्-नामजनपदं प्राप्तवन्तः । शकलपिण्डी-नगात् क्रोशद्वयप्रतिवाह्यं प्रति-

अङ्गुलाऽऽस्मो भवति । तस्मात्
 स्थानात् पेशावनामस्थानं प्रावदु-
 गं तैलपानेन गता । द्विसप्तति-
 क्रोशदूरं विराजत इदं सुस्थं
 स्थानम् । सर्वत्र ऋणुगोसादित्वा-
 निराजन्ते । ऋणुगोसाफलानु नन्व-
 कृतम् । कल्पते यत् स्वर्गि प्राक-
 तिकस्य सपुरसात् पुत्रीकृत्य
 रन्तितमिदं फलं विधात्रा । प्रवृष
 खान्यरिमन्तहनि 'खैबरदर' -
 नामधेयं सुप्रसिद्धस्थानं प्रुति
 प्रचलिता । सर्वत्र पठानजाति-
 जातिमानवा दृष्टिपथप्रापन्ति ।
 तत्र सप्तहे द्विनिवारं द्यूषयानं
 गच्छति । अंगलसाग्राज्यस्य ६
 सीमार्तमवलोक्य त्रय पुग पेशाव-
 नामकं स्थानं प्रावदन्तः । पठान-
 जातिभगात् स्थाने स्थाने
 गुल्मानि सन्ति - सन्त्रिशतं
 यावद् शमपुरुषा निवसन्ति ।

प्रथमतस्तान् 'तुरखान' नामकं
 स्थानं पठानजातेरधिकार आसीत् ।
 अंगलदेशमास्तव्याः कथितवन्तो यत्
 जलाभात्रं घूरमिष्यामहे त्रथमतस्तु-
 रखान स्थानमस्मभ्यं प्रदीयताम् ।
 तदा प्रवृत्ति स्थानमिदं अंगलात्-
 अधिकारे जातम् ।

तुरखानसमीप स्वाशोकस्य
 दुर्गं वर्तते । तत्र वर्तमाने रूपे
 अधर्मीजनाः स्व स्वकृतपापफलं
 भुञ्जन्ति स्म । तत्र नास्तव्यः प्रत्येको
 जन स्वसमीपे भुङ्गुडिकैमा गुलि-
 काश्च निदधाति । न च कोऽपि
 स्थानिन्त्रं कस्यापि ददाति ।

द्विसप्तत्ययानन्तां त्रयं
 'पक्षाशाहिन' स्थानं दृष्टुं प्रचलिताः ।
 अस्य स्थानस्य त्रिमये माधेका
 प्रचलिता वर्तते ।

पक्षाशाहिनामकस्थान-
 समीपे रान् रान्के त्रिशाल पर्तते

५ - गीर्वाणी

वर्तते । तत्र कश्चिन्मुह्यदीयो
 महात्मा निवसति स्म । एकदा
 स्वशिष्यैः सार्धं श्राभन् गुरुनाम-
 कस्तत्र प्राप । पिपासार्तं शिष्य
 एक औवाच । गुरुस्थलमेगसीत
 सर्वत्र । गुरुनामकेन स्वशस्त्रा
 तातम् - यत् तस्मिन्पर्वतो
 परि स्रोतो विद्यते तत्र गत्वा
 पीयताम् । यदा स पावु स्वस्त्रौ
 विस्तारयाभास्त तदा मुह्यदीयो
 महात्मा तं निवेदितवान् । अथ
 भास्य तत्र कथितं यत्तस्मिन्
 पर्वतोपरि कश्चिन्मुह्यदीयो महात्मा
 निवसति स च तं निवेदितवान् ।
 पुनस्तत्र गमताम् स स्वगुणान्
 वेधित । प्रतित् स मुह्यदीयेन
 महात्मना निवेदितः । स्व बुधितो
 गुरुनामकं देव स्वशस्त्रा सर्व
 जलमथ आनीतवान् । अद्युता
 शब्दाजीर्णं जाता भूमि ।

क्रोधेन देदीप्यमानं गुरुमदीयो
 महात्माऽपि स्वक्रोधं शमयितुं
 पर्वतं भूमौ पपात । गुरुनामक-
 देवश्च स्वहस्तेनैव करोध । अत-
 र्थात् तस्य पद्मासाहिवेति नामधेयम् ।
 दितस्त्वयानन्तं (अयोदश-
 बलचारिणेऽप्यसौ सार्धं
 'कसशिला' नाम जगद्विख्यातस्थान-
 मनलोकमितु प्रचलिता । तस्मिन्
 शमये स्थानमिदं विधाया केन्द्र-
 भासीत् पश्च्युता तदेव महावशेष
 भूमे तं सम्भुले प्रादुर्भूत । त
 तादृशी शोभाऽस्य । प्रत्येकं ब्रह्म-
 चारी जगत्कृप्य दत्त्वा निगालय-
 मनलोकमितु गतवान् । तानविध-
 तस्त्विति पश्यन्तो त्रयं पुनस्तैल-
 मानमलकृतमन्ता । तदागन्त
 तस्यशिलाया महाविशेषान् दृष्टु
 प्रधाता । ताच्च सम्भक्तयानलोच्य
 शब्दात्तादनामकं स्थानम्युति -
 प्रचलिता ।

५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६०

सामं समग्रस्य पञ्चमादत काले
 शब्दावादात्मस्यात् प्राप्तवन्तो
 तयम्। शमीयमिदं स्थागम्।
 चोदशकलापूर्णा शक्तिं
 परमात्मता।

अन्यस्मिन्नहति 'तर्कादर्'।
 गणके ग्रामे तर्कानं 'गुप्तगङ्गाः'
 गणकं प्रपातभवलोकमितु प्रयाताः
 तयम्। तस्य प्रपातस्य पयस्त्वतीव-
 तिर्षलं शीतलं तथा च सर्व-
 शशीरिक्तदोषमिवाहं तर्कते। पलं
 यावत् च स्फुटं न शक्नोति
 कोऽपि जगः। अस्मान्निरपि तत्र
 स्नातं कृतम्। प्रायशः सर्वे -
 शब्दावादास्तव्याः जगः स्नातुं
 तत्रागच्छन्ति। तत्पश्चात् प्रातः-
 समग्रस्य संध्यां कृत्वा प्रातराश-
 च्च निमज्ज्य तथ्यागलीति गणकधर्मं
 स्थागं द्युं प्रचलितम्।

समुद्रमण्डलवसहस्र -

६०० मीट
 स्तोत्रं विरजत इदं सुखं स्यागम्।
 शब्दावादात्मकस्यागात् पञ्चकोश-
 दूरं जस्ति। आशीत्यावागप्रचुर
 राजमार्गः। पञ्चदशकोशमार्ग
 पदभ्यां चलिता गर्भे च गण-
 विध्यस्यागानि पश्यन्तः, सुखादु-
 शीतलेषु जलपातं कुर्वन्तो मध्ये
 च हिन्दू भाष्यमेति गणके स्थागे
 श्रीकृष्णजन्मोत्सवस्य दिवसं
 सफलीकुर्वन्तो ययं तथ्यागली-
 गुगं प्राप्ता। सामं समग्रस्य
 पुगहन नीहारोऽद्युते स्मसन्नि।
 ग्रीष्मर्ते शीतकालः। तत्र च
 तयमेकस्मिन् गुफदुगे स्थिता -
 तद्वन्निम। ग्रीताधिव्ये सत्पि न
 केनापीशः स्मृतः। सामं समग्रस्य
 गेजगारिक्रियां सुमाद्य गीहित-
 नेत्राः तयम्। प्रातः कालस्य पञ्च-
 तादातकाल उत्पाम गुखादिप्रसाता-
 उरुस्तरं क्रियां विधाय तथा च

द्व-गोष्ठी

स्वप्नप्रातराशाभावाय 'गध्यगली'-
 स्थानादखकदगनेहायां 'कौहमरी'-
 गग पदस्थिति प्रचलिता बधम् ।
 'गध्यगली' स्थानात् पद्यक्रीशदूर
 विशजते श्रमणीयमेकं सः । सर्वता
 अयसा निमित्तं वर्तते । 'कालांग-
 गाभये स्थाने, शकादशहसहस्रो-
 न्मे द्वांगलागलीत्यभिधेये स्थाने
 निष्ठाभन्ता सायंसमयस्य बद्नादा-
 काले क्रौहमरीनामजगस्थानं -
 प्राप्ता । अत्रगतीया शोभा विद्यते ।
 जलाधिपृष्ठादेकदशसहस्र-
 हस्तपरिमितमुयं त्रिशजत इदं श्रमणीं
 स्थानम् । तत्र च त्रयमाससिमाजे स्थिता
 अधुत । प्रापश्च भंगलजातीयो जमा
 निवसन्त्यत्र । श्रमणीनादस्थानन्तु -
 नाममात्रमपि न श्रमणीयप्रमुयुद्दिश्य ।
 प्रभेद पत्रमेकमाससिमाजप्रधाताम
 प्रेषितमासीद्दृढतस्तत्र गत्वा सायं-
 सगयस्य संध्याहवगादिकार्म -

समाप्य भोजनं भक्षयितुं गता ।
 किञ्चिद्विभ्रामानन्तरं निद्रादेव्या
 अहं प्राप्ता । १

श्रमणतिगच्छत्यु विभि-

दिनसेष श्रीगणनामधेयजगपदस्थिति
 प्रधातास्तैलयातेन। श्रमणनादस्थाना-
 लयति क्रौहमरीं यावत् (सप्तविंशति-
 क्रौशदूरम्) पदस्थानेन गता । १
 दिवसद्वये तैलयातमुपसर्पतिश्रीगणा-
 यतो हि शतमेकं क्रौशदूरमस्तिस्था-
 नानिदं युगधन नक्रं वर्त्त । अतो
 मध्ये 'गदी' नामधेये स्थाने शनिं
 यावत् स्थित्वा ऽन्यस्मिन्नाहनि श्रीगणां
 प्रति प्रधाता । स्थाने स्थानेनगु-
 गोसाक्षिकलागत्वादयन्त प्राकृतिक -
 दश्यानि चाबलीकयन्तो तयं श्रीगण
 प्राप्तवन्त । अत्रगतीया शोभा भविष्य-
 र त्यस्या स्थितेः श्रमणान्चिन्तयन्
 परन्तु न तादशी शोभा ऽऽसीत् ।
 तत्र वर्तमाने 'शमनाग' इत्यभिधेये

स्थाने स्थितिरासीदस्माकम् । तत्र च
गुनरौनलागुमकुलब्रह्मचारिणोऽ
पि निवसन्ति स्म । आर्ष-
समाजे गङ्गीनां स्थानं यतस्वत्र
क्राङ्गीगुमकुलब्रह्मचारिणाम्स्थान-
गङ्गीत् । तद्दलं दिग्दशैकपूर्वप्रपा-
सीना दलात् । यत्रा प्राचुर्येण
निवसन्ति तत्र । यत्रजात्या सह
भूतिगन्धभावस्तु द्रुमैश्च भवति-
नस्त्वत्र संशयकेशे शस्यावकाशः ।
यत्राग्निप्रदिकसंस्था निवसति शमनो
असादेतो दुग्धिते प्रताडिता वयं
मदुनालं भावत् स्थितिं ताकार्षी ।

दिग्दशदुयान्तं -

प्रचक्षितः । वयं शलाभा, तिषात,
नशाशाही इत्यादि सुप्रसिद्धोद्या-
नानि द्रुमम् । सर्वग्येमानि स्थान-
ानि उलगाभि शक्ति तीरे शक्ति ।
रविनादिवसै रवैषां शोभा । अतः
सर्वे शमनो प्लवे स्थित्वा तत्र

गच्छति । सायंसमयं भावत्
सर्वग्येमानि स्थानान्यनलोच्च
आणता वयं स्वस्थातम्यति ।

काशीरच्युदिकर्णिकम् -

अस्ति समस्तभूमि-

भालभूतीयभागे भवनेकजभाण्णा-
भूतस्व, त्रिविधसुमलताप्रयोग-
पादपात्रलिसंमलितस्य, ललित-
गिर्भा प्रदावतनिगदितस्य, रवि-
दिरगच्युरोगातिरागणीयस्य,
शैवमन्त्रोसादि विविधनामफल-
भारवतताग्रविद्यैर्हरितपलशो-
व्लसितलोचने पलाशिमिनि-
लसिलो निवध्यभोजनपातारि-
सभार्भरितमदुजतमिवाहविल-
सितामिर्भृतातरगिभिः सकलजा-
हृदयैः सहृदय इव, आपन्नितदेश-
स्य स्विकारप्रदेश इव, ग्रीष्मर्तौ
सकलजगमिवाहहेतुत्वात्प्रागाधार-
इव, हरितविद्यीप्रतागसंवाहिता-

प्रपञ्च

.....

दृ-गोपी

हरितशाटिका लङ्गुला च कन्येव
 तस्याश्च सुचारुफलमिहितकला-
 दिव्य , मिथिललोकलोचनान्पा-
 कर्षपम्बिराजते अश्रीमिथ्यातो
 जगपदविशेष ।

तत्राहं शक्ति 'पर्वतपरि-
 दृतां, उन्नतमस्तकोत्प्लुत्योत्प्लु-
 त्यावेशगपुरस्सरां, पङ्क्तिस्थिते-
 षत्कृष्णानर्यान्क्रात्रैर्व्यपितां, गगन-
 शकाशनिश्चालां, महस्तागसम-
 भगाध्यां, मशककुला तथा च
 तरुणैर्विभुधां ब्रह्मरात्रिधामं सरसी,
 तोमाधिकाद्वारितसलिलां, शक्ति
 इन्दीवरकोत्पलविलसितां, त्रिष्ण-
 ल्लोलकलकलां मोगव्रतधारिणी -
 त्रिव, सकलजगद्गोत्यादिकां भासु-
 म्बलामिथ्यातां सरसी न्यशाप्रम् ।
 शम्भोत्तरोत्तरकुविटपीविलसित,
 दुर्गां, नद्यंगलदेशीयजनश्चित-
 र्भ्य, नमसास्त्रस्तोत्रं गुलगादि-
 मिथ्यातं पदं तदुपरि कनककम-

नीपकूटशैलखण्डपरिवृतं, समल-
 श्रीगादृशनेमानुङ्गिमानं, शक्ति
 मनुलश्रेणीवद्वल हिमखण्डै र्जगत-
 मिर्मितदुकूलपरिकेचितदिशमिव
 खिलगमर्गं, त्रिसलसलिलां रज-
 मिर्मिरीणीं विवधाति च शमी-
 योद्यामान्यदशक्ति ।

एव ग्रीष्मावकाशस्यांश-
 मेकं समाप्य तस्म चोत्तभाग-
 मतिवाहयितुं द्वितीयदलस्य प्रतीका-
 सकृष्णमहि वपम् । तद्वलकस्यानि
 षड्दिग् पूर्वमभ्यास्यं प्रति गतमा-
 सीत् । तत्र दलस्य द्वौ वल-
 चारिणौ पहसगाभामिथ्यातं स्थानं
 यवत् शला श्रीगां प्रतिनिवृत्तौ ।
 तथापि नो दलं नेश्वरते -
 शलभवन्निराशं नानुदृष्टितु
 तत्र गमनोत्कृष्ठा दृष्टी -
 भूता । 'विपत्तिकाले परिमोहिनी-
 तति' इत्याभाषका मुक्तेवात्र ।
 एवमतिगच्छति सप्तह एके न
 किञ्चिदपि वृत्तान्तमत्रगतम् । अत

५५

५५

५५

५५

वपसपि सञ्जीभूताः श्लेष्स्थागम-
 वलोकयितुं । श्रीगणेशत् चतुश्च-
 त्गणेशकोशदूरं विराजते पहल-
 गामंतामकं स्थागम् । गद्यगद्दे
 तैलपानोर्ध्वपमन्त्रिणाः गद्यानन्त-
 गागदिस्थागान्प्रनलोकयन्तः पद्य-
 वादनवैलायां प्राप्तवन्तः पहलगाम-
 मिधानं स्थागम् । तैलपानाकरोहण-
 सत्रकालमेव केचन ब्रह्मचारिणो-
 दक्षिणपथमुगुः । षोडशब्रह्मचारिषु
 दक्षीणब्रह्मचारिणः उभयपथं यवत्
 गतवन्तः । अहं स्वमतस्यचिन्तयं -
 यदा इमे स्मस्थाः ब्रह्मचारिणो
 न शक्ताः श्लेष्स्थागं गमुं तदा
 गद्यशब्दब्रह्मचारिणान्तु कथा-
 वशेभ्यः । तथापि नूनं गन्तव्य-
 मेव ।
 न शक्यते ब्रह्मचारिणुं
 गिरस्तामवर्णनीयं शोभात् ।
 सर्वतो देवदाम्निटपिभिः परिवृत-
 मस्ति । समीप एव कलकल-
 शब्दं कुर्वन्ती गदी प्रव-
 हति । तं गजुलद्वयमत्रलोम्भ

स्तोत्रमेकं नारं नारं मम
 अर्पयिष्येमीं पूरयति स्म ।
 "उपहृते विभीषणं संग्रहे
 च नदीतां विप्रो विप्रोऽ
 जायत ।"
 यदि च पुण्यश्लोकः
 श्री. श्रीहनुमत्पदावतगद्यो
 धाम्यनामपि केचिन्मन्त्रिणा-
 याश्चैतर्हि गूढमेव द्वितीय-
 गुणकुलाचारशिलागस्थास्पदे-
 नेनैवचिन्तयं स्वगतसि ।
 २ परितः समगाम -
 पादपैर्विलसितं पहलगामताम-
 स्थागम् ।
 स्तं द्विसद्वयवन्तं
 प्रचलिताः नमं 'नन्दगमदी' इत्य-
 मिधानं पदभ्रति । शतद्वयमुच्चा-
 मत्रसहस्रहस्तोन्धं चि विराजते
 स्थागमिदात् । पहलगामतामक-
 स्थागत् मद्रकोशदूरमस्ति ।

३५
 ३५

३५
 ३५

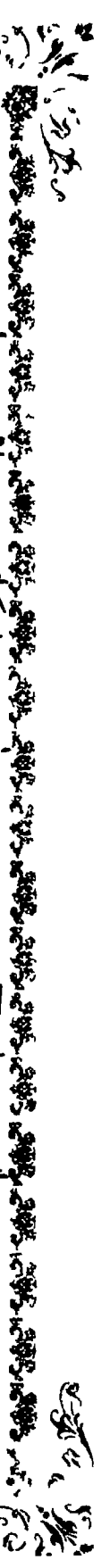
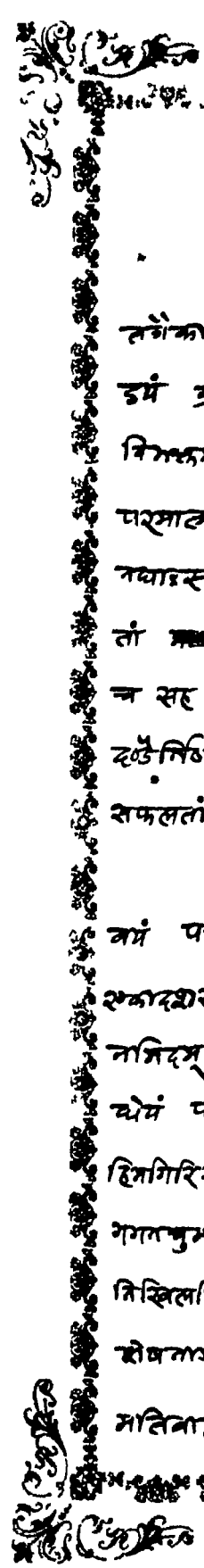
दुर्ग-गोठो

तमोका शरित् विद्यते मत्स्य धारा-
 इयं क्रमशः लवणशर्करोदकयो-
 निमज्जम् । महाशर्करम् । अपारा-
 पश्मात्मकं मीला । तस्योः
 नद्यास्तीरे शका गृह्य गौ आसीत् ।
 तां मत्स्यि मत्स्य इति ज्ञात्वा तेन
 च सह स्वभित्तं जिघृक्षुवौ वयं
 दृष्टेर्निर्दिशस्यितुमीहामकार्षम् । किन्तु
 सफलतां न गताः ।

अन्यस्मिन्नाहनि प्रजाताः

वयं पञ्चदशशतिकात्मकं पदभ्रमि ।
 शकादशसहस्रस्तोत्रं वर्तते स्था-
 नजिदम् । मध्ये नायुजनेति नाम-
 धेयं पदमस्ति । तत्र च शक्तिः
 हिमगिरिस्वरुणैव्यसिं, कल्लोलकलकलं,
 गगनभुम्भदित्र, गगनसप्तसुविशालं,
 त्रिखिलहिंसकशरीरिणां प्राणाधारं
 शेषनाभनामकं सः । किञ्चित्काल-
 मतिनाह्य स्त्रोदृशमभ्रुति प्रस्थिताः ।

चन्दनवाडी नामस्थानात् दृश-
 क्रोशदूरमस्ति पञ्चदशशतिकात्म-
 स्थानम् । तथा च 'नायुजने-
 नामस्थानात् पञ्चक्रोशदूरम् ।
 शरभिरियं द्वादशहोशं यावद्
 ललङ्घिताऽस्मानि । यत्न प्रथ-
 मतस्तावत्परमलोपरारोहरां
 पुनश्च क्षिरलि वेदमोत्पादि-
 का माताश्व । कर्पूरं विष
 जिघृन्तो वयं लङ्घितोऽयं
 मणिः । अस्मिन् मार्गे वृक्षणा-
 तु नाशमंत्रमपि न शपते ।
 क्रोश दुर्गाङ्गनाम्ना-
 रोहरां समाप्यायुगावरोहरां
 प्रारब्धमस्मानि । अनरोहरा-
 पूर्वं नर्त्तं वर्तते । त्रयोदश-
 सहस्रहस्तोच्चम् । शक्ति उन्नत-
 ह्याम्बलभृङ्गे परावृत्तमस्ति ।
 समुत्से च दोलाहलं कुर्वत्य

पद्मपाराः प्रवहन्ति । २२
 दृष्टीकसहस्रहस्तोर्ध्वं विराजते
 पदादिदम् । केचिद्व्युत्पन्नेन
 शक्तिभोजनं समाप्य शयनार्थं
 गताः । कञ्चलद्वयेण त्रयेण न
 शक्तिः अतिवाहिता । प्रातः काले
 पद्मवादनसमयं स्त्र प्रधाताः नय-
 नमगमयभ्युतिः । पद्मतरुणित्पार्श्व-
 स्थानात् क्रोशद्वयं दूरमस्ति ।
 न जाते के के विचाराः
 शमापान्ति स्त्र मम चेतसि ।
 अलक्ष्यं दूरादेवा नलोव्य प्रफुल्ल-
 मगच्छो ऽहं दिग्भिस्त्वालं किस्तब्धो
 भूत्वा ऽतिष्ठम् । हिमनिर्मलितसेतु-
 द्वयं तयं नातिक्रम्य तथा च
 फलङ्गमेकं दूरं गत्वा प्रविष्टा
 वयं तस्यां कन्दरायाम् ।

तत्रासगमये विशालै-
 का कन्दरा वर्तते । तस्यामेक-
 २३ स्त्रिन्वाश्वे हिमनिर्मलं -
 शिवाल्लिङ्गमस्ति । श्रूयते यत् -

तदिशालिङ्गं च कन्दराला -
 शकालत्रेव नभति क्षीयते च ।
 होरैर्कोमतिवाह्य तस्मि-
 नेव दिवसे 'चन्द्रगवागी' नाम
 पदं प्राप्ताः नयम् । शतत्र शक्तिं
 यावत् स्थित्वा पहलगाप्रगाप्रधेयं
 स्थानं कुश्च पुगश्च भीमाम् ।
 सितम्भभासै^{स्य} विंशत्यां
 तियो प्रचलित वयं 'जम्' -
 नामकं स्थानमभ्युति । अपोद्यु
 श्यालकोटजगपदं सम्यक्तया
 विलोम्य लनपुरं प्रस्थिताः ।
 लनपुरात् स्वस्वगृहेषु गत्वा
 तेषु च ग्रीष्मावकाशस्य मस-
 भेकमतिवाह्य प्राप्तवन्तः
 कांगडीगुरुकुलम् । दिग्भित्ताला-
 गन्तव्यं पठमकिमा ~~द्वि~~
 पूर्ववदारब्धा ।

देव-गांठी

(मालीभाषातीऽनुवाद)

राजोपदेश-जातक

(श्रीरेन्दुरघुश्रीदशीय)

अतीते वाराणस्या ब्रह्मदत्ते राज्य कुर्वति
सति नोपिसत्वरतस्य अग्रप्रदिया कुक्षे प्रवेशसन्धि
शुधीत्व लब्धगर्भपरिहार स्वस्तिं प्रातु कुक्षे निरिक्कीत् ।
ताम्रगणदिनसे पुनः स ब्रह्मदत्तकुमार इत्येव ताम्र अकाषीति
आनुश्रुत्वेण नय प्राप्त वोऽशवर्षकाले तक्षशिला गत्वा
सर्वशिष्येषु निष्पत्ति प्राप्य पितुरद्वेषेण राज्ये प्रतिष्ठाक
भर्त्सेण सप्त राज्यसंकाषीति , स्वच्छन्दवशेन अगत्वा
नितिर्गमनन्वशात् । तरिप्तनेव भर्त्सेण राज्य कुर्वतिऽता
त्वा अपि भर्त्सेण ज्ञानद्वारे मरुसुचत् , मनहारेषु भर्त्सेण
नितिश्चपमानेषु कुरार्थनरका म ताम्रनत् । तेषामभानात्
अर्थायपि राजाङ्गणे शून्य प्राप्तीमत । अमांत्वा दिनसमापि
नितिश्चपस्याने निषीय कनिन्निगिश्चयार्थमागच्छन्त
स हृष्टा प्रकामन्ति । नितिश्चपस्यात (Lowert) छदिति-
ग्यभान प्राप्त । ~~स्वस्ती ममा अस्त~~ नोपिसत्त्वोऽवि-
चिन्तत् सपि भर्त्सेण राज्य कुर्वति नितिश्चयार्थयि
आगच्छन्तो ताम्र न सन्ति , उपरव (शून्य शान्ति)
प्राप्तीमत । नितिश्चपस्यात छदितग्यभान प्राप्त ,

... ..
 रदाती मया आत्मनो ऽगुण परिच्छेदु वर्तते, ' अयं नाम
 मे ऽगुण इति ज्ञात्वा त प्रहस्य गुणेष्वेव वर्तिष्यामि ।' तत
 पञ्चमत् ' अस्ति खलु मे कश्चिदगुणवादीति परिगृह्णात
 अन्त पुरे कश्चिदगुणवादिनामदृष्ट्वा आत्मनो गुणकषायेन
 श्रुत्वा जनपद परिगृहीष्यामीति अगस्त्येषु राज्ञः एते मया
 भवेतामि अगुणमदृष्ट्वा गुणमेव नदेयुरिति नदिरन्त पुरात
 परिगृह्णातस्तत्रापि अदृष्ट्वा अन्तर्गत् पर्यट्टमात्
 नदिरन्तमात् नतुर्षु इन्द्रेषु दूरसाप्तकात् पर्यट्टमात् । त-
 त्रापि कश्चिदगुणवादिनामदृष्ट्वा आत्मनो गुणकषायेन श्रुत्वा
 जनपद परिगृहीष्यामीति अगस्त्येषु राज्ञः प्रतीक्ष्य रथमा-
 रुद्य सारथिमेव गृहीत्वा अन्तर्गते कनेमेव नगरान्निक्षिप्य
 जनपद परिगृह्णातो मगवत् प्रत्यन्तप्रति गत्वा कश्चिदगुण-
 वादिनामदृष्ट्वा आत्मनो गुणकषायेन श्रुत्वा प्रत्यन्तसीगतो
 तत्र मगवेण नगरान्निषुक्तो न्यवर्तत । तस्मिन् पुनः काले
 मल्लिकी नाम नोशल राजोऽपि अर्सेण राज्ञः कुर्वन् अगुण-
 मनेषको श्रुत्वा अन्त पुरादिषु अगुणवादिनामदृष्ट्वा
 आत्मनो गुणकषायेन श्रुत्वा जनपदं परिगृह्णातो तं
 प्रदेशमगमत् । तौ उभवापि एकस्मिन् तिकटे संकटमार्गे
 अभियुक्ता अभूताम् । रथस्य उत्कृष्टमणस्थानं नासीत् । मय
 मल्लिकराजस्य सारथिभारिणस्तिराजस्य सारथि ' तव
 रथपुत्कृष्टम' इति आह । तौ ऽपि नो लार्थिकः । तव एव

अत्र
 १७५

अत्र

दृ-शांती

उत्कृष्टाय अस्मिन् (ये नारायणसिरज्ज्मस्वामी ब्रह्मदत्तमठाराजो
 त्रिषण्ण इति भाट्ट । इत्येतेऽपि भो लारविक्र । भास्मिन् (ये
 नोशालराज्ज्मस्वामी मल्लिकमठाराजो त्रिषण्ण 'तव (य
 उत्कृष्टाय अस्माकं राज्ञो रचस्य भवकाश, देशीति भाट्ट
 नारायणसिरज्ज्मस्वामी लारवि 'अयमपि किल राजा एव किन्तु
 क्लु कर्तव्यमिति चिन्तयन् अस्ति एष उपायो वयं पृष्ट्वा
 बहुरतरस्य (अल्पतरस्य) रचयुत्कृष्टाय मन्तरस्यावका
 शं दास्यामीति लनिहात (निष्पन्न) कृत्वा तं साधितं
 नोशालराजस्य वयं पृष्ट्वा परिग्रह्यन्तुभयोऽपि समान-
 वयोभयं ज्ञात्वा राज्यप्राप्तये बलं धनं यशो जाति-
 गोत्रं कुल अपदेशमिति सर्वं पृष्ट्वा 'उभानपि त्रियोजन
 शक्तिकस्य राज्यस्य स्वात्मिनो समानबलधनयशोजाति-
 गोत्रकुलापदेशा इति ज्ञात्वा शक्तिवन्तरस्य भवकाश
 दास्यामीति चिन्तयन्ति वा स साधयि 'सुदंशकं राज्ञ
 शीलान्वा नीदश इति अप्राप्तीत् । स अथ य अथ मे
 अस्माकं राज्ञ शीलान्वा' इति आत्सतो राज्ञोऽवसुगणैव
 युगतं प्रकाशयन् प्रथमा माध्यामाह-

एव एवस्य क्षिपति मल्लिका ह्यदुता ह्यदुत् ।
 साधुमपि साधुता जयति असाधुमप्यसाधुता ॥

एतादृशोऽयं राजा मागदुदयारि साधुः इति ।
 तत्र एव एवस्य क्षिपतीति - मो एवो भवति बलवान्

Handwritten notes and flourishes on the left margin.

Handwritten notes and flourishes on the right margin.

एकेन प्रहारेण वननेन वा जेतव्यस्तस्य दृढमेव प्रहारं
 वनने वा क्षिपति, एवं दृढो भूत्वा तं जयतीति दर्शयति,
 मल्लिक इति तस्मै राज्ञो नाम । ह्यदुना ह्यदुमिति - ह्यदु-
 पुदगलं स्वप्रमपि ह्यदु भूत्वा ह्यदुनेन उपायेन जयति, साधु-
 मपि साधुना जयति असाधुमपि असाधुना इति - ये साधवः
 सत्पुरुषास्ताम् स्वप्रमपि साधुभूत्वा साधुनेन उपायेन, ये
 पुनसाधवस्ताम् स्वप्रमपि असाधुभूत्वा असाधुनेन उपायेन
 जयति इति दर्शयति । एतादृशोऽयं अस्माकं कोशतराज-
 शीलानां स्मरूपो मार्गद्विद्व्यादि लाराधिन् इति आत्मनो
 यं मार्गद्विद्वभ्य उद्व्यादि उत्पद्येन माधीति आस्माकं तन्नो
 मार्गं दैधीति वदति ।

अथ तं नाराणासिराजः लाराधिः 'भो किं'
 पुनस्त्वया आह्वयतो राज्ञो गुणाः कथिता इति उक्त्वा 'जातिरिति'
 उक्ते यदि एते गुणा भवन्तुगः पुनः नीदृशा इति उक्त्वा
 'एते तावत् भवन्तुगः भवन्तु, उस्माकं पुनः लाराधिः वीदृशा
 गुणा इत्युक्ते तेन ह्यदुधीति द्वितीयां गाथापारः -
 अज्ञोपेत जमेत्ज्ञोपं असाधुं साधुना जमेत् ।
 जमेत्कदर्यं राजेन सत्प्रेतालीकनादितम् ॥
 एतादृशोऽयं राजा मार्गद्विद्व्यादि लाराधिन्

इति ।

तत्र एतादृश इति एतैरज्ञोपेत जमेत्ज्ञोपमिति

दत्त-गांधी

आदिनशेन उक्तैर्गुणैः सत्त्वमागत , अथ हि सुदु पुदगल
 स्वयमहोथो भूत्वा अशोभेन जयति असाम्य पुन स्वयं लामु
 भूत्वा लामुता , कदर्यं स्वयं प्रसाधितं स्वयं दायको भूत्वा
 दातेन , अलीकवादिन वृषावादिन स्वयं सत्त्ववादी भूत्वा
 सत्त्वेन जयति , मार्गदुदयाधीति सौम्यं सारथिन् मार्गतोऽपगच्छ
 स्वविध्वंसीला-वागुठपुक्तस्य अस्माकं राज्ञो मार्गं देधीति
 अस्माकं राजा योग्य इति ।

एवमुक्ते सति मल्लिकराजस्य सारथिञ्च उभा
 नपि स्यादवतीर्य अस्य मोचयित्वा प्रपत्नीयं नाराणातिराज्ञो
 मार्गमदगताम् । वाराणातिराज्ञो मल्लिकराजस्य ताम् ' इदञ्च
 इदञ्च कर्तुं कर्तते इति उपदेशं दत्वा मातामही गत्वा दाता
 दीति पुष्पाणि हुत्वा जीवितपर्यन्ताने स्वर्गपदमपुपूरत् ।
 मल्लिकराजोऽपि तस्य उपदेशं गृहीत्वा जनपदं परीरह्य
 आत्मनोऽवगुणवादिन उदृष्ट्वा च स्वकं नगरं गत्वा
 शतादीनि पुष्पाणि हुत्वा जीवितपर्यन्ताने स्वर्गपदमेव
 अपुपूरत् ।

बालनक्षत्रपुष्टवस्तु (उत्सवविशेष)

एकस्मिन् हि समये श्रावण्या बालनक्षत्रं नाम पुष्टम् ।

तस्मिन् नक्षत्रे बालदुर्गेधोजना चाकिया (शाम ले) गोमयेन च

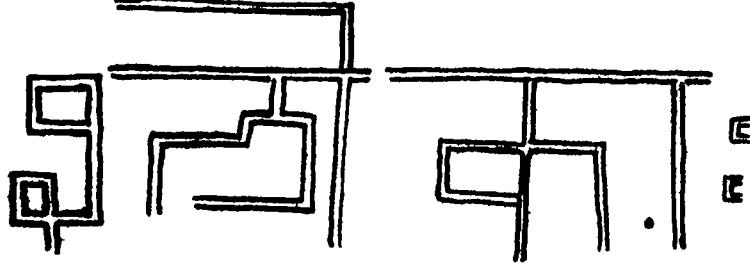
शरीरं वृष्ट्वा तेषां सम्यं भगन्तो विचरन्ति , तस्मिन् जाति

सौष्ट्ये ना उव्रजिते ना दृष्ट्वा लज्जापातो नाग नास्ति, इदं स्थिते
 अस्मिन् भवति, मनुष्यास्तेषामसम्यं श्रोत्रुमशक्रुवन्तो यथावलां
 अर्द्धं ना व्यापयिषं ना प्रेषयन्ति । ते तेषां गृहे लब्धं लब्धं
 गृहीत्वा उव्रजन्ति । तदा पुत्रः शवस्त्वा पञ्चकोटिसन्ना आर्यशा
 वकां (बुडुशावका), ते शास्त्रुरन्तिकं वैषमिषुः, भगवान् भद
 सप्राएं भिक्षुसंप्येन लाडे तगत्प्रविश्य निष्ठा एव भजनदिति ।
 तेन पुत्रः सप्राएं भिक्षुसंप्येन निष्ठा एव मवागुमक्तादीनि स-
 म्याय स्वमपि सधत्त निरुक्तिषु । तस्मिन्ने पुत्रः पर्युचिते
 अष्टमे पुत्रः दिनते बुदुस्मिसे प्रकुरव भिक्षुसंप्य तिसम्भ तगरं
 प्रवेश्य महादात दत्त्वा एकान्ते निषवणा. भदत्त अतिदुःखेन
 ते लसु दिनसा अतिक्रान्ता । बालातामसम्यता शृण्वतां व्यर्षाः
 भिद्यन्तकारशासा भवन्ति, कस्मिन्कस्यचिन्न लज्जाते । तेन
 मय सुस्मान्मन्तर्गिण शनेदु न अदात्त । मयमपि गृह्यन्ता
 निरुक्तिषुत्पिद्युः । शास्ता तेषां कथां श्रुत्वा बालातां दुर्मेधसां
 क्षिप्रता तत्र एवंक्षयो भवति, मेधावित्तं पुत्र भगत्तारमिन
 अप्रसादं रक्षयित्वा अष्टतम्यातिवगिसम्पत्तिं प्राप्नुवन्ति । श्लुत्वा
 उमे गार्धे 5 भाषिष्ट - .

प्रसादमनुपुञ्जन्ति नाना दुर्मेधसो जनाः ।
 अप्रसादं न मेधावी यत्रं श्लेष्ठं च रक्षति ॥
 ना प्रसादमनुपुञ्जति सा व्यापारतिसंस्तवत् ।
 अप्रसाद्यत् हि ध्यायंश्च प्राप्नोति विपुलं वृत्तम् ॥

द्व-गोष्ठी

ॐ हसराजो दशमस्य

अथमीति अञ्जकं अन्नमाजपदुरखपुर्मुठा सरकम्

वसुधायुधारवि यन्वपायकमीश्वरं बुधवारकम् ।

वलनीपिकाकृत्वां समेकमनेक संकटतारकम्

पुणामि सम्यति शर्वमालवचिन्त प्रजनायकम् ॥१॥

वलमुन्दरं तृणधान्यबृष्टफलावृतं सुवधायकम्

जन्तव्यवदलशोभितञ्च निरस्कृतेन्दुपुरप्रभम् ।

जपपङ्कजैर्लवपुष्पकैरति सुन्दरं अति सङ्गतम्

तरुसकुल वनसङ्घट्ट , पशुपोषित जनवचितम् ॥२॥

शशिसूर्यतेजसि संश्लिषतं , हिमकीर्तैरतिमुद्यरम्

धनधाव्यरत्नविशालमालनसंक्षुषं गिरिसंभृतम् ।

सृगसंश्लिषतं हृद्यपिहितं शिशिविजयितं हरिसंक्षुषम्

मुनिपादपद्मपवित्रितं गिरिभृङ्गकैरुपशोभितम् ॥ ३ ॥

उभयाश्रितं हरिणाश्रितं मुनिनाश्रितं मधुसुन्दरम्

फलपुष्पगुच्छमराजैस्तशभि श्रितं सुरकीर्तितम् ।

प्रपित सदा मलसा हृद्य कपित च संस्कृतिभासुरम्

प्रणमामि सम्युति सर्वमानववन्दितं शुभभारतम् ॥ ४ ॥

हरिजयितं गजश्रितं सृगसंश्लिषतं शिशिवन्दितम्

हृद्यैषितं कपिकर्दितं शुभसारिकापिकर्दितम् ।

पद्मसंभृतमालतमालचन्द्रनशास्मलीलकुचाकुलम्

नादलीकयन्मधुकचम्पकनिम्बबिल्वकसंभृतम् ॥ ५ ॥

सुलब्धुदादिमनीषुभिस्सरलैश्च पुष्पनपादपै-

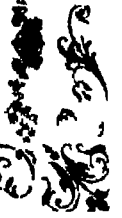
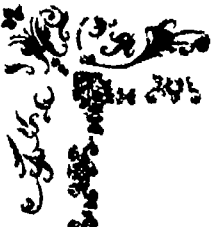
श्च नवैषुमैर्वनचम्पकागुरुभुजबिम्बवृषपादपै ।

सचकारपिपलजारिकैश्च सभावृतं शक्तिवृतं

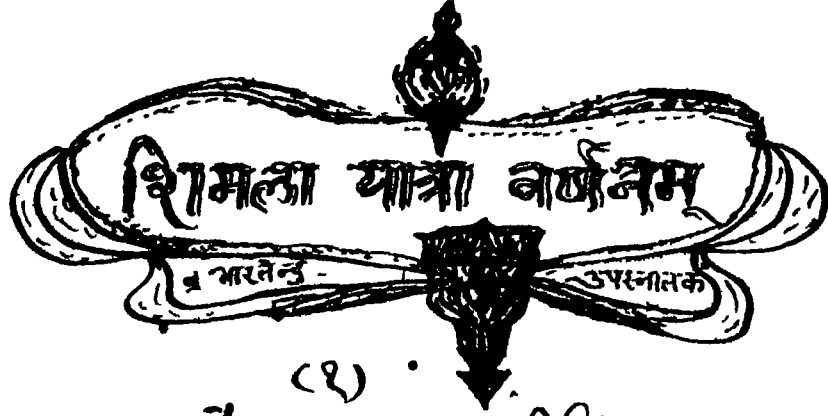
शुभभारतं मुनियोगिनिधितपादपसुमुपास्ये ॥ ६ ॥

१० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

दूध-गोशाली

द्वेद-गोष्ठी

(१)
अथागते शुभ्रतुषार-वर्षिणि,
क्रमेण हेमन्तंक्रमौ भ्रमन्त ।
उपस्थिता तत्सममेव वाषिक्वि,
परीक्षिका हन्त! चिर-प्रतीक्षिता ॥

(२)
याता समाप्तिं क्रतु पिशाचिनोत्तम,
सुरीर्घ-कालं परिक्षोषिणी वपुः ।
हृषीतिरेकाच्य समन्ता तस्तत,
ब्रीडति बालो ल्यकुतो गमा उव ॥

१. यात्रा इत्यपि पाठभेदः ।

(६)

सन्ता महनाश्च ततश्च वेचित् ,
पंजाश्च मंगारव्यदिगम्बरास्तथा ।
निर्विष्युरासीन निरुजनी पुना
धुमानिस्सुगञ्जिपृष्ठसक्षिता ॥
(१०)

मासैककालसम्भूदरनिशम्,
समन्तसंप्रसार ।
आसीच्च शोभा नमताभिरामा
रेडो अदेशस्य विशाह शब्दले ॥

(११)

ततश्च प्राक् रवाणुवराहदक्ष -
शिराद् बुभुक्षावृशित कृशानु ।
पापान्धशेषानि स लोल-जिह्वया
जग्रास संव्यात्तपुरवोदकृतम् ॥
त्य

हे - गौतमी

अथ षडभि विविध दलसज्जापुषाणादि वर्णनम्—

(१२)

जाते च तस्मिन् सुमहोत्सवे शुभाद्-

दिनात्पु. सत्वरमेव तीक्ष्णम् ।

दीर्घावकाशोत्सुक् षात्रं वृत्तं

वितर्जितेऽनेकदलानि पश्यन् ॥

(१३)

उपेक्ष्य भासंस्थं च हि पचमे दिने

स्वौ च वारे दशवादवै तु ।

दलस्य पञ्चाब्जप्रदेश जिग्मिषोः,

पुषाणकालः समुपस्थितः क्षणात् ॥

(१४)

ततश्च वेचिदुसुधावतीर्णम् ।

पुत्रीमिवोदस्य प्रतो तं दुस्वाम् ।

वाशीर ३त्थेन जगत्पसिद्धाम् ।

सिद्धिं संवेदिता

प्रसिद्धे शुभ रिभाद् वेदिताम् ॥

(१५) :

ततश्च कुल्लुविजयाय सज्जम् ,

अनरुद्धीवस्थ + इवा परं वतम् ।

सभगु सामग्री समेतमदु तम् ,

वाष्पगुदेषिं प्रति संप्रतस्थ ।

(१६)

गलेषु सर्वेष्वपि कालवेषु :

मुस्तल्प सामग्री युताः सुवीराः ।

शिमलेति काकाधिप राजधानीम् .

विशगुदिके न (१०) मितः पुत्रसिधेः ॥

(१६)

तमे नमस्ते भगवन्तमस्ते ।

शिवा भवन्तु भवता च मार्गी ।

स्नेहा यदिगुधै जधिवात्तदै -

- ज्योत्स्ना पुत्रा मित्रमप्यै विहाजिता

~~व्यस्य~~ नामसरोष

देव-गोष्ठी

(१८)

पाते च स्वैरं सरति स्वामर्गे
मद्ये वन वै गिरिरजराजिते ।
यकार खिण्णै नव वर्षे सीकरे
मार्गाभिन्ने क इवलु मेघराज ॥

(१९)

नेत्राभिहारे नवैवल्लरीयुते
परिस्पृष्टत्पल्लव पाटलाग्रे ।
उमे समनाग्नितरा निचिञ्जि
समाप्रपुष्टिर्पथं वनाना ॥

(२०)

x | क्षणाच्च वृष्टि समभूत्तं ~~स्वै~~ धृष्या
x | नैते ~~स्वै~~ हि वातापनमार्गगामि
क्षणाच्च वृष्टि समभूत्तधृष्या, मि।
नैते हि वातापनमार्गगामिभिः ।
मूकानि थयो स्वेदमयश्च पूर
समागते दूनपुरी प्रदेशे ॥

(21)

ततश्च राजा कथिरीष्य तत्पुरम्
सद्यः प्रतक्षुर रमणीयमासीत् ।
समाप्तपुराजपुरं सुररश्मम्,
-यत्रुश्च तत्रोदर पूतिमायणात् ॥

(22)

~~जातं चमे श्मापत्तलं वीचिभिः~~
कृतातपज्ञा चनस्निग्धमेचे.
पुवीजिताः शीत समीर वीचिभिः ।
गोष्ठीकथा वीरणलद्धिताधन
पारेभिरे पर्वतराज यज्ञाम् ॥

(अपूर्ण)

द्वय-गोष्ठी

परतन्त्र देशो शिक्षा

शिक्षा स्वतन्त्रता के अविच्छेद्य अंग है -
वर्षान्तर । यदि कस्मिंश्चिद्देशे एतादृशी शिक्षा दी गये
परतन्त्रता स्वदेशीय स्वतन्त्रता के लिए सामाजिक-
हानि आदि न आते शक्य शक्यवन्ति तर्हि तत्प्रार्थना,
सामाजिकता राजनीतिकता का कथञ्चिदपि दृष्टान्त-
नहीं समझते । यदि कस्मिंश्चित् परतन्त्र देशों में
स्वतन्त्र देशों के ही प्रथम वीरों के ही हानि न भये
ज्येते तर्हि तत्र स्वतन्त्रता विषयको 5 मिलियन एव नो-
नष्ट शक्यवन्ति । तन्त्रता परतन्त्रता नानुभवितुं प्रभवति
यत् स्वतन्त्रता परतन्त्रता के किन्तारम् ? किन्तु परतन्त्रता ?
कीदृशतादिम् ? दुःखम् ? स्वतन्त्रता के 5 मिलियन कि-
न्तु तस्य सुरक्षिततादि विषयके सान्नेय्ये तथा न भवति,
स्वतन्त्रता कामना कथञ्चिद्दुःखम् ।

यदा 5 पि कस्मिंश्चिद्देशिको राजा

कसपि देशं शास्त्रिणं तत्र च स्वकीयं शिक्षणं
 प्रकीर्षति तर्हि स तत्रस्थानं शिक्षणं (नासजिकराज-
 नीतेकादि दृष्ट्या) स पाठ्यं विदधाति, यथा SS कुलैरस्माकं
 देशे व्यधाति । अत्रत्वे शासक विद्यालय महाविद्यालय
 प्रवृत्ति संस्थासु या शिक्षा प्रदीयते तस्या राष्ट्रिय
 सह मनागपि सन्धो न विद्यते । विदेशीयराज्य
 मन्देशान्य वैदेशिकानामनर्थाः, काश्चिन्मन् परिना-
 दिपत्तन कारिणः कथा विद्यालयेषु पाठ्येण परान्
 बुद्धयंकरयोः कथा उपनिषदां साधारणबोध-
 कथा, 'प्राचीन साहित्यां वीरत्वकथाः, न
 केवलमिहाः प्राचीन कथा एवापि तु गति
 प्राचीन वीर 'वैरागीचन्दा' - गुल-गोविन्दसिंह -
 लक्ष्मीबाई लक्ष्म्य शूरवीर्याणां शौर्यकथा न गतुं
 कोमलाभिनां बालानां कथाकुतुरयोः प्रवेद्यन्ते ।
 यथा स्वदेशोतिहासे स व्यध्यते सो स प्येलावदशुद्ध
 यद्. भारतीयानां बालानां पुनां वा मनः तु

द्व-गोष्ठी

। स्वदेश प्रेम रवकीय संस्कृति प्रेम च पदमपि
कर्त्तुं न शक्यते । शिक्षितानां भारतीय मनासु
स्वदेशप्रेम विदेशीय वीर पुरुषाणां मन्ये मान्यं महि
पुरुषाणां चरिते , विदेशीय संस्कृतेः च महि
श्रुता महती चाभिलषि . संग्रहते । एतादृश -
संरक्षणा कथं भारतीय युवकाः स्वराष्ट्रं मत्स्य
न वितुर्मर्हन्ति कथञ्च ते 'स्वराष्ट्रं भावनामप्यव-
बोद्धुमीशते ? राजकीय विद्यालयेषु च इति-
हास . प्राच्ये ते तारुण्यं मठमन्दिर निर्माणार्थं
मिलमिल युद्धकाल निर्देशम् , विद्युत् विजितकाल
प्रतिपादनमप्यहास च न किञ्चिच्छिंयते ? विद्या-
र्थिन एतन् सातुं प्रभवन्ति यद्मिलमिल युगेषु
कीदृशः सामाजिकार्थिक राजनीतिक परिस्थितया
समुपपद्यन्तां कथं कथञ्च तासां प्रति विधानं
व्यधीयतेति ।

एतादृशसमा उत्तर दादितवं भार-
तीय शिक्षाविभाग संचालकेषु दार्शनिकेषु च

वे विद्यते । ते जानन्तो ऽपि स्वदेशीय बन्धु
 शालककृतामिमां शिक्षादशां न बोधयन्ति । वल-
 म्बान शिक्षाम् । पुनारवेभ्यो वास्वदेशीयानां चेतः
 स्वदेश गौरव तत्पुनस्तद्वाराय स्फुटिष्यन् गौत्वम् ।
 साम्प्रत देशोद्धारस्य विविधकार्येषु शिक्षा-
 प्रकारपरिवर्तनस्यापि प्रधानं स्थानम् । शिक्षा
 राष्ट्रिणीकरणं न केवलं परतन्त्रदेशस्य कृत
 एवावश्यकमपि तु सर्वथासपि देशानाम् । यदि
 स्वतन्त्रदेशेष्वपि शिक्षा ऽभवत्, तत्राहूत् राजा
 रत्ना शिक्षा वा भवेत्तर्हि तेषामपि स्वराज्यं
 न निर्यादावस्थातुमर्हति । स्वल्पेनैव कालेन
 तेषां राज्यं परतन्त्रगतं दूरेयन्ते ।

स्वदेशे ऽपि जगत्शासनं
 वर्तमानं भारतदेशे पेशवा न काचिदुत्कला ऽवस्थो-
 षालाम्बत । किन्तु स्वकीयं राज्यं कान्ठमनकरं
 यदा लोभितमहोदयेन पुनरतन्त्रशासनस्य प्रधान-
 प्रधानमदमलमन्त्रिभूत तदा स्वदेशे शिक्षा -

दूर-गांधी

विषये सत्ययोग व्यापक परीक्षणानि प्रारम्भानि ।
अथ य स देश शिक्षा प्रभावेणैवेत्युक्त
सकार प्रसिद्धये सवृत्ते यत् तं कश्चित्कथ
मिदपि न्यक्कस्यमिमिमाव्यु वा सत्य ।

अथ नो दसे शिक्षामो शास्त्र
केनैव निश्चीयते । तत्र य न केवल बालके
सपि न वृद्धेय पारणतुवयस्केयो सपि शिक्ष
स निवायतया प्रदीयते । तत्र शिक्षाया निम्ना
ज्ञानि —

(1) विद्यालय प्रवेशानं प्राक् प्रार
म्भिकी शिक्षा । ऊपर वर्ष ब्यपारकाना कृत रथा ।

(2) उच्च शिक्षा

(3) Extension classes माध्यामिक
य ।

(4) पुस्तकपत्र पत्रिका प्रकाशनम् ।

(५) ऊडुतागार (museum) पुरातन-
लय नालागाणदिरथाधन शिक्षा ।

(६) परीक्षणात्मक विद्या लया ।

(७) ग्रामेय-वाचनालय स्थापनं तत्र
भाषणद्वारा शिक्षणम् ।

(८) नागरिक कर्मकरा (मजदूर) णां संघ
(Trade union club) निर्माणं,
तेषां प्रत्यह दिनाडि शिक्षा प्रवृत्तम् ।

(९) कम्युनिस्ट संघ संघटनां समस्त लेखक
(Scout) त्व शिक्षणम् ।

(१०) 'सेनावार्ता' लेखिकाणां समाज विज्ञान-
नरय शिक्षा सांस्कृतिकी शिक्षा-भाव-
शुद्धी ।

(११) पारंपरिक सहायता - स्वच्छता
कृषिविषयकरम् प्रचारः ।

द्व-गोष्ठी

इमे सर्वे ऽपि शिक्षाविषया
बालान् अनुष्यान् विदधाति अनुष्यान् वारान्विक
नागरिकान् सम्पादयति । एतन्ने एतद्देशे तु
शसक इतरेण सर्वं प्रबधयते परन्तु कश्चित्
परत गो देशे कथमेतत् सर्वं कर्तुमप्रति
बन्ध क्षमते ? वृत्तल्लु देशे एतन्ना एवं
.तादृशं सर्वं राष्ट्रोपयोगि शिक्षा कार्यं
सम्पादयितुं शक्यते किन्तु परतन्ने ऽपि
किञ्चिदल्पमात्रेण वा ऽनुष्ठातुं शक्यत
एव । यदि देशे प्रतिनगरं प्रतिग्रामञ्च राष्ट्रीय
या शिक्षणालया यात्रिक शिक्षणालयाश्च न
जनतया एवम् एतन्ने एतद्देशे
शीघ्रमेव नागृति मायित जागरिता च
भारतीय जनता पुनरपि एतन्ना एतद्देशे -
अनुभवत् , सकल देशे शिरोमणे भारतस्य

साहित्यमहत्ता

श्री विनयकुमार

मानव है संचित कश्मेर
 संहित इतिहासकार जग । उनार्थ -
 ऐतिहासिकत्व मानव पक्षे न यद्यत्
 पद्ये ऐतिहासिक स्वभावो भवेत् ।
 साहित्यविहीन नान्येव ज्ञानवत्
 कतिपयैर्व्यवहारेषु न व्यथि सन्ना
 गमोपपद्यते । साहित्यसाहित्य प्रथ
 मस्या श्रेयसा अदरस्य साधार ।
 यद्यत् कुलीनसमाजेषु पश्यते
 स यत्नो न ह्येव । साहित्यभावा
 नां समाजिकस्थितानां, रक्षित
 धारणाया रक्षणित्वपत्तीनां
 पतिवत्सुपलभ्यते तर्हि साहित्य
 गन्धश्च । साहित्यमेव ऐतिहासिक
 सामाजिको शब्दो नीतिवत्त्वो,
 तद्वैविध्यस्य सृष्टौर्वा, सञ्चलता
 या असञ्चलताया वीति । यद्यत्
 कस्यांचिज्जालौ साहित्यभाव-
 स्तान्युत्ता वा दृश्यते तर्हि -

पिन सशयमेव शंभले यत्सा
 अस्मिन्ना अपूर्ण वा दृशीति ।
 पद्ये प्रथमा समाजिकी स्थिति
 स्तादृशी शं तस्य साहित्यम् ।
 जातीयं क्षमता समाजितां च
 साहित्यप्रदेषु एवं पतिवित्त्वता
 चाङ्गुलपत्तयश्चिन्तयन्ति ।
 साहित्यस्य पद्यमदर्शनेनैव -
 जातिवशेषस्य कर्तमाना
 भूतव पितृव्यं च जीवनशक्ति
 पतिपत्तु शक्यते ।

उदाहरणार्थ -

आहारत्वार्थं करोतु भवान्, अप्रथ
 स्वल्पमत्रोपमाहारं गृह्णातु
 भवच्छरीरं कृशं भविष्यति । अ
 पिचरेणोव च पितृव्यं क्षयति ।
 एवं च यद्यत् भवान् सना पिद्य
 मनो वा साहित्यमल्पतरो रसा
 सनाद्यनादयावरोतु, मित्रिय-

यत्नाच्छने शनैश्चोपैष्ये ।
 तं च भविष्यति । इत्यन्त्रे
 नैर् यत् स्वप्नैश्च लयानां
 शरीरव्यथानां शक्ति घटीयत
 एव । यथा शरीरेण भोजन
 प्रोक्षते तथैव मनसा साहि-
 त्यम् । अतो यदि वयं स्नां
 पीययं पीक्याशु-यां व्यालान्तरं
 च नष्टप्रायां न वाञ्छामस्तु-
 र्हे सौलतप्रह्माभि साहित्यं
 सेवनीयम् । मनसो बुद्धेश्च
 गवो-मेवाय पुष्टये च वा-
 लरुद्वारा पीक्याश्च दुःपादागो
 वशायम् । परमव्यपिनापीन
 दम् — यदपश्यमानेन
 यथा व्यय उनामथावीशवा
 रुजाती विपरिणमते तथैव
 विवृत्तसाहित्य साधयनेन -
 मनो ऽपि विचार उस्ततया

अस्वप्नैश्च नुवते । मनसो
 बलं शक्तिमन्मन्ना च
 सुसाहित्यमेवावलम्बते ।
 अतएव निर्मानाक्रियं यत्
 यथाप्येन मनसो विव्याम -
 ह्यासाधनं सत्साहित्यमेवा
 — - पीजजीविषामो पीक
 क्यं सञ्चता चान्यसा जा-
 तीनां स्पृष्ट्वागते तदापरि-
 श्रमेणोत्साहेन च नव -
 साहित्यस्योत्पादनं पुरातन
 रच च सुरक्षणं विव्येयम्
 यदि च स्वमानसिक जीवनं
 व्याहृत्यात्मीयां साम्प्र-
 तिन्वीमेवावस्थां हितव्यापी
 मन्थागते लक्ष्येवास्थाः
 साहित्यसेवायाः च कथो-
 ऽऽम्बरो परित्याग्यः ।

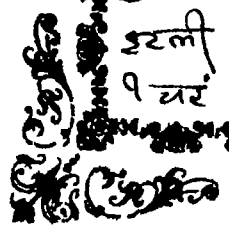
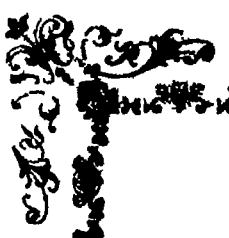
१२

१२

देव-गोष्ठी

कदाचिद् वाचिद् रामे ह्ये
 भावा इवस्था ऐश्वर्ये कले न
 तरभावासु रवफगुला स्थापयति ।
 यथा केच्यभाषया जर्जन
 शीशयन इतिलयन भाष्य
 इव पिता । स्वयं च यथा
 लभावाऽपि च - लोच्यते
 पभावा नमुता । कदाचिद्वस्था
 अवरथाया वारण राजतेतव
 मपि भवति । तव जिनदेशाना
 भावा जने रजतीनां भां गीत
 वधयते । तासां साहित्यो त्या
 दां यथा सर्वं यत् न विवर्तति
 तासां पि शीथल यत् न ववश
 मेव । जयय नैति तिवो बोध
 कपवभावावेधे राधनी साणति ।
 इताहे गीद्य कृतयः तितभाष
 भ जिगो यदा चेतयते तदेत
 दनेसर्गिकं आच्छादनं दूर-
 मुच्छिपति । जर्जी इव
 इतली कतीनधादोप सशहस्र
 पचरं केच्येतरिलयनयो जाले

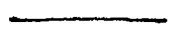
कच्ये आसन् पर ज्यो वानात
 यदा त एव न नाथं वाऽशोऽ
 कवी । इवसाहित्यमेव
 पुष्पति त इदानीम् । इति, इति
 वीरव भाष्य म गन्धर यना
 नेच्छति न पीव पारपीति च
 पु पञ्चलत् न इवभाषा
 साहित्यमेव रवज तेदे शरय
 चो नति सत्यादपीति पीव
 देशीमेभा जाया पके उपरिउते
 भूत्वा लस्या च मदत्वपुर्णान्ध
 किमान् कृत्वापि पीव शोषसाधन्य
 नीध गच्छति । स्वयं शश्च र्वननु
 पीवो जेणं पभनू शव्यते । इवा
 मानर पीनरसहाया पीवधना च
 पीत्वा ये पस्यानीमुपेसने,
 तस्वधमरय कृतधनताया पीक
 प्रापीयतश्च इति मृपारय -
 वत्त्वे उपस्तम्ब इव वा
 पीवैनु शक्नोति नाथ । नचायं
 मभाशयो यनवदापीतर देशीय
 भाषा अच्येतन्या । पर न केवमं

एकं अपितु अवश्यव्यक्त्यायां
 अनुकूलतायां अवकाशे चापी-
 त्यनेकभाषाज्ञानतर्जनीयम् ।
 तार्किकीयं यत् महाराजराशि
 सचेतन्यः । डेपसु न वदतीव-
 धिपि वदथ । गोपि तु - "काल-
 यपि गृहीतव्यं पुस्तकमुक्तं मनीषिणा"
 इत्यनुसारं शोभयते । परं स्वीये
 भाषासाहित्ये च प्राधान्येन -
 गजनीये । यतोहि - स्वस्थ
 स्वदेशम् , स्वजानेद्योपकारः

✽ ✽ ✽

✽ ✽ ✽
 काल्याणस्यैव रत्नवीर्यभाषायाः
 साहित्येनेव सम्भवति । यान-
 पितृव्य-धर्मराजनीतिनां -
 भाषया लौक्यपीसद्वयं भव-
 तव्यम् । अतः स्वभाषया सा-
 हित्यसेवा अंगीकृत्यैव -
 सर्वथापरमर्था इत्येवम्
 करणीया । इत्यनेन परमवितेन
 प्रियुषां पुरस्तात् ।

दूध-गांठ

गीतिका

भारत! * चरण सरसिज नन्दे ----- १०

स्यमुदार सौमखार , मय्य ससीरं वृत्त रसभाण्य

सौमंविभवसुविशदम् , नन्दे --- भारत। चरण.

शतशत देवै रयि वृत्तानम् , मधुकरगीतैरनुगतरागम्

मानम सुहृदस्य नदिताम् , नन्दे --- भारत। चरण

नम्यगीपुत्रै रञ्जितददम् , शुभकरजातैर्वितरितभासम्

भक्ति वित जनन्याम् , नन्दे --- भारत। चरण.

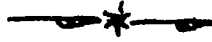
रम्यनिताद्दृष्टस्युत्तार , मय्य ससीरं वृत्तिसुखगरम्

गीतविभवसुविशदम् , नन्दे --- भारत। चरण

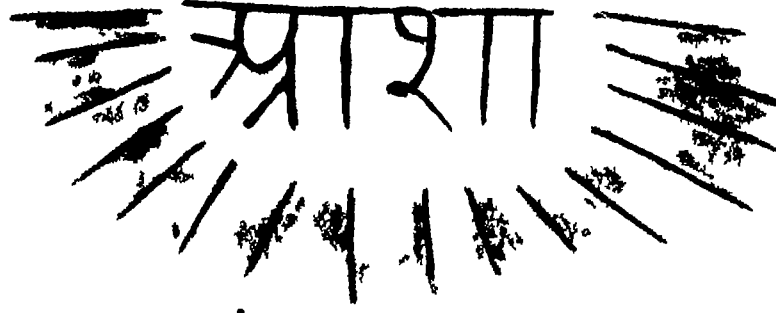
शष्य सुख्य चासविकीर्णम् , फलभरभारितनिजाङ्गम्

भारतसुहृदस्य दण्डम् , नन्दे --- भारत। चरण

श्यामल वृक्षं सकुलद्वयं , सुन्दर शोभं द्विभुजित शोभम्
विभुति सकल कलापर भासम् , नन्द - भारत।
तालमालाशोक सुरम्यम् , हिमगिरि वृषभुनिवासम्
मौलिजनं वृत्तवसतिम् नन्द - भारत। चरण
शुभ्रिजिभुसुरभिवन्द्यम् , सुरगणसंगितसीसिम्
भक्तिभित्तजन नन्दम् , नन्द - भारत। चरण
विश्रमनुष्यैर्विभ्रिभुसुगीतं , गीतगवंगुणव्याम्
विश्रमभिव पारिबीतम् , नन्द भारत। चरण

दृष्ट-गो टी

किमिति रोगान्तोऽप

दन्त्यमानदेहरथतया अन्धमध्यशशी
 व प्रवेपमान , अस्थिमन्वावशोषतया
 उत्कीर्णमृष्टिरिव परिदृश्यमानोऽपि
 श्वसन् जीर्णस्य मिकभेषज सादरे
 प्रतीक्षत इव । किमिति पुन पुन पुपति
 तपीडापुष्पपञ्जरित , निरतिशयनि-
 शशानिशानिबिष्टनयनतयेव समग्र-
 संसारमपगतसारम् शकान्ततो दुःख-
 म्बितापद्भारञ्च निन्नाप निन्नापं चि
 तान्मममुरी दुर्वच प्रतिषेहते कर्तुम् ।
 कारणं हि खनु सनस्त्रिष्यवस्थासु

नितए केवलमेकमेवेदम् आशास्वाम्
 मनुष्यो हि समुच्छिन्नवृक्षतमका लोऽ
 पीर भविष्यदाकाशे विकाशमानमाश
 पुकाशमालोम्ब समवधारयति धर्म,
 अवगणयति च दुःखम् । अनर्थेन
 मानवसाधारणं प्रवृत्त्या कारणभूतया
 जगतीर क्वच्यो दुःखदुनाम् आश्चस
 यन्ति मनुजान् केचन तान्कवय
 आत्मनोऽपि उरवनिर्गणार्थं समाभ-
 यदयेनामेवा शालतिकामिति नासत्य
 मदीक्रियते मया । आशास्वमेव दर्श-
 यन्सुखनाथ कश्चिद्दुःख ल ननि -

Be still sad heart-
and cease repining,

Behind the clouds is
the sun still shining;

अथत् — "शांतो भव शुच्यं सुख्यं,
अनुमेध रविप्रभा ।

इति वयं विशद विलोकयाम

आशा पाशमश्नायात्पर्यावरणका-

इति । आशा विल मनुष्यजीवनं

प्रतिक्षण क्षतिग्रस्ता स्थात् । न खलु

आपत्प्रमञ्जनो जन नयेत्युलोक

मितीव समाप्रायणीयपादप उवाशा ।

"किं करोमि क्व गच्छामि पतितो दुरव-

सागरे" इति दशामुपगताय पुरुषाय

केवलमाशौचं सहायिका सरनीना ।

आह च कश्चित् —

"किं कर्तव्यविमोहिते हि पुरुषे,

आशा महनाप्रय"

सृष्ट्यारम्भे हि परमपुरुषे

सरचिते पुरुषवर्गे, प्राक्तनपुण्य-

पापादि विविधकर्मन्यायार्थस्य

समुत्पादिते सुखदुःखादिदुन्दे,

न पुनर्दुःखाब्धि सुखो जनवर्गे

मम सर्ग विसर्ग दुर्गुपादिति

व्यर्थि अमोघोषधमाशास्वरम्

अथ तावत्प्रथम आशा प्रकार

दुश्चिदन्त्यत्र कल्पसि-

इवेत्सुन प्राद्वर्षमिष्याशा

विधीयते । अस्यामाशया तृष्णा

'माञ्च महदन्तरं नर्वर्तितराम् ।

इयमाशा महत्कार्यसम्पादिका

उन्नातिपदे स्थापयिता च नृणाम्

मनुष्ये हि विधीयमानाशाविशे-

वारधम्येत्यतियाति, तथाऽऽश

मा पुनः पुन प्रतिहत, सर्वेऽ

इवोद्दन्दत्युन्नातिम् । इयमेव

आशा कदाचिदात्मानिमानुष्ये-

इव-गोष्ठी

था साधिगम्य समस्त पुनश्चमथपाता

निवारयति हिताय च भोजयते ।

मनुष्यो हि नाम कामाशासुपजीव्य

कार्य कुर्मणि ज्ञातीतले कदापि न

लभते ऽ नुत्साह । पितरो नाम

स्वपुत्रे महतीमाशा विरधत्प्रकृत्यैव

आप्नोति पुन प्रकर्ममार्गनापकम् ।

पुनो ऽ पि नाम तामाशा पितृवरप्र

युक्तमालास्य विपरीतमाचरन्पि

महता सचक्षते कसोति च यथा

मथ २

आशा नाम असाधारणा

अनुपलभनीया अल्पुच्या न न

कदाऽपि करणीया । एतेन हि

मानवा महतीमपि कदाचिदाप्नोति

दुर्गतिम् । आलस्यमहती सुदृशा

माशा पुञ्चलित कस्यचित्कलम

लाभाय अकस्मात्प्राप्य आशा

विपरीतानुपातेन विषादमालभते ।

• कदाचिद्दि जना उमाशा

मानमालस्ये तत्रैव ललका मना

३०. सजायते न तत्प्राप्तय

कोऽपि यला विधीयते । एता

माशा लनाऽपि जने ~~गुणवत्~~ मानव

तत्त्ववेत्ता नाऽभ्युत्सहेत् । एता

दृष्टवो हि आशा समर्थ समर्थ

अनूपमापतन्तीति व्यक्तम् ।

— ४ —

दृढ-गाथी

दुर्गति भाग्यहीनस्य

(निवृत्त - कालवृत्त)

अस्माभिस्तु' सन्दरे,
 सन्दरे वा मिलिते रिसु क्रमे
 तने विपत्तयश्च परम
 कर गिरुसर्वाश्च शक्यते परम
 भाग्य सन्धीत । अत्र न गुणसि
 पत्तु रगीनिकि च पत्तु ननु उपाय
 तस्य प्रवेगे ज्यु पत्तु । सहेनै
 तेन भजाशा क्विपितरपि उक्त
 परिचय । पर न रत्न तु तद्वैपुष्य
 प्रवेदि कुमचिदपि पर गीनिकि गिर
 क्विपु । क्विपिदपि वस्तु नत्तु
 उकागते प्रच्छन्नीष्य तेना न
 तत्वेनपि तेद्योतिधी भवति परम
 क्विपिदपि परमसीति तात्र
 सन्दरे ह लेशा नसर क्विपि ।

आर्पणं कर्मण्यु

तेनाप्रेनेच्छिष्ट लक्ष्य
 स्वनिवृत्ति सध्यापवत्तिसो
 दरीरक्षणे । अत्र न भाग्य
 नित्तकनीतानु किञ्चिद
 न्येदन वृत्तते तु
 स रत्नसध्यामेन काव्य-
 भद्रया भाग्या उच्यते
 क्विपिदपि रत्न नत्तु
 च निवृत्तति । अस्तु

सन्दरे क्विपि

दृष्टे तु उच्यते भाग्य-
 सीन सुकपुत्रा (Meh)
 क्विपिदपि नानाविध शब्दे
 क्विपिदपि उच्यते विचार
 रत्न सीतिवरीनिति ।

भावाः श्रेयस्य प्रत्यासत्तु ताः ।
 कथं न मेकं किमु, स्वर्गं सुगमं
 एव । सम्पत्तिं अहमेव स्मिन्-
 दुते मेपुष्ये भवतो नेतुम-
 भिन्नं वापि । नो न मेभि
 महाराज भर्तृहरिणः तेन, लोनि-
 रणत्वात् दिक्लेश्वरस्य
 किष्णं सनापिनो मस्तके,
 वाञ्छन् दराभनात्प किष्किशात्
 ताः एव शून्यं गतं । नत्राप्यस्य
 महत्पदेन पञ्चम भागं लभन्
 शिरः, छाद्ये गच्छति यथा
 भाग्यराशि नो, याज्ञेय तत्रा-
 पद ।

तात्पर्यं प्रियं च भ्रातृ-
 निरन्तरं जनाय न (कुम्भजिदिपि
 स्थानं । प्रथमं तु कस्मिन्
 भाग्यविशिते जरोपकृतेण स्या
 व्यपत्तिः । मद्भारकस्य शिरःशेन
 न तेन, पुनः मरीचिकात्तितो
 निशितमरीचिपिराभ्यपिन, दुर्ग-
 म्यपिदेवपा कर्तुं तावत्तरणमन्वि,
 तत्र पवनराजेन बुद्धौ, वातिथ

महापद्मं पुनलप्रभकनेन सम्य-
 गारस्य शिरसि, भक्तु भक्त
 एव कथं ननु अस्मिन् सुमविधि
 तस्मै स्थातम् । यदापुसन्नो
 ननु देवदेवो सर्वे देवा अपि
 तस्य नुमयु ।

श्लोकेऽस्मिन् मर्त-
 हरिणं तस्य स्थापि तस्य
 पुगादिनम् । यत्र यत्र सर्वमे
 भाग्यराशितेभ्य सम्पुद्भिर्नांति
 ननु इतराणि । तेषां स्मि
 च्छस्य किमु चरिभीमणजे
 किमु चरभाणमणजेऽपि न
 स्वर्गसुरमन्त्रे न ।

अस्मिन्नेन इवातजे
 शृङ्गीन जन्म वैश्वेदे रासभ
 चोरेकास्वस्य विक, रादिमोनि,
 परलोकगणेशतेषु तेषु
 नररुद्धारमुन्मुक्तिं यत्र
 अतनुष्टस्यर नष्टमानमु-
 भवन्तेते । नो नो नो ज्वपि
 मन्त्रिकमेवाशा लेवतीया
 यत्सकज पात्रेण परमालना

देव-गोष्ठी

.....
 पि देवनिहतेश्चो न खनु क- कुम्भं , भाग्य निरहिता एव हि
 शिवादिशेष उक्तयोऽकारि। स्थिता हेव।

<p>पर कि करोतु जगती- श्वर , कर्मभिषाद्य विषाद्य- प्रदानाय स्वसुतानपि निमित्ते स्थितं जन्मप्रणयने प्रमत्तयेव। पुनश्चैव चेद् भारतवर्षे स्थापनीय- प्रालुप्ताननु, युञ्ज जनियन्ति देश- द्देशेणो दण्डनाय। सभ्यत्वेव चेदेशिया हरिकर्मवदुत्तनि ग- च्छत् सर्व साध्यान्वकारीना व्यञ्जत विधानु कि स्वयन्- पन्त्र भक्तिग। एता सर्वान् वि- द्या सरवपितु परमत्मना भाग्यरहिताया विशिष्टा श्रेणी वर्त्मन एव सज्जीकृता। एता य श्रेणी सर्वत्रैकोपपन्नान् पात्रेष्व शक्तिरिव। आर्यादेश. लक्ष्म- लको रजो ननु। तत्र पि भाग्यहीना जन जनयेव, तेषा कृते मित्त प्रजदूरी नितान्त आनश्यती। तेषा ह्यजानान्वापि पापाणे शिरस्नाय- वन्निन्द्यजान्तेव साध्यापन्ते। कि</p>	<p>शङ्का भक्तिनुमर्षति यद् कूसुतेषो स्वभाजनाद् शंभ- ल्येन प्रज रति, कदापि नैव कृत्विद् भाग्यरहितव रता जनेदे ति। शत्रुभयपि गजानकुसुम मना इव निर्भ्रं। कस्यस्य (परमात्मने) योशास्तेमापि प्रदत्ता एव। जानीथ कोय स्तेल्लिन महादय त्रिभृप- कृपाणपाणि च्छरहृदय च्छर- सिंह एव। साध्य नारविक द्य च्छद्वयपि एव वक्त्रे उच्यते। दरात्मय स्थातु, एव जौनेन त्वमिभक्त्यनपि विनेवापरय च्छत्रहातेन गलान् वर्तपित्तम-पि पशुमो म-एतनि। भाक्तान् मालयती ह्यरत्र समाधेयमिदानी किस्मिन् रतमेव प्रमत्त उच्यते।</p>
---	--

यत्र भाग्यविरहिताम् दुराता
 भयङ्करा मेधाः सर्वदा स्वाल
 (दम) शृणीतुष्यति नैव मुञ्चति
 तत्रैव भाग्यवन्तामपि कृत्
 शभीषा (दम) सन्तीभून्वन् ।

किञ्चिद् 'दम' नाम ।
 काञ्चिद् सिद्धिर्नन्दनका
 सम्पत्तिः ।

न विधत्ते 'दम' नामि-
 विद्वि तिरपि न विधत्तेरनि-
 सिद्धयन् किञ्चिद् ननु ।
 सन्नसन्नेनत् । सन्नस
 शक्तिर्द्विषति, सिद्धिः । 'दम'
 भवति यत्र प्रदेन दम
 (चिन्ता कायसिद्धादनक्षमा)
 उपलभ्यते । अनेनैव च
 प्रसिद्धेन कथ्युता मनुष्य
 मुक्ताम् (उधानता) उच्यते-
 चने । काञ्चित् च संज्ञाने
 'दम' (रूपदामां) शूनं

मुक्ताम् सन्तरेणवापिगन्ते
 प्रथमेन 'दम' (कार्तवी) यत्
 दमो दममुत्पाद्यति यद्य
 कार्यं कायसिद्धि, रूपदामं
 रूपदामान्तरम् उत्पाद्यति ।

सुनिदिशोऽपुत्रा
 दमं प्रथमेन यथासाद
 मगतसन्तार सदायते,
 सर्वत्र उवाचान्तिप्रणिता
 सपिररमणीया ददात्य
 दृशन् सुप्रदना रती-
 ररथने ।

परन्तु यदि यद्य
 दमं प्राप्तिर्विद्यमानं स्यात्
 तदैव 'दम'रूपेण उच्यते-
 भूय 'दम' 'प्रथम-
 धर्मिनसम् । 'दम'सिद्ध
 तदेन यद्य उच्यते (उवाच)
 मिसुरवीभूय सन्ता शृ-
 लक्ष्मिभान्दपि अदोषा-

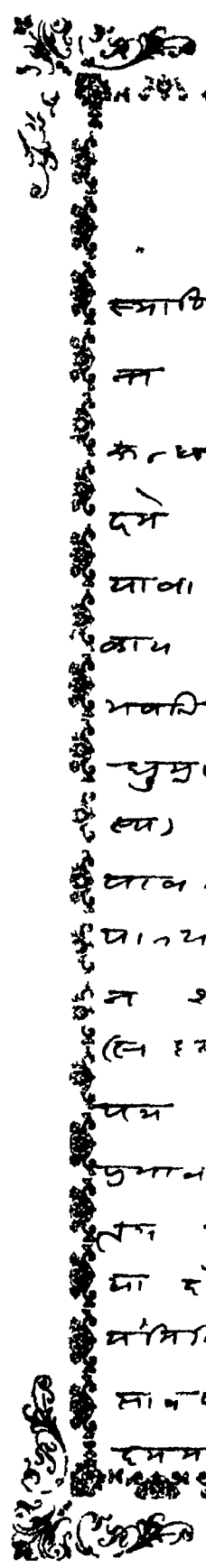
दृष्ट-गो-टी

स्मादि द्विभक्तत्वरपर्यं
 ना दस स्वास गृहीतुं
 कर्षणम् । अरिपलेपन
 दमे दधान 'दस' विधने
 यावान् शुभपाने वावा-
 काय एकस्मिन् दमे
 भवति । एकास्मिन्नि दमे
 शुभपाने श-वावाया (अरु
 एव) दधान एव विधने
 यावान् पर सस्त्रपुत्र-
 प्राणयकनिक (दुष्कृता
 न शक्येति दस दस
 (सि दस) कर्तुम् । पत्र (७
 पत्र शुभपाने श-वावा
 शुभान (शेन) सपस्ये
 तस्य शुभपाने ध-ननिका
 मा रमेन कश्चिद्गामीणे,
 प्रसिद्धि किं उपने । अन्तु
 सावदधुनेन सन स्वाध्

इयम् ।
 नदनेनेव 'दस' (सह
 इति भाष्येनानो जना
 भाष्येनाने शुभवित्तु पार्थिव
 लोभ कुम पं दस (स दस)
 सुपशील्य सुकृताचरण-
 नि सपु दान विनाति
 यत् सौम्य रसनमेन
 उरु शीकृता ।

नन्वधुन- विना
 म्ना विधुशान विधार्कि
 ताश्च पात्रि यरि को, वि
 मरान् दस विराहिन
 भाष्ये राज विनाति सभ-
 यत्ने सहेन सप विद
 नि विपद भवति नाति
 विपदावधिमा वि सद्दु
 दुःखे साधि दद्याति
 सुमुप स्वास्वमे रति ।

दसमदरेन स्यो कृष्ट माहा-

उद्यम तावद् ऐक्यदुर्निपात- तस्य भाग्य एतन्नरक
 वशाद् एतन्नरकस्य उत्पत्- पार्ष्णे किञ्चिदपि न
 स्यात् एव . एशिमा-स्वप्ने विद्यते चिनापदात् ।
 तत्रापि स्वप्ने न दुर्लभापि- तस्य पार्ष्णे
 नि भारन्नवर्षे, पुनश्च वृत्तनामभावपरिचय
 हिन्दुषु दृश्यते चार्थस्य व्यं- नियन्त्रेणारम्भात् स्व-
 प्ति-भद्राशयस्य गृहे, विचित्र-यमकार उदर्य
 तत्रापि वैचित्र्याभिरुपन- चक्रितीक्रील्लनीत्यानां
 कस्यचिदस्वप्नस्य ही- संभासेरिबनु चार्थने
 जनवत्त्वो । मम सेरिबयो । यथा

एवं पुनश्चैव
 सर्वा विपन्नयंस्त मृत-
 तस्मिन् गृप्ता दृक्प्रतिपत्त-
 कि । निधतत् । अथानि
 तिरिबन्ने । स्मिन् 'जगती-
 तत्रे त नापि विषद्
 या तस्योपरि स्वप्न-
 अथ केनि न विधानि ।

परिपापितु वस्त्राणा,
 भोजनस्य स्वजीविना
 निधीयन्तुं, निवास-
 स्थानस्य सुचिरं
 समुत्तमप्रयुजितुम् ।
 आलक्षिनां स्वप्नोद्भव-
 न्तस्य स्वप्नरोगान्
 अपहर्षि, पवन-

उद्यम
 उद्यम

उद्यम
 उद्यम

देव-गोष्ठी

मेरुव नस्य स्वचारित्र्य प्रत्येक वस्तु निरर्पणेन
 निमित्तं बुद्धिन् विना- तस्य ज्ञानमलवमभि
 लपितुम् रमणीयस्य पत्यानि नरा नशीर्तु
 मनोरञ्जकस्य वस्तुन प्रयत्ने । दृश्यता
 मन उरुनादधितु मित्वादी सांख्य भावस्यापि
 ना सुत रामभावेन प्र. हात्थमेतस्य स्वकीये
 मय न पपमधिराहन्ति . तत्र निरुत्त-
 लहृदया न पारवनामि जस्य व्यताश्रुताया उदासी-
 मिनि । नात्पर्यत्विदपत्त नराया, सक्रमनराय
 तस्य रत्नभागिन नृते दायिका रोगाणात्
 सभ सं-दभावभावस्या तस्यापि . प्रमोहकारिण्य
 वरण ननु प्रचल हरिबर्षदेश वास्तव्याता
 मित्येव उलीपनेनेन । प्रियलयाया अदियाया
 परी सावधान बुभुक्षिगता मुक्तगत्र
 मनो निषोध्य वय तस्य रुदन्त क्षीणंगात्राणा
 सत्रीये भावारव्य निमपि शिशुना जीवा रक्षे,
 वस्तु प्रसापहे तदपि निरतिशय दुःखदायिका

ईश्वरिणा सारमेवना -
 मिव सवर्णानां स्वभा -
 न्धवाना निष्कलनात्वा -
 चारस्य, हस्तत
 परिभ्रमता सुमनोऽङ्गना -
 नासुपार मन्त्रिकामु रमा -
 जनया रक्षयानं निदधतां
 वारुणीसेवन विदुनाडा -
 भीषणांकारणा नगा -
 रक्षापुरुषाणां (पुलिहोके)
 गालमुस्य, संसात्त्वृत्तिम -
 त्वा रीतनाथा, कृत्स्नकजे -
 वरस्य - चिनायास्तथा
 च शिपिजाति कृशतने,
 मेहेषु गृहीत्वा स्थितव
 प्लोखिव अह निरति -
 शयोपनि रस्य अणुभारक
 रचालो, परमकारणिक उभो

किमिदमावतिष्ठे कि
 नरोम्यर कर्तव्यानभितो
 दिग्भूत, वय याभि
 प्रसारं मुक्त इत्यार
 स्मरणस्य, स्वकीय
 सम्पाना विगमिन -
 तरना दुस्वगत दृष्य
 विरोधो रोदनस्य
 च भावो पश्यता
 श्लेषास्माक सभुरने
 पशयन्तीव । यथा
 पि कुशन्नि रक्षिपान
 विधीयते नयेव -
 भावात्मक भाववस्तु
 समवलोचते ।
 अस्यैव भावा
 भावस्यैव चक्रे
 हस्यं सुप्रीय

३३
 ३३
 ३३

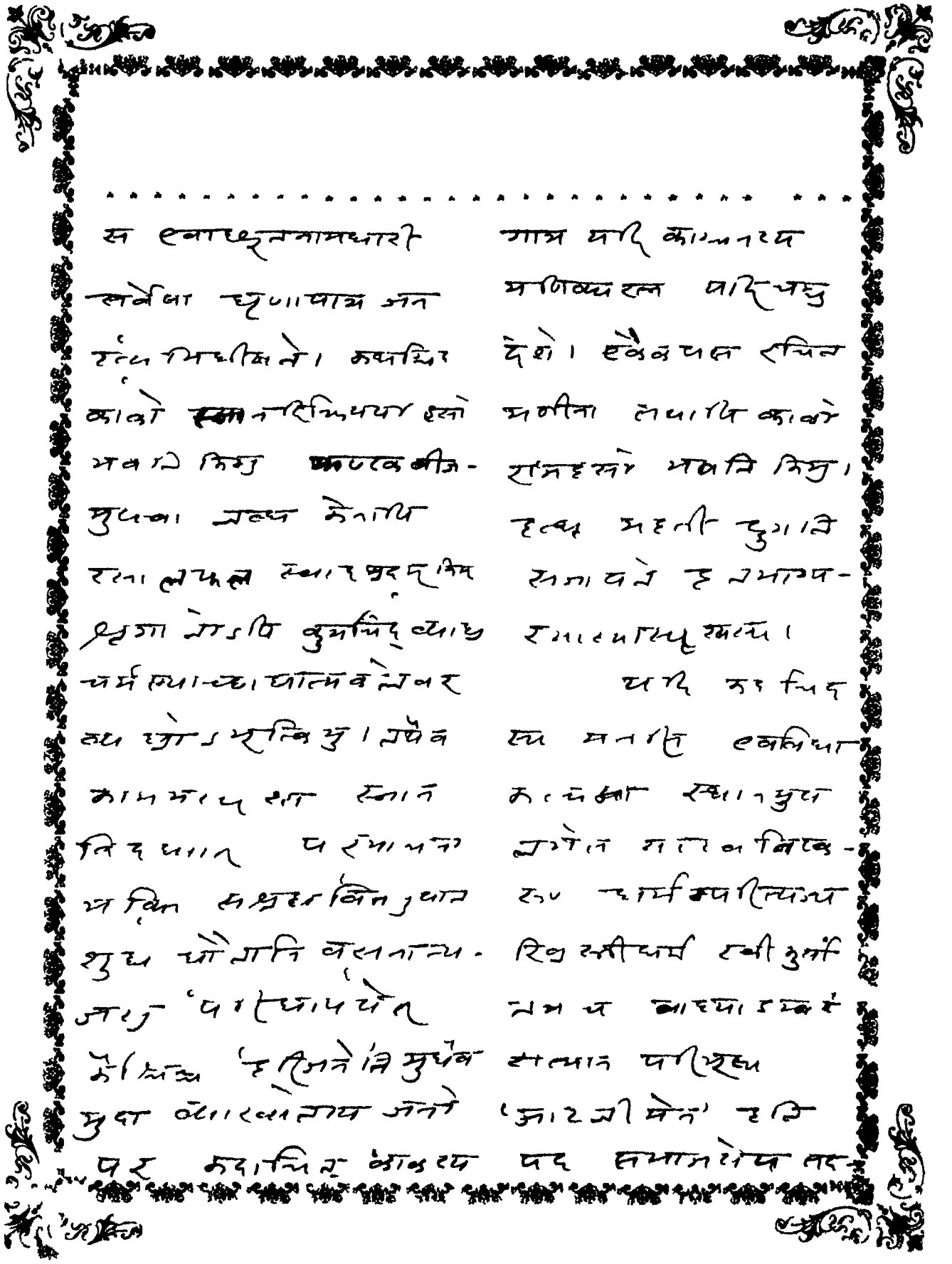
३३
 ३३
 ३३

दृष्ट-गोष्ठी

विद्यते शब्दो यथा धान्य- सप्रदायि निरन्तरमन-
 सन्वर्धनि यन्त्रे (नक्षी) चुण कररपरीक्षेण लेला
 कश्चिद । तल्लय निगमित- ग्राह्यवस्तु न आरंभ
 मयि तावदेन दुष्कर कीतवान्धघान- हरीभक्त
 घाल-माययेह विष्णुने आश्रययेत्य रथ मल
 स्मिन् विज्ञानस रे सुकरे कुर्वन् परमसुधात्
 विमुग्धस्य मुक्तिरिति । विद्यते प्रसिद्धे पर
 अर्थस्य प्रवर्ति मय नदि ' हरिजन
 म हासहिम म ह किं द्यात दगुरे शलये । समाजम
 सरव्य रि धरैरहनिः- लि ले न स्तो।वस्तु
 भारतवर्षादित्य शक्त मिव लेस्य स धारणघोरा
 रथिनु बहुविध- उपल ति क शो मह ए 5
 विधीयन्ते । आरेन लज्जेक 'हारेज' समय
 वन्दनीय स्थ . परम पावनीयस्य युधुसो मनै ह
 म हात्मन गाधिभक्तान उग्र वंश सुखादे श्वर लव
 रवे सतनारीभरस्य। क परम म हात्मनिरे पि जनेर-
 कारुणिक स्वराज्य पदवीलिप्सु पशुत् नो नानिभूत्

नाशुका आश्रयस्वसदीयस- पर सनातनीयस्य

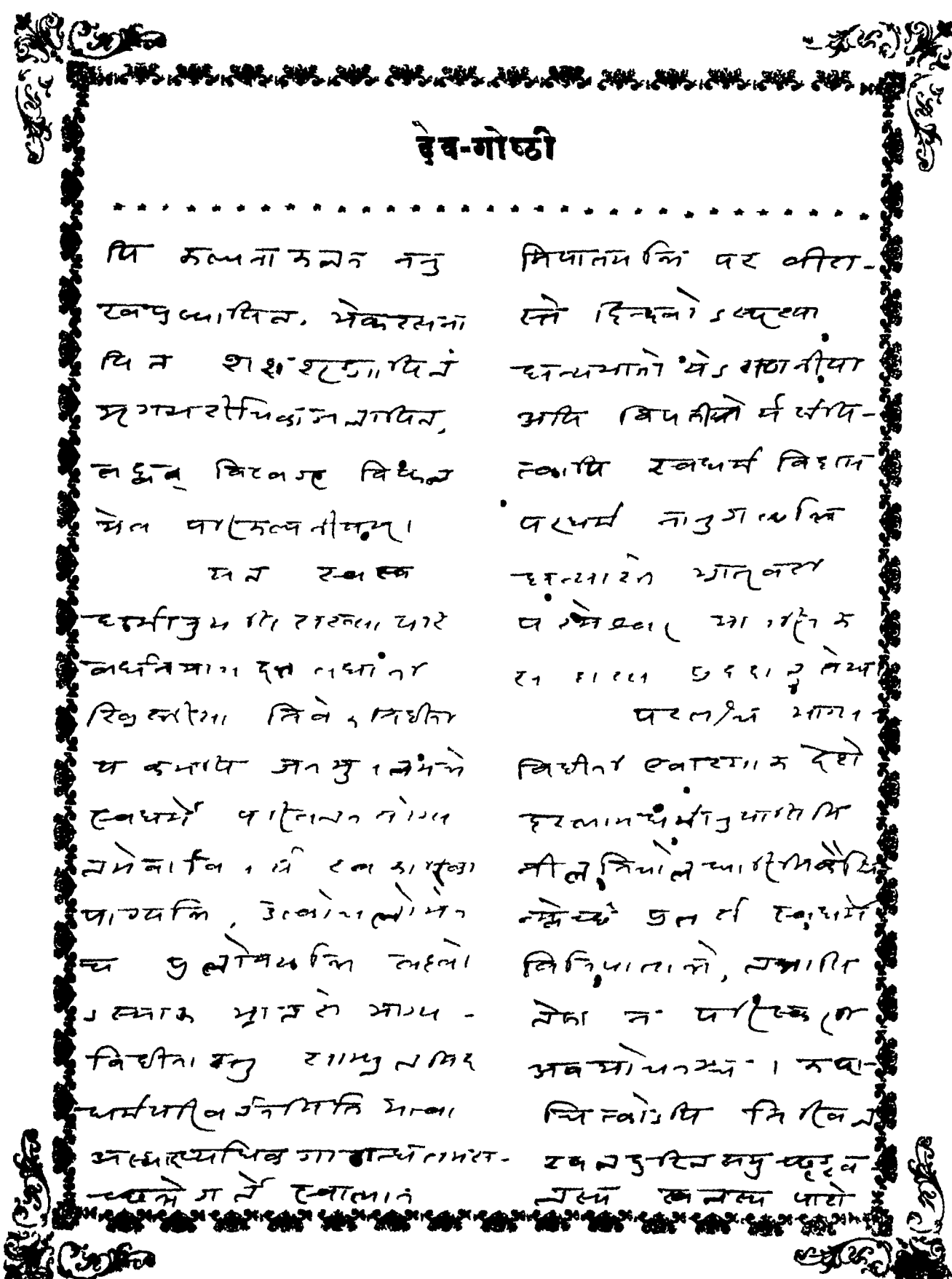
स एवाधूननामधारी गात्र यदि कायानरय
 सर्वेषां दृष्टानामत्र जन मणिव्यस्त यदि भद्रु
 रंत्तमिधीक्षते। कथञ्चि देशे। एकैकपल रचिन
 काको स्नानदिप्रियया ह्यो मणीना लयाधि काको
 भवति किञ्च कण्ठकीज- राजदको भवति किञ्च।
 सुपना गच्छ मेनाधि ह्यथ महती दुःखानि
 रत्ना लफल स्थारभद्रमि रत्ना यत्र इत्थाप-
 शृङ्गा गेऽपि कुम्भिद्व्याध रत्नाद्यात्पु र्गच्छे।
 चर्मस्थाच्छायात्मकेनवर यदि कश्चिद
 व्यद्योऽभ्रुत्किञ्च। नपेव स्य मनसि एकविधा
 काममापु सा स्नाने कच्छता स्थानमुप
 निदधान् परमापना गयेत गतावनिव्य-
 भक्ति सश्रद्धावित्तुधान रूप चर्मस्पर्शित्यथ
 शुद्ध चोऽगति वलनान्थ- रिश्वस्तीधर्म रवीकुर्मा
 जगत् 'प्राप्त्यापयेत्' नम च बाध्या इच्छरं
 कोऽपि 'हृदिजने' त्रिमुधैव सत्यान परिश्रुध
 मुदा व्याख्यानाय जनने 'जाऽजीवेत' इति
 पर कदाचिन्नांशय पद सभाजयेष तद-

देव-गोष्ठी

पि कल्पना कल्पन ननु
 स्वप्नव्यापिन, भेकरसना
 यिन शश-शृगापिनं
 मृगभरतेपिडांन गपिन,
 लक्ष्म विरल गृ विधुन
 येन पाकल्पनीयम्।
 यन स्वस्व
 दसमीनुम पी राखला पारे
 लधनिमाग दस लधांन
 रिशुस्तीया तिवे न सिधति
 य कभापि जनमु नमने
 स्वधर्मो पाकल्पन गोप
 नमेना वि न ये एन सापुत्रा
 पाग्यलि, उलोचलोभे
 च उलोचलोभलि लक्ष्म
 उस्वाक भ्रातरे भाग्य -
 विधीता इनु राम्य न सिध
 धर्मधीव गनमिति धाना
 अस्वस्थधिव गाहान्धोभात-
 च्छने ग रे एनात्मानं

मिपातय निं पर वीरा-
 स्तो दिन्दनो ऽप्युक्ता
 चन्धमानो ये ऽ वषानीया
 अदि विपतीयो र्म लीप-
 त्वापि स्वधर्म विदाम
 परधर्म नातु ग लक्षि
 दस्यारो भोतुवला
 प मेधो मा गते क
 एन हा एन उदरा नु लेथा
 परलक्ष भाग्य-
 विधीत एवास्या क देरो
 हरलाप धर्मोपापेपि
 मील त्रिपाल चारी भिदधि
 न्द्रेच्छे उल र्म स्वधर्मो
 विधिपातानो, नञ्चापि
 नेना न पाकल्पन
 अवशोचनम् - । कदा-
 चित्कोऽपि मिरीव
 स्व ननु रिम ममु च्छुव
 उल्ल कल्पन पारो

स्वात्मानं विगायन् सुखी
 भूतो ननु । अन्वेष्टानु
 महम्मधीयां बुधे पर
 उपावलि यथा येम्बर
 गीतमहोदयः राजनीति ,
 ते च जगद्द विक्रोम
 उद्दलि यथा महिजा
 नर्दम वीर्य । अनर्गलाधि
 न नै सुखशक्तिं च
 शैवतुवन्ति । भार्गवाभा-
 श्रितास्तु सन्नत सुधार
 उचारो च उकुवणा
 व्यपमे निधन श्रेय
 पार्थमे मयावह इति
 नारद्वरुण सप्तपत्न
 दरीर शरले ।

अद्युना पि ना
 कलिन भाग्यविहीनाना
 दुःखिणा । यरि ते

कथञ्चिद् विदेश गनु
 विप्रशिष्येणु, तत्राप्यय
 प्रसन्न मय दूले तु ख
 उरोह उद्युभिः प्रि । तत्र
 सध एव पुरोभमनि य
 न क्य वैदेशिभा एव
 भदिसात्पो भारतीया
 वा । यथा रजकसालम
 क्कानिन्नु गृहस्थैक न
 चापे बहे । इत्य सार्ध-
 स्थेन गमिर्भविना यत्
 इत्ति अथक्यपरिगत
 हि कद गृह । मिशान्ते
 रिम मध्येगगतंभवत्-
 म्बनमेव । सधामिकं
 यत्- उद्यो गच्छति
 यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव
 यान्पापद ॥

उत्त शब्द-

क. प्रसन्न
 नवकीर्ण

३३

દેવ-ગોળી

નરિ નાંદે સરેન - ડા, બિદુ વચ્ચે । તુરિલમ સીગ રેશ્વળત ।
 બી કાપડે ત્રોરમ - અરો । ડો । અમિવુરુ , કિમપુત્રા કારુક્યેઃ મિ પુનતી-
 તામિલાગ્યો મસેતે । શુદ્ધતામિદ ગત વીલા ધેર્ષ
 આપ ।

